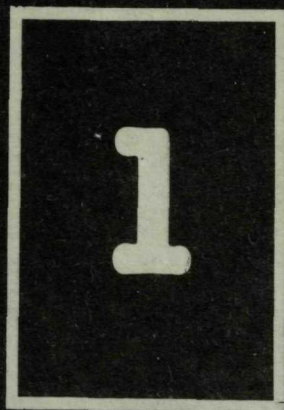
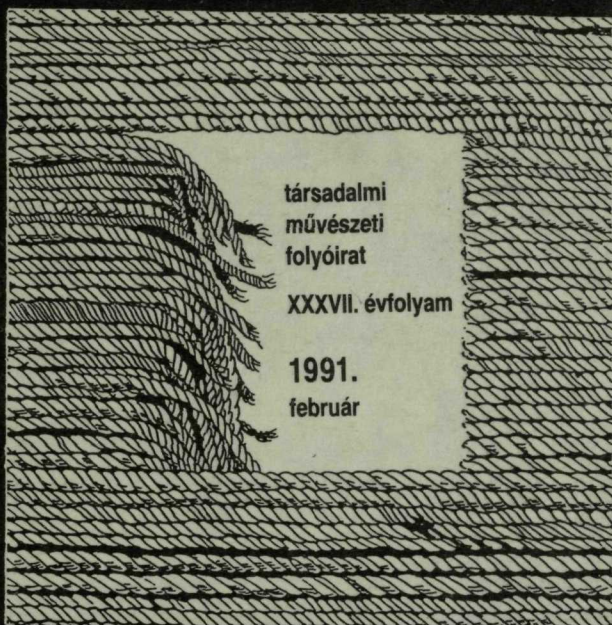

JÁSZKUNTSÁG |

Szilágyi István a Magyarok című filmben.

Balázs József

Kanadai lányok

(Átlagos hotelszoba. Most érkezett meg Éva és Judit, hatalmas bőröndökkel. Mérsékelt érdeklődéssel mustrálják, járkál körül a szobát, amelynek végében a két nagy ágy uralkodik. Odamennek, megtapogatják, egyszerre huppannak rá, aztán egyszerre engedik el magukat. Tulajdonképpen holtfáradtak. Majd egyikőjük mégis lecsúszik az ágyról, kinyitja a bőröndöt, keresgélgni kezd benne valamit. Legyen ez a nő Judit - rövidlátók módjára turkál a holmik között.)

ÉVA: Itt a szemüveged.

(Az ágyról Juditnak dobja.)

(Judit felteszi a szemüveget, újra keresni kezd a bőröndben. Végre megtalálja, amit annyira keresett: egy csörgőórát. Lila, különleges színű óra - hatalmas számlappal; a füléhez szorítja, bólintva konstatálja: jár. Aztán a bőröndből egy kalapácsot, egy csípőfogót és két szöget emel ki. Az egyik szöveget a szájába csúsztatja, úgy néz körbe, azt latolgatja, hol talál megfelelő helyet az órának. Közben Éva ledobja a cipőjét, végignyújtózik az ágyon.)

JUDIT: (epésen) Mindig nekem kell ezt a nyavalyás szöveget a falba vernem...

ÉVA: (sokára) És mindig nekem kell ötszáz kilométereket vezetnem...

JUDIT: Nem tehetek róla, hogy a világ egyik legnagyobb országában élünk...

ÉVA: Tudom... (gúnyos) Amikor az Isten a távolságokat megszabta, nem kérte ki a véleményed...

JUDIT: Mondtam, hogy vezetek én...

(Végre megtalálta a helyet, ahová az órát felteszi. Jól látható falfelületen, az ágyak fejénél helyezi el, közben hallgatózik.)

Hallod?

ÉVA: Én nem...

JUDIT: Végre megvan az ablak...

(A keskeny, magas szekrény mellett kinyitja az ablakot, amelyet a nézőtérrel nem lehet látni.)

Remélem... te is hallod?

ÉVA: Mít kellene hallanom?

JUDIT: A vizet...

ÉVA: Én nem hallok semmi vizet... Megengedted a csapot?

(Mintha aludna, nézi a plafont.)

JUDIT: A fenét... (ingerült)

Egész úton erről beszéltünk...

ÉVA: Hát persze... (Talán már alszik is. Közben azért jól hallani, hogy az ablakon bezúdul a vízesés robajló hangja.) Zárd be az ablakot...

JUDIT: Mi van? Nem vagy rá kíváncsi?

(Odalép az ablakhoz, bezárja, majd megállva az ágy mellett, meglöki Éva vállát.)

- Mindjárt csörögni fog az óra...
- ÉVA: Csörgött? Nem vettem észre...
(Felugrik az ágyról, álmosan körülnéz, a szétnyitott bőröndökön megáll a tekintete, s ettől kijózanodik.)
Jól van, tudom, el kell rakodni.
(A bőröndöket odább rugdalja, a szekrénybe kezdi pakolni a holmikat.)
Milyen csend van...
- JUDIT: A szokásos... Ugyanúgy, mint azokban a szállodákban, ahol eddig laktunk... legalább csendben készülhetünk...
- ÉVA: Hány percünk van még?
(Nézi az órát a falon.)
- JUDIT: Van még idő... Te, ne kapcsoljam be a rádiót, nem akarsz valami zenét hallgatni?
- ÉVA: Ne... Még ne... (fáradt)
- JUDIT: Akkor a magnót... Ma te kezdesz, azokat a keringőket...
- ÉVA: (közbevág) Legalább öt percet várjál még... Öt percig kérek csendet...
- JUDIT: (elmélázva) Öt perc, öt perc...!
(Szinte ráül a magánhangzókra, úgy ejti.)
Öt perc örökkévalóság a vízesés mellett.
Öt perc alámerülés a boldogságba.
- ÉVA: Kanadában nem tiltja az alkotmány, hogygy én öt percig csendben... alámerüljek.
(Gúnyos és sértődött.)
- JUDIT: Ne mondd... Alkotmány? Alkotmány! Nem is tudom, mikor hallottam ezt a szót utoljára...
- ÉVA: Miért, Kanadának talán nincs alkotmánya?
- JUDIT: Ha nem lenne alkotmánya, minket nem fogadtak volna be. Ma már minden civilizált államnak van alkotmánya. Többnyire demokratikus...
- ÉVA: Naná... Nincs olyan állam a földön, amelyik bevallaná, hogy az ő alkotmánya nem demokratikus. Ennyi esze még azoknak az államoknak is van, amelyek most másztak le a fáról...
- JUDIT: De kikupálódtál az egyetemi könyvtárban... Akkor is: a kanadai alkotmány nélkül nem élhetnénk ebben az országban.
- ÉVA: Igen, de ettől még nem leszek kanadai...
- JUDIT: Hát akkor... Netán, mert magyarul beszélsz, merthogy Magyarországon születél, akkor magyar vagy? Magyar vagy, de Kanadában élsz, hány éve is már?...
- ÉVA: Sem kanadai nem vagyok, sem magyar... Különálló vagyok...
- JUDIT: Különálló vagy, és saját alkotmányod van...
- ÉVA: Csak az a bökkenő, hogy az útlevelemben nincs bevezetve... Meg a többi igazolványomban. Amikor Amerikában jártam, Kaliforniában, és egyszer-egyszer fel kellett mutatni az igazolványomat, milyen büszke lettem volna, ha az van beírva...
- JUDIT: Micsoda?

ÉVA: Hogy egy távoli ország, egy sosem volt ország polgára vagyok... Egy különálló ország polgára. De bezzeg az amerikaiak!... Ott senki sem akar egy különálló ország polgára lenni. Ott mindenki amerikai akar lenni. Kizárólag.

JUDIT: Na jó. Letelt az öt perc. Az alámerülésnek vége. Kinyitom az ablakot, hallani akarom a vízesést...

ÉVA: Ne! (ijedten) Még ne...

JUDIT: (sokára) Mi a baj?

ÉVA: Elfelejtettem neked szólni, tegnap telefonált a bátyád... Hamarosan megérkezik...

JUDIT: Ide...

ÉVA: Igen. Tudta a címet.

JUDIT: Dehát honnan? A család, mindenki azt hiszi, hogy a Szingapur kávéházban dolgozom. Saját lakásom van... Igaz már nyolc hónapja nem voltam otthon, de senkinek sem mondtam el, hogy a hirdetésre jelentkeztem, s hogy veled milyen munkát vállaltam...

ÉVA: A bátyád bármelyik percben megérkezhet...

(Tárgyilagosan és keményen mondja.)

Gondolkodjunk... Mit mondjunk neki... Mit mondhatnánk?

JUDIT: (sokára) És ha már lenn vár bennünket a bárban? S nem jön fel a szobába addig, amíg mi fel nem léptünk?... Ott vár meg bennünket. Ezek szerint mindent tud.

ÉVA: Örüljünk neki...

JUDIT: Örüljek annak, hogy meztelenül fogja látni a hűgát... meztelenül lát majd bennünket.

ÉVA: Engem... egyáltalán nem zavar... Remélem őt sem fogja...

JUDIT: Vedd tudomásul, én szeretem a bátyámat... Amikor a szüleimtől elköltöztem...

ÉVA: (gúnyos) Akkor is csak ő ment utánad, s csak ő értett meg... Óh, de romantikus, istenem... Beszéljünk valami másról. Szívós tárgyalás vár ránk az ügynökkel... A heti ötszáz dollárt csak úgy keressük meg, ha a tizenöt percért harminc dollárt kérünk... A harminc dollár jár nekünk.

JUDIT: Dehát a múlt héten kaptunk öt dollár emelést...

ÉVA: A múlt héten? Egy hónapja... Én mindent feljegyzek pontosan...

(Kis noteszfélét lapozgat.)

JUDIT: Eddig kaptunk tizenöt percért húsz dollárt, most kérünk tizenöt percért harmincat... Kicsit sok...

ÉVA: És ha Floridában dolgoznánk, vagy éppen Kaliforniában... Las Vegasban mit kapnánk tizenöt percért...?

JUDIT: Még nem vagyunk profik... Ennek a szállodának a bárja is, láttam, amikor jöttünk, inkább egy kocsmá... Söröző... Las Vegas, Las Vegas... Hol vagyunk mi még attól...

ÉVA: És a tervünk... Ahh... (A homlokához kap.) Megvan az ötlet. Mit fogunk mondani a bátyádnak... Megvan... hát persze! Eddig miért nem jutott az eszembe? Az igazságot fogjuk mondani. A színtiszta igazságot.

JUDIT: Mi ketten? Az igazságot? Nyolc hónapja egyfolytában csak hazudok,

és pont most, majd a bátyámnak adom elő az igazságot.

ÉVA: Azt... Igen... Az igazságot, végre... (Már-már ujjong.) Mit tervezgettünk mi annak idején? Na... Mit is?

JUDIT: Abban a kis lila szobában? Kitapétáztad lilára, és két hét múlva felmondott a tulajdonos... Azt mondta, nem bírják a falak azt a sok tükröt... Mert telehordtad tükörrel is, mind a bolhapiacon vetted... Hát persze, hogyné emlékeznek...

ÉVA: Mi ketten fogjuk megalakítani Kanadában az első revút...

JUDIT: Mi leszünk az első táncosok...

ÉVA: Miénk lesz a koreográfia, miénk lesz a hírnév, a dicsőség... Két magyar hozza létre az első revúszínházat... És mit fogunk mondani a bátyádnak? Hogy most kipuhatóljuk a lehetőségeket... Embereket ismerünk meg, saját programokat találunk ki és tanulunk be.

JUDIT: Abban a kis lila tapétás szobában, a sok tükrö elött, erről beszélgettünk...

(Emlékezik is, egy pillanatra azonosul is ezzel az elképzeléssel.)

ÉVA: Erről beszélgettünk... És ezt fogjuk mondani a bátyádnak is.

JUDIT: No meg azt is, mert meg fogom mondani, hogy még egy évig kell ezt csinálnunk, hogy megadhassuk a tartozásainkat... A kölcsönt... És ha törlesztettük a kölcsönt, megszerezzük a tőkét a revühöz...

ÉVA: (kedvetlen) Esetleg neki is lehetne valami ötlete...

JUDIT: De erről az oldaláról nem ismerem...

ÉVA: Hogyan?

JUDIT: Nem hiszem, hogy lennének ötletei... Az a fajta ember, akinek, ha vannak is ötletei, eltitkolja...

ÉVA: Most szerény vagy buta?... Ebben az országban aki eltitkolja az ötleteit, elveszett ember...

JUDIT: Ötlet, ötlet. Mi is felvettük a kölcsönt, s csak annyi jutott eszünkbe, hogy visszafizessük... szóval a legegyszerűbb dolog... S az is az én ötletem volt, hogy egy hétnél tovább nem maradhatunk egy helyben... Mert csak így tudjuk megcsinálni, hogy ne legyen semmi közünk, semmi mélyebb kapcsolatunk azzal a hellyel, ahol éppen táncolunk...

ÉVA: Mit is mondtál? Még egy évig kell ezt csinálnunk, hogy a tartozásainkat visszafizessük...

(A noteszban feljegyzéseket készít.)

JUDIT: Még egy évig, de addig is, be kell osztani a pénzt...

ÉVA: Éppen most adom össze: a műgyémánt harminc dollárba került, a macskakosztümhöz az anyag huszonöt dollár, a lemezekért kétszáz dollárt fizettem... aztán kellett egy csizma háromszázért... neked egy cipő... az még olcsó is volt...

JUDIT: Igazad van, tényleg Floridába kéne menni, vagy Kaliforniába... Ott már tíz perc programért kapnánk ugyanannyit, mint itt, a világ végén. Nyolc hónap alatt összesen hat programot tudtunk összeállítani. Egy profinak legalább húsz program kell. Húsz programot, ha álmából felkeltik, akkor is tudnia kell... Mi még ezt a hatot sem tudjuk elég jól...

ÉVA: Az ügynök elégedett volt minden alkalommal...

ÉVA: Meg az a fickó is, a félszemű polgármester fia, elégedett volt. Másképpen nem hívott volna meg reggelit felszolgálni... És számíthatunk majd az újabb meghívásokra is.

JUDIT: Egy villásreggeli felszolgálása fürdőruhában háromszáz dollár...

ÉVA: Kémi fogom majd az ügynököt, hogy emelje meg ezt is...

(Lassan elteszi a noteszét a retiküljébe, majd az egyik bőröndből egy varrógépet emel ki, ruhaanyagok közt matat, majd varrni kezd.)

JUDIT: (Az egyik bőröndből kikandikáló fényes anyagra mutat.)

Azt mennyiért vetted?

ÉVA: Először húszra tartotta a nyavalyás, de amikor rájött, hogy mire kell, mert sunyin, csak úgy mellékesen megkérdezte, hisz biztosra vette, hogy mindenképpen megveszem, felemelte tíz dollárral...

JUDIT: És te hagyta, hogy becsapjanak? S te akarsz magadnak saját alkotmányt... Egy nyavalyás anyagot nem tudsz megvenni...

ÉVA: Nem állhatok le vele alkudozni...

JUDIT: De igen... Ha azt akarod, hogy spóroljunk is valamit, hogy vigyük valamire...! Élhetetlen vagy...! Megegyeztünk, hogy minden közös, a kiadás, a bevétel, a pénz, a ruha, a munka, a sok gönc, a kosztümök, a maskara...! Minden! Vidd vissza a boltba az anyagot, és vedd meg eredeti árában...! (A fényes anyagot Évához vágja.)

És vedd tudomásul, unalmas már állandóan veled lenni... Nem tudunk már semmi újat nyújtani egymásnak. Ha felébredek, az ágyban ott vagy mellettem, ha felkelek, az első szag, az első hang, az első mozdulat a világból, te vagy... Mindenütt beléd ütökzöm... Friss élményeket akartam a világból, minél több embert megismerni, tanulni, s helyette itt vagy te...

ÉVA: (nyugodtan) Keressünk egy másik ügynököt...? Te maradj itt a víz-esésnél, én elmehetek akár a Csendes-Oceán partjára is... Ott is vannak hotelek, éttermek, kocsmák. Abban is megegyeztünk, ha már nagyon fogjuk unni egymást, elválunk... De tudom én, hogy mit akarsz te... (nevet) Ám az nem sikerülhet. Egyelőre. Nem beszélsz róla, de tudom, mit forgatsz a fejében... Földet akarsz venni a Bahamákon. Fantasztikus, mint a mesében: föld a Bahamákon, mondjuk öt hold, középuitt egy nagy ház, fehér, a legfelső emeleten úszómedence... S kihozhatnád nagyapádat Magyarországról, ő vezetné a gazdaságot, mert valamikor még a régi szép időkben harminc holdja volt, s azon gazdálkodott... Ne tagadd: ezt meg is írtad a nagyapádnak. (Szigorú is, kíméletlen is.)

A dolgok jelenlegi állása alapján mi ketten csak kurvának mehetnénk a Bahamákra. Ültetvények? Ház úszómedencével...

JUDIT: Hagyjuk abba... (Az ablakhoz meg, kinyitja. Újra a víz-esés robajlása zúdul be a szobába.)

Innen csak pár lépés a Niagara... Meg kellene néznünk...

ÉVA: Egy szót sem értek...

JUDIT: (Bezárja az ablakot.)

Fázom... Mindenünnnek hideg jön. Pedig azt hallottam, hogy itt húz el nem messze a meleg Golf áram...

ÉVA: (gúnyosan) Biztosan kikerüli a hotelt...

(Újra a varrógépen matat.)

JUDIT: (sokára) Sajnálom... Nincs semmi a mi életünkben, amit legalább ötször ne beszéltünk volna már meg...

ÉVA: De igen... Például az új programunk... Az új programunk latin-amerikai zenére...

JUDIT: Jó, te tudsz spanyolul is...

ÉVA: Igen... Aztán jó lenne minél előbb bejutni egy exkluzív latin-amerikai klubba. Mostanában erre vágyom.

JUDIT: Én nem tudok spanyolul, nem ismerem a spanyol kultúrát.

ÉVA: De az ötlet nagyon jó...

JUDIT: Nagyon jó, csak éppen Kanadában nincs latin-amerikai klub... Mondjuk Kaliforniában...

ÉVA: Aztán van még itt egy másik dolog is... az a kis alacsony férfi, az az egyenruhás, aki hónapok óta mindig megjelenik itt, ahol fellépünk.

JUDIT: Az a vasutas, vagy tűzoltó... efféle... Én sem ismerem jobban, mint te...

ÉVA: Miattad utazgat utánunk... Észrevettem, hogy valamit titkol. Állandóan zavarban van.

JUDIT: Kapkodja a fejét. Hunyorog. És nyalja a száját... Annyira szabálytalan a teste, mintha nem is ezen a földön tervezték volna meg a méreteit... Mégis szeretek vele együtt lenni. Talán mert túlságosan is együgyű... Nem kételkedik. Ha azt mondanánk neki, Isten kizárólag csak azzal törődik, hogy az emigráns magyarok jól érezzék magukat Kanadában, Kaliforniában vagy akár Venezuelában, még azt is elhinné.

ÉVA: Mégsem ismerjük jól. Nemsokára meglátogat bennünket... Mindenről kikérdezzük...

JUDIT: Jól fogunk szórakozni...

ÉVA: Sarokba szorítom majd a kérdéseimmel...

JUDIT: Alig várom már, hogy találkozzunk vele... Nemcsak azért, mert ő is legalább olyan jól tud magyarul, mint mi... A mi kettőnk intim nyelvét kiválóan megérti...

ÉVA: Valószínűleg azért, mert nemrég jött Kanadába...

(A hatalmas csörgőóra berregni kezd. Mind a két nő egyszerre ugrik fel, rohan körbe a szobán, gyorsan eltűnnek a szekrényajtó mögött, vetkőznek-öltözködnek, repülnek-csapódnak a blúzok, a szoknyák az ágyra, a szekrényajtóra, a bőröndökre. Aztán Judit a csörgőóra alatt megáll.)

JUDIT: Siet az óra... Még van tíz perc. Több mint tíz percünk van még.

ÉVA: (Előjön a szekrényajtóból)

Felszólal majd, ha mennünk kell... A fellépés előtt öt perccel telefonálni kell a bárból... Akkor is ráérek felvenni a kosztümömet...

(Most mind a kettőjükön tréningruha-féle feszül.)

(A beállt csendet kopogás szakítja meg. Mind a ketten meredten nézik az ajtót. Lassan kinyílik, s egy megállapíthatatlan korú nő lép be a szobába.)

LÓNYAYNÉ: Ahh, kedveseim... Úgy néztek rám, mintha sosem találkoztunk volna. Csak nem tagadjátok le, hogy ismertek? Volt idő, amikor mindennap találkoztunk. Igen, (Judithoz fordul) te hoztad nekem a habos kávé, meg a kakaólikőrt. A kávéházban. Kedeseim...

(Dermedten állnak az asszony előtt.)

Ha az emlékezetem nem csal, mert ebben a korban már ezen sem lehetne csodálkozni, akkoriban csak magyar dolgozott a Szingapur kávéházban... Azért is szerettem oda járni... Olyan magyar levegője volt, mintha valahol az Andrassy úton ittam volna a kávé... De ma már mindez a múlté. A felszolgálók közül alig beszélnek magyarul...

JUDIT: Akkoriban, amikor...

LÓNYAYNÉ: Mondjad csak, hogy Aliz néni...

JUDIT: Akkoriban Aliz nénit mindenki ismerte. Torontó leghíresebb galériája Aliz néni tulajdona volt... Emlékezem már.

LÓNYAYNÉ: S arra is emlékezhetsz, hogy akkoriban barátok voltunk.

JUDIT: Lehetséges... Annyian megfordultak ott.

(Elhülve nézi, ahogyan az idős nő alaposan szemügyre veszi a szobát, a szétdobált ruhákat, némelyiket meg is fogja, s úgy vizsgálgatja.)

LÓNYAYNÉ: Nem értem. Minek tulajdonítsam ezt a fagyos fogadtatást.

Nem azért jöttem el a Niagara-vízeséshez, hogy betörjek két magyar lány szobájába... Két magyar művésznő szobájába... Rosszul mondom? Hogyan mondjam? Két magyar híresség szobájába? Így jobb? Segítsetek már, hogyan fogalmazzak? Olyan ez a magyar nyelv, hogy sokszor a legrafináltabb dolgot is egyszerűen ki lehet fejezni, sokszor meg csak annyit kellene világossá tenni, hogy mennyi kétszer kettő, s képtelen vagyok rá. Gondolom azért, mert öregszem.

ÉVA: Nincs semmi baj, csak éppen most rendezkedünk be a szobában, még a sok holmit el sem raktuk...

LÓNYAYNÉ: Aha. Neked, kedveském, (Évának) egy üzenetet kell átadnom. A barátod, a Görög, visszaúszott Kanadába. Már másodszor. Ezt beszéli mindenki. Nemsokára meglátogat ő is... ahogyan most én. Csakhogy én gyorsabb voltam.

ÉVA: A Görög visszajött Szalonikiből...? Ez nem lehet igaz. (Nem is hiszi el.) Soha nem volt egy dollárnál több pénze.

LÓNYAYNÉ: Nem jött. Úszott... A kanadai partoknál, de az is lehet, hogy Amerikában. Ezt nem tudom pontosan. Az ember már a földrészeket, vagyis az országokat is összekeveri... Megszökött a hajóról, és kiúszott a partra. És hamarosan tiszteletét teszi.

JUDIT: Mennyi látogató...

LÓNYAYNÉ: Én úgy mondanám, mennyi vendég...

JUDIT: És Aliz néni honnan tudta, hogy mi éppen itt leszünk...

LÓNYAYNÉ: (csak úgy mellékesen közli)

Véletlenül tudtam meg. S mivel időközben, amíg Veneziában jártam...

ÉVA: Magyarul Velencében...

LÓNYAYNÉ: Nekem már Venezia - szóval, amíg Veneziában jártam, kiderült, hogy a galériámmal van egy kis baj... Hiába vettem Veneziában szép képeket, például legutóbb egy Canalettot, állítólag eredeti, egy méterszer egy méteres, a kerete is csodálatos, legalább ötvenezer dollárt ér, szakértők szerint többet is, de kénytelen voltam fillérekért - ahogyan szeretett hazámban

mondanak - megválni tőle. És most sem Canaletto, sem barokk keret, semmi...
A galériám viszont megmaradt. Erről kellene beszélgetnünk.

JUDIT: Én nem értek a festészethez. Igaz, egy évig tanultam rajzolni, de a tanárom azt mondta, hogy én vagyok a hárommilliomodik dilettáns Kanadában.

ÉVA: Ilyen hirtelen semmiképpen sem tudnánk szakmát váltani. Most művésznők vagyunk, holnap meg képkereskedők... habár annyi mindent hall az ember.

LÓNYAYNÉ: Nem is kellene szakmát váltani. A galériát átalakítanánk, éttermet nyitnék, s ti ott lépnétek fel.

JUDIT: Mennyi pénze van? Tőkéje...? És mi az, hogy fellépnénk?

LÓNYAYNÉ: Mindenféle tervem van...

JUDIT: Tehát egy fületlen gombja sincs...

LÓNYAYNÉ: Rengeteg pénzt küldtem haza. Rendbe kellett hozatnom ősemim sírboltját.

ÉVA: És most bennünk nagyobb fantáziát lát, mint Canaletto... Canaletto, Canaletto. Nézzünk csak szembe a dolgokkal. Sem Veneziából, sem Canalettóból egy szó sem igaz... Aliz néni akkor járt Veneziában, amikor én a Bahamákon.

LÓNYAYNÉ: (teljesen felháborodva) Dehát a nászutam, amikor tekintetes Lónyay Alfréd, Bereg vármegye első embere feleségül vett... És azóta is... A galériával sok dolgom volt. Kiállításokat rendeztem. Bemutattam az ifjú tehetségeket. A legkülönbefélebb irányzatokat, de a klasszikusokról sem feledkeztem meg...

(A két nő - joggal - egyetlen szavát sem hiszi.)

S jómagam nemcsak Veneziában, de Rómában is vásárolgattam... Az olasz kapcsolataim ma is élnek...

JUDIT: (közbeszól) És azt akarja, hogy a galériájában lépjünk fel...

LÓNYAYNÉ: Például az a program, amit a Semirámis hotelben mutattatok be. Indulásnak nálunk is jó lenne.

(A két nő nevet.)

A mi feladatunk lesz megtanítani ezeket a kanadaiakat az élet élvezetére... Hogy esténként ne bújjanak papucsba, s bámulják bambán a tévét vagy a szerencsétlen feleségüket, s közben vedeljék a sört meg a viszkít...

JUDIT: Ezek az emberek nemcsak a szájukat zárják össze, s képtelenek feloldódni, de ezeknek a seggük is szorosabb, mint az európaiaknak... Némelyik kanadai olyan magányos, hogy kiver tőle a hideg... Olyan változatos az életük, mintha mindig beszorulva élnének egy odvas fába.

ÉVA: Ez érdekes jellemzés, ezt még nem hallottam...

JUDIT: Élt egyszer egy ember Magyarországon, aki, mert üldözték és menekülnie kellett, felmászott egy fára, megcsúszott, s nem vette észre, hogy lyukas belül a fa, belül korhadt volt... Menekült volna már szegény, de nem tudott, a fa fogta, magához bilincselte... Éhen is halt, meg is fulladt.

ÉVA: És ki volt ez az ember?

JUDIT: A múlt században, amikor volt az a forradalom, az én egyik

Ősöm. Egy huszárcapitány Kolozsvárról... Érdekes, nem? Ez most jutott eszembe. Így halt meg az én egyik ősöm... még Magyarországon.

ÉVA: Kolozsvár ma már nem Magyarországon...

JUDIT: Az én térképemen még az... Amikor apámék ott éltek, Magyarország volt. Én nem tehetek róla, hgy egyesek átmaszatozták a térképet.

LÓNYAYNÉ: Ez bizony már így van... Nekem is van egy térképem, már engedelmet, a fürdőszobaaajtón kifüggesztve, azon Kolozsvár Magyarország második legnagyobb városa... De ebből nem élünk meg... A tervekről beszéljünk...

ÉVA: Mi a magunk útját járjuk...

JUDIT: Nem tudunk egy helyben megmaradni... Megunnák...

ÉVA: Csak az üzlet látni kárát...

JUDIT: Térjen vissza Canalettóhoz...

ÉVA: (szarkazmussal) Sajnálna a veneziai meg a római utazásait. Minden kapcsolata megszakadna a képzőművészettel...

ÉVA: Mi nem tudunk megtanítani senkit az élet élvezetére. Ezek még annak sem tudnak örülni, hogy jóllaktak, hogy megittak egy kávé, hogy milyen szép lehet egy nő, ha átmegy előttük az úton... Nulláról kezdhethetünk a tanításukat.

JUDIT: Ki kellene adnunk egy ábécét az élet szépségeiről...

ÉVA: Egy kanadainak nincs karaktere...

LÓNYAYNÉ: (nevet) És egy magyarnak van? Nézzük csak meg először magunkat. Karakter? Egyéniség? Jellem? Az én gyerekkoromban az volt a legnagyobb dícséret, ha azt mondták valakire: jellemes ember. Jellemes ember... Amiképpen kipusztultak a dinoszauroszok... vagy hogy a fenébe mondják, ezek a nagytestű ősi állatok...

(Újra csörögni kezd az óra. Mind a két nő odaugrik, ránevetnek, majd megfordulnak és várnak, hogy mi lesz; miért hallgat Lónyayné, mit akar.)

LÓNYAYNÉ: Mi a baj? Csak nyugodtan készüljete... Miattam el ne késsetek. Művészek vagytok, vagy mi a fene...

ÉVA: Szeretnék, ha magunkra hagyna...

LÓNYAYNÉ: Leülök majd ide oldalra... Ne vegyétek ezt úgy, hogy lelepleztek benneteket. Én nem élek vissza semmivel. Diszkrét voltam világeletemben. Diszkrét hely lesz a galériám is, ahol a bevételt elosztjuk majd egymás között. És senki sem fog megtudni semmit. Sem a rokonság, sem az ismerősök. Azért mondtam el, hogy lássunk tisztán... Miért jöttem, mit akarok... Milyen lehetőséget kínálok.

(Közben egészen előre jön a színpad szélére, széket húz maga mellett, majd leül rá. A két nő öltözni-vetkőzni kezd. Lónyayné nem figyel rájuk, mert belép és megáll mellette az az egyenruhás ember, akiről a két táncosnő beszélt. Ami feltűnő rajta: a rosszul szabott öltönye. Mert öltönyt hord, olyan egyenruha-félét. Leginkább a halottszállítókra emlékeztető sötét egyenruhát.)

LÓNYAYNÉ: Hát megjött, kedves István.

ISTVÁN: Rossz híreim vannak... (A férfi is egészen a színpad szélén - közel a közönséghez - áll meg.)

LÓNYAYNÉ: Mi tud mondani a családi sírboltunk rendbehozataláról?

Megkapta a pénzt? Minden lehetősége megvolt. Intézkedhetett otthon... Miről tud beszámolni? Széthordták a kriptát...? Ennyit tudtam én is, egy régi emberem megírta. Nem, kedves István...

ISTVÁN: Nagyságos asszonyom, a hír velük kapcsolatos...

(A két nő felé mutat.) Mondhatnám, egészen friss...

LÓNYAYNÉ: Halljam... (sürgeti)

ISTVÁN: Nagyságos asszonyom, a szemüvegesnek az édesapját ismerte.

(Juditra figyel.) Bizonyosan tudja, mennyire szeretett sakkozni. Amatőr volt.

Fodrászokkal, pincérekkel, úszómesterekkel, masszőrökkel... kereskedőkkel...

LÓNYAYNÉ: Mondja már...

ISTVÁN: Ezekkel sakkozott.

LÓNYAYNÉ: Valamivel neki is el kellett töltenie az időt...

ISTVÁN: Csakhogy két napja, éppen sakkozás körben, leborította az asztalról a figurákat. Rázuhant az asztalra (most lakonikus). És fennakadt a szeme. Élt hetvenhárom évet. Kanadában ez megfelel a nagy átlagnak. Az őskanadaiak sem élnek tovább. Egy bevándorló éppenséggel élhetne tovább is, már a szabadság miatt, ami itt mégis nagyobb, mint mifelénk volt...

LÓNYAYNÉ: Miféle szabaságról beszélsz?! (felcsattan)

Hagyja most a szabaságot. De neki, annak a szemüvegesnek egyelőre egy szót sem... Nem tudhatja meg. Ma éjszaka még nem.

ISTVÁN: Dehát előbb-utóbb...

LÓNYAYNÉ: Nem!

(Közben a két nő már átöltözött, megszólalt a telefon is, a bárból szóltak hamarosan indulhatnak, nemsokára ők következnek. A pillanatnyi csendben egy farmeros lány lép be. Kissé molett, mögötte bejön a fiúja is, a lány a haját igazgatja, most fejezte be a fellépését, rágógumit rág. Szótlatlanul bámulják Lónyaynét, a két lányt, Istvánt.)

LÓNYAYNÉ: Te nadrágban lépsz fel?

(A farmeros lány nem válaszol, egykedvűen vár, a fiúja is, nincs kedve beszélgetni. Közben Éva közelebb jön.)

ÉVA: Nagy a drágaság. Egy nadrág egy évig is eltarthat... Ez a kosztüm kétszáz dollárba került...

(Estélyiben várakozik már, erről beszél. Az estélyi persze feltűnő, csillogó színek, fantasztikus gallérral, s a kosztümhöz egyáltalán nem illő sapkával. A sapka akár egy bohócé is lehetne. Hasonlóan öltözött fel Judit is.)

A kosztüm kétszáz dollár, de sapka nélkül... Azt már mi csináltuk. És olyan anyagokat árulnak a kereskedők, hogy csak három hónapig tart ki...

ÜGYNÖK: Felléphetsz egy szál farmerben is...

(Az ügynök szinte észrevétlenül lépett be. Halálosan fáradt, levert. Azonnal le is ül a földre.)

JUDIT: (messziről) Azt már nem... A ruháinkat mi varrjuk, s mondtuk már magának, hogy profik szeretnénk lenni... Még mi a kívánsága?

ÜGYNÖK: Három percünk van... Nincs kívánságom.

ÉVA: Nem tetszik magának a maszkunk, a kosztümünk... Azt szeretnénk, ha

felfigyelnének ránk, ha tudnának róla egész Kanadában, hogy a legjobbak vagyunk...

ÜGYNÖK: Természetesen. (Gondolatban egyáltalán nem itt jár.) Hanem a holnapi programot még nem tisztáztuk... (kis füzetet és tollat vesz elő)
Reggel kilenckor megint egy szabadtéri villásreggeli...

JUDIT: Hatszáz dollárért, fürdőruhában.

ÜGYNÖK: Igen, kérem, fel kell szolgálni a reggelit...

(Közömbösen, unalommal ismételve.) Holnap délután három program, háromszor tizenöt perc, közte egy-egy óra pihenő. Este egy program...

JUDIT: Egy hétig maradunk...

ÉVA: Olvasom az újságot, az apróhirdetéseket... Művésznőkre szükség van egész Kanadában.

ÜGYNÖK: Igen, és? (Ez talán érdekli egy kissé.)

ÉVA: A gázsíróról van szó...

ÜGYNÖK: Ezen a héten még nem tudom felemelni. Ámbár a tulajdonosnak vagy egy ajánlata... Az étteremtulajdonos...

JUDIT: A szokásos ajánlat?

ÜGYNÖK: Az. (unja)

ÉVA: Nekem nem tetszik, a társamnak sem tetszik... Tiszta szőr a karja, a lába. Az ajánlatot visszautasítjuk.

ÜGYNÖK: Ha csak a szőrzettel...

JUDIT: Ruhástól kellene bedobni a fürdőkádba, annyira mocskos. A tulajdonossal tovább nem foglalkozom. Amíg itt leszünk, a programokért a pénzt előre kérjük.

ÜGYNÖK: A szokásos módon. Ma este megkapják.

ÉVA: És egy televíziót is kérünk a szobánkba...

ÜGYNÖK: De kérem, ha kinyitják az ablakot, a Niagarát látják. Kérem. Pompás látvány, nincs az a színes televízió, ami versenyezhetne vele.

ÉVA: Majd gyönyörködünk a vízesésben is, ha eljön az ideje. A természet szépségeit mi is méltányoljuk ám... (gúnyos) Szerződésileg kötöttük ki, hogy mindig kapunk televíziót. Annak itt a helye...

ÜGYNÖK: Megkapják. (unottan)

(Judit közben már a kis magnóján a saját számaira táncol, lépeget, próbál. A kis alacsony ember egészen közel áll hozzá, mondana neki valamit, de aztán gyorsan meggondolja magát.)

JUDIT: Olyan a ruhája, mint egy halotyszállítóé... Csak nem... Csak nem azért jött Kanadába, hogy egy temetkezési vállalatnál dolgozzon...?

ISTVÁN: Még mindig jobb, kérem alássan, mintha kábítószeren élnék...

JUDIT: Mit gondol, mi füvesek vagyunk?

ISTVÁN: Azt nem tudhatom, kérem...

JUDIT: Ha még egyszer felkeres minket, nehogy ebben a borzasztó fekete öltönyben... Félek magától, István. (Ezt azért nem kell neki elhinni.) Általában azokat az embereket szeretem, akik világos öltönyökben járnak, elegáns, jól szabott zakókban, lehetőleg világosszürkében, s ha megjelennek, árasztják a

jókedvet maguk körül... Olyasmit érez az ember, hogy lám-lám mennyi öröm és jókedv vár még rá is, hiszen mások is állandóan abban élnek...

ISTVÁN: Persze, természetesen...

JUDIT: Maga nem tud ilyen lenni... Ha magára nézek, csak sajnálni tudom. Fantázia nélküli öltönyben siralmas élet...

ISTVÁN: Ez igen sajnálatos...

JUDIT: Úgy kell tekinteni az életet, mint egy műtárgyat. Egy gyönyörű festményt... Ízlelgetni a színeket, külön-külön bámulni a szimmetriát. Lépepről lépésre érteni meg a kompozíciót. És minden nap mást venni észre: a mellékalakokat a képek szélén, tudja, eszembe jutott egy németalföldi festő, a nevét már nem tudom, de szinte tüzel a képén a barna sok-sok árnyalata... az emberek mennek valahová, egy folyópart fonja körül az emberek világát... szépséges nyugalom mindenütt... de miért is jutott ez eszembe?

ISTVÁN: Gondolom ez a kép az ágyánál, a feje fölött...

JUDIT: Dehogyan... Valaha láttam egy kiállításon. Torontóban...

ISTVÁN: Az más. Azt hittem, ezzel ébredt gyerekkorában...

JUDIT: Nem, az aradi tizenhárommal... Az apám magával hozta Magyarországról a képet. A tizenhárom aradi vértanú ott áll a bitófa alatt. Őket az osztrákok ölték meg, 1849-ben...

ISTVÁN: Ezt én is tanultam...

JUDIT: Rajta volt a magyar zászló...

ISTVÁN: Nem volt könnyű élet az sem, azokban a régi időkben...

JUDIT: Azt mondja?

ISTVÁN: Azt is mondanám, igen...

JUDIT: Arra kényszerít, hogy egyetértsek magával... Felettébb kínos...

ISTVÁN: Mit kellett volna mondanom, hogy ne értsünk egyet? Ha Juditkának úgy kellemesebb és kényelmesebb, véleményemet megváltoztathatom...

JUDIT: Most már ne, majd legközelebb...

ISTVÁN: Mi sem könnyebb, mint a magyar történelemről egy kis vitát indítani... Sehol a világon nem beszélnek annyit a történelemről, mint a magyarok, de sehol nincs akkora sötétség a fejekben, mint Magyarországon, meg itt az emigrációban...

JUDIT: No nézd csak a kis emberkét...

ISTVÁN: Kíváncsisága hálára kötelez...

JUDIT: Most ne hálálkodjon. Egy percen belül megszólal a telefon, mennem kell, vár a színpad...

(A zene lassan felerősödik, elsötétül a színpad, mikrofonhang közli, hogy nemsokára fel kell lépni, indulni kell, még egy perc és kezdődik a táncosok produkciója. Ami ezután látható, valójában egy montázs. Először Éva, majd Judit lép fel. Éva szárik tömkelegét tekerte magára, hindu zenére táncol. A szárik röpdösnek az erős fényben, lassan ledobál magáról minden ruhát, már csak egy parányi tangában táncol, egyre gyorsabb és gyorsabb ritmusok kez-

dődnek, elsötétül a színpad, és Judit jelenik meg az erős fényben. Macskát imitáló kosztümben lép fel, igazi diszkó zenére táncol. A dallamok ismert világlágerek, néhány néző a színpadra könyököl, és úgy bámulja a produkciót, aztán lelkesen tapsol. Majd a farmeros lány jelenik meg. Neki nincs maszkja, kosztümje, nadrágos vonaglása a tánc karikatúrája, amit csinál, azt rettenetes erőfeszítéssel teszi. Először egyhelyben állva mozgatja a fenekét, rángatja, ringatja a mellét, aztán - kétségtelenül igen körülményesen leszedi magáról a blúzt, de csak nem mozdul, a zenéje egyhangú, ő csak egy pontra néz, közben azért a fiúja odasúgja neki, már csak két perc, bírd ki, már csak egy perc, a lány közben lefekszik a színpadra, vonaglik párat, végül nagynehezen lecibálja magáról a farmerját. A nézők már fütyülnek, a lányt ez egyáltalán nem zavarja. A farmer már a térdénél, néhány néző tovább biztatja. A többség szeretné, ha abbahagyná a produkciót, egy türelmetlen néző sörsüveget dob a színpadra. A lányról folyik a víz, a farmertől megszabadult, közben letelt az ideje is, a színpad elsötétül. Éva következik újra, de most már nagyobb hangzavarban kell elkezdenie a táncot, Éván hagyományos kosztüm feszül. A lány int, a zene leáll. A színpadra könyöklők között egy rendőrt vesz észre, leguggol előtte.)

ÉVA: Mi újság, szépfiú. Szép rendőr...? Ahelyett, hogy rendet csinálnál, te is vihogsz? Bezzeg, ha itt lenne a feleséged... És látná. Egész éjjel térdelhetnél előtte, hogy kiengeszteld anyukát... (gúnyos) Különben mit csinálsz ma este? No, nem kell megijedni, szépfiú... Ki a varrónőd, hogy ilyen szép öltönyöd van? melyik szalonban csináltattad? A táncosnőket jöttél meg nézni, azért csípted így ki magad. Egyenruha... Ez igen...

(Közben ledobja a harisnyáját, s amíg a rendőrrel beszélget, valaki ellopja.)

ÉVA: (felsikít) Valaki ellopta a harisnyámat...

EGY HANG: Dobd le a piros bugyogódat is, azt is ellopjuk...

ÉVA: Kérem, adják vissza a harisnyámat... Adja vissza! (Körbejár a színpadon.) Ki vitte el? Kinek kell egy kilenc dolláros harisnya?

(A közönség egyre jobban röhög.)

Maga vitte el... (Egy alakra mutat.)

EGY HANG: Ha megcsókolsz, azonnal visszaadom...

(Éva lelép a színpadról, a hang irányába indul, s úgy próbálja visszaszerezni a harisnyáját, de a férfi csak tartja a levegőben, játszadozik, nem adja vissza.

Éva elkapja a férfi csuklóját, megrántja. A férfi ellöki magától, majd egy rendező ugrik oda, Évát visszavezeti a színpadra, de közben fellép a színpadra Zoltán, Éva testvére, és Görög, Éva régi szerelme. A harisnyás férfi felé közelednek, de a rendezők őket is lefogják. A nagy felfordulásban elsötétül a színpad, a függöny legördül.)

(Mutatvány egy készülő drámából.)

Balázs József

Az út

(Önéletrajz is lehetne)

„Ha azt a kis kanyart is beszámítjuk, hatvan-hetven métert kell megtennünk. S akkor ott az emelkedőn a cél. Oda kell eljutnunk.” A tolókcocsis fiú többet aztán nem mondott, csak nekifeszült a két kereken gördülő tehernek, ami úgy hetven kilónyit nyomott. Aznap mértem magam, így aztán pontosan tudtam a súlyomat. Nincs mit tenni, ennyit mutatott a mérleg, s most ezzel a súllyal vágunk neki az útnak.

Az útnak... Igen, igen, magas épületek közt kanyarodó vastag betonréteg ez, jellegtelen, de mégis és mindenekfelett célszerű. Itt szállítják azokat - mint ahogyan most engem is -, akiknek el kell jutniuk a célig. Ahogyan a fiú mondta, s akinek már most indulásunk elején izzad a tenyere, s ha nem ülnék ott előtte pár centiméterre az arcától, biztosan nagyokat szusszana az erőlködéstől, de most még visszafogja lélegzetét, hiszen az út elején vagyunk. És még messze az emelkedő is...

Segítenék neki, de ez teljességgel lehetetlen, hiszen az én feladatom sem kevés. Meg kell tartanom magam a tolókcocsiban, mereven kell ülnöm - ezt már magamnak ismételve -, nehogy erőtlenül előrebukjak.

Nem jön mellettünk senki, a betonút kihalt, pedig verőfényes dél van már. Ugyanúgy nem jár itt senki, mint amikor hajnalban indultunk ki a tanyára. „Hét kilométer”, mondta az apám, és a vállára lökte a kapát a ráakasztott korszóval. „Ezt majd megtöltjük a szolgabírónál”, ezt persze akkor is tudtam volna, ha nem mondja. Valamerre a hatodik kilométer táján állt a szolgabíró háza, mert így hívtuk azt az embert, bizonyosan azért, mert valamikor, abban a régi világban szolgabíró volt - de erről egyébként keveset beszéltek. Az volt, és kész. Most pedig az ő kútjából lehet a legjobb vizet felhúzni. Hatalmasra nőtt sárgabarackfák latt állt a kútja, s apám, amikor megtöltötte a korszót, csak annyit mondott: „A kútvíznek nincs párja, ez üti legjobban a szomjat. Arról nem is beszélve, hogy ebben fő meg leghamarabb a paszuly.” Ebben maradtunk. Az út innen már semmiség volt, átvágtunk a Bende-tanyán, s megérkeztünk a mi földünkhöz. Apám vájt egy kis gödröt a korszónak, akkurátusan eligazgatta, majd rádobta az ujjasát. Így tudtunk délig hideg vizet inni.

Ebből a vízből most innék csak igazán. Korszóból, kannafedélből, favödörből, mindegy hogyan, itt a betonúton, de még mindig az emelkedő előtt, azt hiszem, lenne annyi erőm, hogy felemeljem a korszót, hogy kiöntsem a kannafedélbe a vizet, hogy ráhajoljak a vödörré, hogy aztán csorogjon az államra, a melleimre. Pontosán érzem a víz útját, ahogyan lebukdácsol a gyomromba, ahogyan egy-egy korty megugrik a torkomban, hasonlóan a helyből ugráló távolugróhoz. S ez a

víz lenne az egyetlen, ami elfojtaná azt a gyötrelmes lázat, amitől szakadatlanul vacogok. Amikor N.P. otthon a szülőfalumban hasonlóképpen vacogott, az volt a kívánsága - esteledett már, amikor kívánságát előadta -, hogy inna még egyszer a szolgabíró vizéből. El is küldték az egyik fiát, hozzon egy korsó vizet, de az csak a harmadik szomszédig biciklizett, ott töltötte meg korsóját. N.P. egy kortyot ivott csak, amikor letette a poharat az ágya mellé. „Ez nem homoki víz, a szolgabíróé mindig vérré vált bennem.” Rohantak aztán - éjjél lehetett - a szolgabíró kútjához, de addigra már N.P. meghalt. Igen, itt is az út, mindig csak az út, eljutni valahová, valameddig, hogy aztán egy kis pihenő után egy újabb útra induljon az ember. Most is, ha feljutunk az emelkedőre, ha eljutunk a célig, mi lesz?

Ott leraknak majd egy ágyra. Aztán várunk egy pár napot, órát, esetleg egy hónapot, s ha minden úgy alakul, ahogyan szeretnénk, megyünk tovább. Vagy a tolókcocsival, vagy anélkül. És jönnek sorra a kívánságok... A legélesebben, a legtolakodóbban a lázat elsőprő víz íze tolakszik elő. A földkerekség legkáprázatosabb készítménye a csivitelő, bugyborékoló, nesztelenül suhanó, haragos, közömbös, olykor bőbeszédű, olykor néma, de az emberhez legközelebb álló titokzatosság és magától értetődőség, a millió színt produkáló, frissítő erő, hát igen... ezen az úton egész egyszerűen csak a szolgabíró vizét kívántam én is.

Csodát tenne velem. Lenne annyi erőm, mint pár napja, amikor még saját lábamon közlekedtem. De most az emelkedőre feljutni már nem tudtam volna segítség nélkül. Így döntöttünk a tolókcocsi mellett.

A sivár betonúttól - ahol most éppen meg kellett állnunk, hogy a fiú kifújja magát, hiszen az emelkedő még csak ezután jön, s össze kell gyűjtenie az erőt - most nincs is messze az az első út, amikor Sz.-be utaztam. Felszakadozott már a reggeli köd, és Nagydobosnál kinéztem a vonatablakon. A szamoszegi erdő bukkant fel, amint éppen hűségesen követi a kanyargó Krasznát, s a látvány mögött kavargott az ég. Arra bent, abban a végtelen messzeségben kezdődik az Erdőhát, s azon túl meg a Kárpátok kéklenek. Micsoda utak, ösvények, rétek, mezei virágoktól roskadozó lapályok követik ott egymást. Illatos gyümölcsösök és búzamezők, melankólikusan susogó kukoricatáblák és magányok fák bújnak ki a reggeli ködből, hogy aztán a nap fényétől felélénküljenek.

Azok az utak zöldben és sárgában pompáznak. A lovasszekerek oldaldeszkái dobolnak a napraforgótáblák mellett, s ez így volt már régebben is, örök időktől fogva. Itt gyalogoltak, ezeken az utakon a hittérítők és a pogányok, erre járhatott annak idején Sámbar Mátyás, az élesszájú prédikátor, aki a pápistákat támadta, s a parasztokat az új hitre térítette. Ezeken az utakon siettek a falvakba a templomépítő mesterek, hogy példás munkájukkal enyhítsék az élet hiábavalóságán tépelődő emberek szomorúságát.

Az utak, amelyek feloldást, remény és kétségbeesést hoznak, ott kanyarognak valamire a szamoszegi erdőben s azon túl, elémeik hozzánk, és elválnak tőlünk. Messzire reptének, hogy aztán minél erősebben jöjjön a felismerés: bármerre is vezessenek ezek az utak, s hiába is kísérek nagyon sokan, mégiscsak egyedül kell menned, mert legbelül semmi sincs, csak te magad, a legbelső ösvényre más nem léphet rá senki, mert nem tud rálépni. Ez így rendeltetett, s ezen változtatni már nem lehet... A világ így látszik tökéletesnek. Ezek az utak, s

magunk, ha elindulunk rajta, tökéletes mozgást és tökéletes látványt nyújtanak; az örök vándorlás hősi magányossága ez.

És persze azok az utak is, amelyeket soha nem tettünk meg. Amikor el szerettem volna menni a Gangesz forrásvidékére, a Himalája bérceihez, hogy érintsem egyetlen egyszer azt az utat, ahol Kőrösi Csoma Sándor is járt, megijedtem. Ezt az utat inkább elképzeltem. A Tadzs Mahal előtt állva, s a fehér, különös építményt, az útikönyvekből ismert, ékszerdobozra emlékeztető palota - no és a mögötte kanyarodó folyó - elfogyasztotta maradék erőmet, a szépség elviseléséhez is kell a bátorság, s a Himalájáról lezúduló patakok, források, havas fennsíkok eléréséhez úttalan utakon tudtam volna csak eljutni. Hol volt az én bátorságom ennek az útnak a megtételéhez? Kőrösi Csoma Sándortól megkérdezték, amikor elindult otthonról, hova megy, csak annyit mondott: „Megyek Ázsiába, hogy megkeressem a magyarok őseit.” Aztán - nyilván - rátért a faluból kivezető földútra, hogy aztán a Himalája lámakolostoráig meg se álljon. Az én mostani hatvan-hetven méterem, amit meg kell tennünk, no meg a korábbi útjaim is, apámmal a tanyára, vagy a sok vonatkozás a szamoszegi erdő közelében vagy végig a magyar alföldön, szomorú sétáim Máramarosban vagy apám őseinek a földjén, Nagykároly közelében, s a sok kirándulás az egyik legszebb nevű faluban, Ágerdömajorban, ahol mint gimnazista csodálkoztam rá, hogy milyen is egy igazi nagy, hatalmas erdő, a mesék világának a színtere - nos, ezek a kis séták mennyire szájalmasak Kőrösi Csoma útjához képest, amihez foghatót ezen a földön nemigen tett meg senki.

Dehát menni kell. Ki hogyan, miként tud az egyik pontról eljutni a másikig, szerencse dolga, s bár olykor az a bizonyos hatvan méter is a bizonyosságok és bizonytalanságok finom csapdáit állítja fel, s bár

felsisteregnek a jelzések útközben, hogy vigyázzunk, mert az út vége lehet az utolsó állomás, azért mi csak tolatjuk magunkat. Nevetve és fütyürészve báméskodunk, figyeljük a madarak röptét, s amikor már-már belépnénk az örökös homály övezetébe, valahonnan messziről megérint újra egy hang, s közli, hogy ahol éppen most vagyunk, ahol megálltunk, az emelkedő tetején vagy éppen pár méterre attól, az még nem a végső üresség és kíméletlen felszámolás színtere, onnan még újabb és újabb utak vezetnek visszafelé és előre és minden irányba. Az újabb felfedező utak azonban már nem hoznak friss híreket az életről, hiába is visznek el magas katedrálisokhoz vagy a homokdombokkal takart tanyákhoz, amelyek fölött nyári záporok után megcsillan a szivárvány.

„A fenébe is, megeredt az eső”, sziszeg a fiú a fülemnél és megáll. Ott vagyunk már a célnál, az emelkedő tetején. Előttünk alacsony épület hatalmas ablakokkal. Nem vár minket senki, s bizonyos, hogy a csoda sem itt fog megtörténni velem: a tolokocsiból nemcsak útközben, de most sem vagyok képes kiszállni. És még legalább nyolc métert kell majd megtennünk.

A fiú újra erőt gyűjt, a keze bizonytalanul siklik a kocsi fogantyúján, elfáradt, de azért boldog: túl van a nehezen. „Majd itt alaposan kivizsgálják magát, még a tyúkszemét is nagyítóval nézik meg...”

Rendben van, gondolom, s a megeredt esőben kissé élénkebben nézek fel az égre, ahol felhők vonulnak katonás alakzatban és sietve. Felrévedő magányunkat kutyaugatás töri meg. Messziről jön a hang, de tolakodón és kegyetlenül, hiszen közömbösséget sugall, azt, hogy a dolgok rendben folynak, a kutyák ugatnak,

az eső a maga természetes módján az arcomat csapkodja, valahol ajtót nyitnak és zárnak, a hangok azonban nagyon messziről érnek ide, valamilyen láthatatlan erő ideirányította, nekem szánta őket. Örülöm kellene, hiszen még itt az esély, érzékelem a hangokat, tehát még itt van körülöttem a világ, fények, hangok torlódnak össze. Számptalan esélyt sejtető hangzavar ez, majd csak kitisztul egyszer, egy rövid időre, s valamilyen úton újra elindulhatok majd. Kijátszottuk a rejtélyes semmit, az utak mentén váratlanul felbukkanó, viharos és mérgezett szelet, ami láthatatlanul körülölel és elrepül velünk.

Meginnék most egy jó pohár kútvizet. Elsöpörné a lázat, akkor talán fel tudnék állni, s mintha csak most történe - tíz perce, egy órája vagy éppen a múlt héten -, hogy e világi fények világítják meg az utamat: hajnalban indulunk a tanyára, keskeny ösvényeken és szekerútakon sietünk, harmatcseppek csillognak az útmenti lapuleveleken, s a virágzó akácok alatt távoli harangszó élesztgeti az árnyékokat, hogy induljunk már, nőjenek nagyobbra, s minket meg hajt az erő, hogy legyőzzük a dombokat, az emelkedőket, s kiérünk a földre, hogy megkapáljuk, a munka csendes megnyugvással tölt el bennünket.

Újra és újra győzünk tehát. Az út árván kanyarog mögöttünk. Az ösvényeket nem képes benőni a gaz, mert évről évre újra és újra végigtaposunk rajta. Úgy tűnik, legyőztük az utakat, megint mienk egy nap, egy újabb nap, létezésünk legtitkosabb színterei mellett újra kivirágzik a papsajt, a szegfű, a pipacs és a szarkaláb.

S ha olykor a földek végében leülünk pár percre majd, s eltűnődünk a reggeltől estig tartó időn, s azokon a sugallatokon, amelyek a világ működését oly hiábavalóan magyarázzák, az utakról is eszünkbe kell, hogy jusson néhány dolog. Vajon hányszor kell még hajnalban elindulnunk ahhoz, hogy célhoz jussunk?

S valóban oda érkezünk-e meg, ahová szerettünk volna?

Nem lehet kétséges, az utakat kellene erről megkérdezni.

De az utak belevesznek az esti szürkületbe. Eső és hó szakad rájuk. S ha igaz is, hogy a keresztutakon az éjfél órákban találkoznak a kísértetek, s ilyenkor különös árnyakkal telik meg a határ, az utak akkor is bölcsen viselkednek: egyetlen kérdésre sem válaszolnak. S talán, amikor az ember épp nem látja őket, elnevetik magukat, jól szórakoznak örök meneteléseinken.

Motívumkeresésen a Magyarokhoz — valahol Németországban

Vasy Géza

Elbeszélés az elmondhatatlanról

Balázs József: Isten küldöttei

„Nem ott ássák a sírt, ahol megássák,
ha összekeverül igazság és álság.”

(Bella István: Testamentom)

Amikor kinyitottam a Tiszatáj júliusi számát 1990-ben, jóleső izgalommal fogtam hozzá Balázs József nagyobb terjedelmű elbeszélésének olvasásához. Izgalmam fokozódott, amint haladtam előre a szövegben, bár jól már nem éreztem magamat. A cím fenséges avagy játékos hangvételt ígért, s bár a szerző által megfogalmazott mottó: „Minden, ami a valósággal egyezőnek látszik, nem a véletlen műve. Szándékos.”, valamit visszavett ebből, s más tájakra és hangoltságokra is lehetőséget teremtett, az olvasót egyelőre az atmoszférateremtés szépségei ragadták magukkal. Miközben a történet és a környezetrajz részletezően pontos, szinte rajzolható is volt, belengte az egészet a bizonytalanság érzete, a baljóslatúság. S ezt tette egyértelművé az első rész kereső emberének kibontakozó célja: azért kerékpározott, többedszer immár az ismeretlen faluba, hogy megtudjon valamit apjának sok évvel ezelőtti nyomtalan elűnéséről.

Innen még többféle irányt vehetne a történet. De amiként a Misku nevű főszereplő nem tud sokat apjának hajdani eltűnéséről, mi sem tudunk még szinte semmit Misku jelenbeli sorsáról. S egyáltalán mikor van ez a jelen? Támpontunk egyelőre csak annyi van, hogy az apa a háború után néhány évvel tűnt el, s futballkapus is volt, vagyis mindenképpen huszadik századi a történet.

A második rész aztán elbeszéli azt is, hogy Miskunak, aki az anyjával él, van munkahelye is, s a hajnali utazás után délután vidékre kell mennie kiszállásra. Öten vannak a csapatban, a Főnök, Misku és még három férfi. Gépkocsival mentek a távoli kisvárosba. A cél előtt nem sokkal megszokott kocsmájukban ittak, majd elfoglalták helyüket az egyetlen szállodában. Még mindig nem tudjuk, mi is az a munka, amelyet majd el kell végeznie a kis csapatnak, ám a baljóslatúság fokozódik. Misku sétál az éjszakában, találkozik az aludni szintén nem tudó Főnökkel, s Misku sajnálta mindkettőjüket.

A harmadik részben majdnem mindent megtudunk. Hajnalban indulnak a munkára, a kisvárosi börtönbe. A munka: kivégzés. Az elítélt egy huszonhárom éves fiatalember, ártatlanságát hangoztatja, s megátkozza gyilkosait, akik pontosan elvégzik feladatukat.

A negyedik rész a kivégzésre következő nap története. Misku anyja tanácsát követve elmenne egy öregemberhez, hátha az tud valamit az apa sorsáról, de nem mer bemenni a házba, inkább az erdei forráshoz megy el, megszokott pihenőhelyére. Estefelé az anyja ment érte. Rosszul aludt, s éjféltájban ébresztették: váratlanul munkára kellett menniük a Központba. Újabb kivégzés volt, egy fiatal ápolónő az áldozat, akit azzal vádoltak, hogy az ávóost nem gyógyította. Ez a

nő is ártatlanságát hangoztatta, s ő is megátkozta gyilkosait. Az ítéletkihirdetés után némi zavar keletkezett, s a csapat ötödik tagja kijelentette, hogy ő ezt nem csinálja tovább.

Az ötödik részben Misku meglátogatja a Főnököt, akiről kiderül, hogy ott hagyta a munkát, de az titok marad, hogy miért. Miskut, aki a helyettese, balsejtelmek kezdik gyötörni a következő napi kivégzés miatt. Három embert kell felakasztaniuk, mint a zajongó börtön hangjaiból megtudják: a miniszterelnököt, a honvédelmi minisztert meg az államminisztert. Maguk se tudják utólag, miként, ám teszik a dolgukat.

Az *Epilógus* ismét Misku erdei forrásánál játszódik. Az anya jön ide az idegen falubeli sekrestyével, aki végre elérulta az apa sorsát: őt volt, s a rabokkal együtt őt is megölték. Ám Misku, aki a Főnökkel és Bodzával, az új helyettessel vigyorgó arccal énekelget a forrásnál, már semmit sem fog fel ebből. Megboldultak mind a hárman.

S kik *Isten küldöttei*? A hármas kivégzés előtt mondogatja a fontoskodó és izgatott börtönparancsnok Miskunak: „Ha netán lelkiismeret-furdalásuk lenne emiatt... gondoljanak arra, hogy maguk kiválasztott emberek, hiszen az igazságot szolgálják. Ha lenne Isten, azt lehetne mondani, hogy Isten küldöttei, Isten legkedvesebb gyermekei maguk...”

Isten küldötte az igazság angyala lenne? Lángpallossal az ítéletvégrehajtó? S ki mondja meg, hogy az ítélet isteni? Hiszen maga a börtönparancsnok azt mondja: „Ha lenne Isten”. Szerinte tehát nincs, következésképp az igazságszolgáltatás kizárólag az ember joga. Az emberi ítélet azonban nemcsak igaz, hanem hamis is lehet. Az elbeszélésnek éppen ez a dilemma a központi gondja. Mi is az igazság? Mit kell tudni róla? Még az első részben, amikor Misku rátalál a vak ember útmutatása nyomán a sekrestyésre, aki biztosan tud valami fontosat az apáról, a következő, semmitmondónak mutakozó, elutasító jellegű választ kapja: „nem kell pontosan tudni az igazságot”. Az első kivégzéskor a Főnököt úgy tájékoztatták, hogy egy fegyveres útonálló, többszörös gyilkos az elítélt, aki ehhez képest hangoztatja ártatlanságát. Az ápolónő már nemcsak ártatlanságát hangoztatja: „Elevenen fogtok elrohadni... mindnyájan! Én a halálom után is, mindig fölényben leszek, mindig is uralkodni fogok rajtatok, mert úgyis kiderül az igazság!” A Főnöknél tett eredménytelen látogatás után már Miskut is az igazság foglalkoztatja. Magának mondja, de félhangosan: „Egyszer még visszajövök és elszámoltatom. Ki fog derülni az igazság. Ki fog derülni, hogy miért bűjt maga a föld alá. Ki fog derülni, hogy miféle ember maga.” Majd: „Mi történik akkor, ha a Főnöknek van igaza, hogy jobb lenne visszamondani a holnapi munkát. Előbb kellett volna nekem is gondolkodnom.” S másnap, a kivégzés előtt így nyugtatja önmagát és társait: „Nem mi hoztuk az ítéletet! Azt nálunk okosabbak hozzák, akik pontosan tudják, mi a törvény, és mi az igazság.”

A három hóhér megbolodulása felől nézve egyértelművé válik tehát, hogy valóban van megfellebezhetetlen igazság, s az kiderül még akkor is, ha nyíltan beszélni még nem lehet róla. Nem is kiderül csupán, hanem igazából el sem lehet palástolni. Másként mivel lehetne magyarázni azt, hogy a Főnök otthagyja a munkahelyét? A Főnök „régbben bőbeszédűbb volt, de az utóbbi egy évben már annyira fegyelmezte magát, hogy kizárólag a munkáról volt hajlandó útmu-

tatást adni". S az őt felkereső Miskuval szemben a hallgatása annyira jelentésteli, hogy ez Miskut is mélyen elgondolkoztatja. Persze valódi gyilkosok is hangoztathatják az akasztófa tövében ártatlanságukat. Azonban itt a hóhérok is megérik a hang hitelességét. Éppen arra kell rádöbenniük, hogy ők nem az igazságnak az ítéletvégrehajtói. Azt nem tudják pontosan, hogy mi is az igazság. Ám azt felismerik, hogy a halálraítéltek ártatlanok, s ők mégis végrehajtották a kivégzéseket. Erre nincs bocsánat. Ezt nem lehet lelkiismeret-furdalással sem elintézni, hiszen alapjában véve nem gonosz, csupán szerencsétlen emberek ők, akiket az élet sodort erre a munkakörbe. Misku például „Ha önmagára gondolt, neki nem volt más választása... Az apját várták, de csak nem került elő. Aztán az anya beszélt a Főnökkel... Hát igen. A semmiből mégsem élhettek meg, dolgoznia kellett. S a Főnök napról napra, egyre inkább meggyőzte, hogy jól választott.” Ez a meggyőzöttség omlott porrá a hármás kivégzés hatására. Isten küldöttei belátják, hogy ők valójában eltévedt emberek, bűnösök, s bűnük alól nem adhat felmentést az sem, hogy ők csupán végrehajtok, hogy nem ők hozták az ítéletet. S a bűn tudatosulásának pillanata már hozza is a büntetést. Végrehajtatik a hóhérokon is az ítélet, ám emberségesen: csendes, éneklő bolondok lesznek.

Magának az elbeszélésnek van tehát egy kerettörténete, amely a régebbi, nyolckilenc évvel korábbi múltba vezet el, s az apa sorsát kívánja felderíteni. Az első rész erre kérdez rá, s az Epilógus erre ad feleletet a történés szintjén. A negyedik részben csak epizódikusan jelenik meg ez a téma, s épen a nem-keresés, a feladat elodázása derül ki. Az apa őr volt, elítélteket őrzött, nyilvánvalóan ártatlanokat, hiszen most már az időpont is behatárolható: a fordulat éve után került sor arra, hogy a rabokra és az örökre egyaránt rárobbantották a bányát. Tévedésből? Vagy az öröket is raboknak tekintették? Ki tudja már. Mire e tény megtudjuk azonban, az már nem érdekli a megbolondult Miskut. Addigra már őrá is „rárobban a bánya”, hiszen egyértelmű most már, hogy az apáé a fiú sorsát kíséri a maga párhuzamosságával. Az őt lemészárolják, fiát, aki hóhér lesz, bolondulásba kergetik az igazságtalanaág tobzódásának korában. Démoni körforgás ez az eltévedt emberek bűnhődéséről. Eltévedni a gyenge jellem szokott, azonban a körülmények is vétkesek. Az apa is a háború után „mindenfélével próbálkozott, de semmi sem sikerült”. Aztán valamibe belekeveredett, s alighanem ennek következményeként lett őr, aki rab is egyúttal. S ebből a sors-történetből szinte determináltan következett a fiúé, aki hóhér lett, s akit emberként, gondolkodó lényként „kivégeztek”.

E hóhérok ügyében nem az ember, nem a társadalom, hanem csupán maga az „Isten” szolgáltat igazságot. A hóhérok a becstelenség, az istentelenség ítéletvégrehajtói, s a rájuk sötétedő téboly „Isten” valódi jelenlétének bizonyítéka. Alighanem az apa is „megérdemelte” a sorsát, s meg a fiú is. Az Epilógusban értesülünk mindkettejük valóságos bűnhődéséről, a két történet - az isteni igazságság előtt - itt válik igazán egyg.

Kétarcú az igazság fogalma: élni s visszaélni is lehet vele. De hasonló a helyzet a munkával is. Maga Misku már csak az éleződő válsághelyzetében kezd az igazságról meditatálni, addig viszont, s folyamatosan mindannyian a mun-

kájukkal vannak elfoglalva. A munkájukat, a dolgukat emlegetik, annak tökéletes pontosságú elvégzését, s még véletlenül sem nevezik meg soha e munka valószínű tartalmát. Menekülés is ez nyilván, de éppen ez a vonás teszi lehetővé, hogy a hóhérnak valamennyire is emberi arca lehessen. Hiszen - látszólag - nem az a fontos, hogy mi a munkájuk, hanem az, hogy azt pontosan és kifogástalanul elvégezzék. A Főnök akkor kezd a kivégzendők helyett csak a munkáról beszélni, amikor megkezdődnek a kétes kivégzések. S nyilván ezért lesz szinte már mániája a kritikus cselekménysor időtartamának állandó mérése: "Az eddigi legjobb időnk huszonhárom másodperc... Addig nem nyugszom meg, amíg húsz másodperc alá nem kerülünk." Később Misku azt a magyarázatot adja a viszonylagos lassúságra, hogy „Nem akarunk durvák lenni”. Az igazság megcsúfolása a szellemi értékek szintjén az, amit a bírák tesznek a politikai indítékokból meghozott halálos ítéletekkel, s ugyanez a fizikai cselekvés szintjén a kivégzés aktusa. A gondolat s a cselekvés is tisztátalanná vált.

Az elbeszélés felépítésében, anyagkezelésében, szemléletében sok a balladás. Magának a térnek és az időnek sokáig megőrzött s végleg soha fel ne adott bizonytalansága, általánossága teremti meg ennek szerves keretét. Mert a mai magyar olvasó számára egyértelmű ugyan, hogy itt Kádárék 1957-58-as megtorlási akciójáról van szó, hogy a miniszterelnök maga Nagy Imre, s még az ápolónőnek is megvan a modellje, az is egyértelmű azonban, hogy ezen élményforrás ismerete nélkül is megáll az elbeszélés a maga lábán jelentése és jelképisége teljes gazdagságában. Hiszen azonnal felismerhető tényszerűséggel 1956 környékére csupán az ápolónő által említett ávos utal. Az is egyértelmű, hogy Magyarországon járunk. A Főnök említi, hogy „a magyar alföldön vágunk keresztül”, s a fel nem keresett idő s Bíró Albert s a harmadik hóhér neve, a Bodza is ide köt. S bár több magyar miniszterelnöknek volt szomorú vége, ilyen kivégzése csak Nagy Imrének történt meg. Belőle egy balladás elbeszélés meg sem szólaló hőse lesz, akiért a börtöncella névtelen rabja üvölti világgá az átkot a gyilkosokra.

Ez már a harmadik átok a történetben, s ezek az átkok meg is fogannak. Sok más hármasság is beépül a cselekménybe, s ez a meseszámjelleg a maga immár konok ismétlődésével szintén balladássá tesz. Három kivégzés van, s a harmadiknál három áldozat. Mindháromszor elhangzik egy átok a gyilkosokra. Három hóhér bolondul meg, s három egyszerű beosztott marad névtelen. Mindhárom kivégzésnél durván viselkedik a főnök a helyettesével, kétszer a Főnök Miskuval, egyszer Misku Bodzával: ütnek az orrvárázás erejével, s rúgnak is.

E hármasságok, bármennyire racionálisak is, mitikus jelleget is öltenek. Hasonló szerepe is van a szintén gyakori kettősségeknek, párhuzamosságoknak. Mindjárt ilyen az apa és a fiú sorsának egymásravitítése. Hasonlóan fontos a Főnök és Misku párhuzama és ellentéte. Két „mit sem sejtő” női epizódszereplő van: az anya és a Főnök felesége. Ketten lépnek ki a hóhércsapatból: előbb az ötödik ember, majd a Főnök. De más szinten is van két „kilépő”. A sekrestyés korábban katonatiszt volt, nyilván ávos, azért bújjik el az emberek elől, s menekül a vallásosságba. S a Főnök, aki szintén menekül, az emberei elől is. Az egyik

az apát hagyta bajban, a másik a fiút. Az első két kivégzéskor konkrétan gyilkossággal vádolják az elítélteket. Misku kétszer tesz kerékpáros látogatást: egyszer az idegen faluban, egyszer a Főnöknél. S ugyancsak kétszer látjuk őt a forrásnál is.

Maga a kettős sorsképlet, annak megduplázása (apa-fiú, sekrestyés-Főnök), a kettősségek és a hármasságok folyamatos fokozást tesznek lehetővé. Az igazság szempontjából ez ilyenképpen írható le: a múlttól nem tudjuk a pontosan igazat - a jelenben vannak (lehetnek) igazságtalan ítéletek és kivégzések - az egész országban az igazságtalanság tobzódik -, a lelkiismeret szintjén lehetséges az igazság érvényesülése. A kinti világban a történet időszakában ez nem következhet be. Ám az áldozatok végső szavaiban ott a bizonyosság: az igazságnak egyszer ki kell derülnie. Az igazságnak ez a kezelése is a balladás jellegét erősíti.

A párhuzamossághoz és a fokozáshoz hasonló szerepet játszanak az ellentétek is. A legalapvetőbbet, az igazságot és a végletes igazságtalanságot olyan párok értelmezik, mélyítik el a cselekvés és a jelentés szintjein, mint az ártatlanság és a bűnösség, a felelősségnélküliség tudata és a mégis megmutatkozó félelem, a főnök és az alárendelt, az elítélt és a szabad ember, a mozgás és a nyugalom, a zárt tér és a tágasság, a börtön és a város, a város és a természet, az alkohol és a tiszta víz, a zaj és a csend, az üvöltés és a hallgatás. Az ellentétpárok tagjainak nagyobb része nem alkalmoszerűen, hanem végigvitt motívumként van jelen a történetben. Ilyen például a főnök-alárendelt viszony, ahol az új főnök azonnal átveszi a régebbi főnöknek szinte minden szokását, s nevezetesen a durvaságát is helyettesíti iránt, amivel nyilván saját bizonytalanságát igyekszik palástolni. Ám Misku csak egyetlen alkalomra lehet főnök, mert a főnöknek nem szabad kételkednie, annak mindent egyértelműen tudnia kell, s Misku erre már nem képes. Vagy ilyen a nagy szerepet játszó mozgás-nyugalom ellentétpár is. Misku állandó mozgásigénye, keresése a cselekmény által is indokolt, ám kiderül az is, hogy itt nem csupán erről és nem csupán arról van szó. A kivégzések előtti percekben, sőt napon „megállás nélkül, láthatatlan erők úzték őket, folytonosan csak mozogtak és indultak valahová, akár csak egyetlen métere is, hogy aztán újra megállva visszaforduljanak, s majd mintha hosszú, mély álomból ébrednének, kábán forogtak, s csak a szüntelen mozgás nyugtatta meg őket.”

Ez a kényszeres mozgás egyik tünete annak, amit a bűnösség és bűnhődés jeleinek és fokozatainak nevezhetünk. Vannak ennek testi jelei, a mozgás mellett a hallgatás, a szomjúság, a verés, az orrvérzés, a hidegrázás, a nem alvás, az állandó izzadás. Közülük a mozgás, az ivás és a verés kényszercselekvésnek tekinthető. A testi jelek természetesen a lelki folyamat leképezései. Míg azonban a testi jelek többsége az egész csapatra érvényesen szemlélhető, addig a lelki folyamatot részletesebben csak Miskunál követhetjük. Voltaképpen ezt a folyamatrajtot tárja elénk maga az elbeszélés, mondhatnánk, ezért íródott meg. Eddig mindvégig erről volt szó, kiindulva az alapkérdéstől, hogy mi is történt az apával, egészen a megbolondulásig. Misku első és sokáig egyetlen kérdése mintha az ősokot keresné már-már mániákusan, a magyarázatot a maga sorsára. Amikor lakásán keresi fel a visszavonult Főnököt, akkor ezt már azért teszi, hogy önmaga

sorsára, létére szinte kérdezzen rá. A két látogatás - az idegen faluban és a Főnöknél - kulcsfontosságú tehát Misku számára. A legelemibb kérdéseket teszi fel: Mi történt az apámmal? Élhet-e még? S mi történik velem? Mit cselekszem én? Szabad-e ezt tennem? S mire a válasz megszületik, szétmorzsolódik a személyiség. Túl későn fogalmazódik meg Miskuban, hogy vajon helyes-e, hogy őt a munkakörének, kömvezte elvárásainak való megfelelés kényszere mozgatja, s nem önmaga. Ha belegondolunk, mindössze két elem van, amelyben önállóan cselekszik. Az egyik az, amikor úgy dönt, hogy nem zavar most az idős Bíró Albertnél, s ehelyett kimegy a forráshoz. Utánasiető anyja meg is dorgálja ezért. A másik önálló cselekedete a Főnök felkeresése.

Külön vizsgálatot érdemelne az elbeszélésben szereplő motívumok önmagukban is, egymáshoz fűződő kapcsolatukban is. Az eddig jelzettekén túl most csak arra van mód, hogy néhány fontosabb motívumra még felhívjam a figyelmet. Ilyen az első részben szereplő vak ember, aki a patakparton útbaigazítja Miskut, hogy a sekrestyést, a hajdani katonatisztet keresse. Ebben az a különös jelentésű, hogy Misku már ötödször jár a faluban, számtalan embert végigkérdezett, mégsem tudott senki sem segíteni. Csak a vak ember a „látó”, a tudó, csak őelőle nem rejtőzhet el az igazság, tehát a sekrestyés múltja sem.

Sokrétűen van jelen a víz motívuma. Előbb megduzzadt tavasi pataként, majd zúduló esőként. A faluban forráskútaként, az erdei tisztáson is forrásként. S Misku mindegyik forrásnál megmosakodik és iszik is. Erőt merít? Megtisztul? Legalábbis kísérletet tesz erre, öntudatlanul nagyjából. A forrás motívumának egy másik összefüggésben is szerepe van. A nyugalom helye az erdei forrás, akárcsak a sekrestyés számára a templomkert. Amiként a sekrestyés fogalmazott: „itt megeltem a nyugalmamat”, „nézzen csak körbe, olyan ez, mintha a paradicsomban lennék”. S a „nyugalmat” leli meg Misku is két társával az epilógusban, ahol a forrás körül énekelgetnek, ám nehogy valódi nyugalomra gondoljunk, az éneklés minősítő megnevezése már gajdolás.

Az apa, a sekrestyés és a három hóhér sorsa tehát az örök és ítéletvégrehajtók lehetséges sorsát, bűnhődését mutatja. Az apa maga is áldozat lesz, a sekrestyés elbúvik a világot elől, s a templomba menekül, a többiek megbolondulnak. A végzetesen eltévedt ember számára bocsánat lehet ugyan a többi ember részéről, ha önmagukba néznek, mégis „végleg elszállt a remény”, ha megszólalt lelkiismeretük, annak válaszolni kell. Az elől nem lehet se templomkertbe, se erdei tisztásra menekülni. S még a bűn elkövetése konkrét, időben behatárolt, a bűnhődés halálig tartó időtlenségbe tágul, sőt a nagy átok szerint azon is túl, „hetediziglen”. Az elbeszélés első négy része az első nap éjféltutáni kezdetétől harmadnap hajnalig szoros időrendben követi az eseményeket, s leírja az első két kivégzést. Az ötödik rész valamivel, néhány nappal vagy néhány héttel későbbi cselekménye maga a főbűn, a miniszterelnöknek és társainak kivégzése. Mennyivel követi ezt a bűnhődés, már lényegtelen, éppen azért, mert örökké tartó, miként a beálló esti szürkület a bűnösök számára.

Miklós Elemér

„... Engem minden odaköt...”

Régtől tartó betegségeink egyike: csak nagyritkán vegyük észre, hogy a messze végeken, ott, ahol már a térkép szélét érinti a még magyar világ, ott is lüktet, zakatol az élet. A „nagy” nemzeti történések árnyékában takarékon, leszorítottan. Viszont a napi élet vigalma és szomorúsága ott is a haza állapotaihoz igazodva változtatja egymást. Mégha megtörténnek ezektől távoleső, lokális események is...

Az új esztendő tündő hónap közepén egy szerényre hangszerelt örömnep - nem több egy családi együttlétnél - kínált alkalmat az emlékezésre. A szülőföld, a régebb három faluból: Gergelyiugornyából, Vásárosnaményből és Vitkából Vásárosnamény néven egyesített, majd várossá lett település a másfél évtizedes írói munkássága elismeréseként, a szülőfalu, a „bölcsőringató hely” több, mint tucatnyi irodalmi alkotásban történt megjelenítését megköszönve „Vásárosnamény Díszpolgára” címmel tüntette ki a Vitkáról Budapestre „elszármazott” írófiát, a kétszeres József Attila-díjas regény- és drámaíró, Balázs Józsefet.

Bár a kettős irodalmi díjjal nem rokonítható az elismerés, s az írói teljesítményhez sem igazodhat, mégis igaz: a fényben megcsillanó díszes veretű plakett elsősorban az emberre, az alkotóra és a műveire irányítja - mégha röpké pillanatra is - a közvélemény figyelmét.

Másfél évtized múlt, hogy az érdeklődés és a bizalom a kisregényeit gyors egymásutánban közreadó Balázs József és a munkái felé fordult váratlanul. 1975 dermesztően fagyos januárjában esett a jégolvasztó csoda: a sok-sok reményvesztő próbálkozás, küzdelem és nekiveselkedés után egy fiatal, tehetséges tollforgató ember íróvá avatása történhetett meg - több irodalmi szerkesztőség méltatlan elzárkózása után - Kecskeméten, a Forrás című folyóirat lapjain a „Koportos” című kisregény megjelentetésével. Indulása szemlélteti, az alkotások értékközvetítő bírálói (Görömbei András, Ördögh Szilveszter, Nácsa Klára, Kis Pintér Imre) sem akkor, sem azt követően nem vélték sorsszerűséget fölfedezni abban, hogy a szatmári sáros-agyagos vidék és a nyírségi homokdombok - akkoron évek óta vissza-visszajáró - „vándora” éppen egy, az alföldi homokbuckák közé ékelődött szerkesztőség - az íróvá válás útjait megnyitó - értékítélete nyomán juthatott nyilvánossághoz. Valószínű, Hatvani Dánielék sem ilyen megokolással vállalták az addig elsősorban kritikai írásokkal jelentkező fiatalember első jelentősebb alkotásának közreadását. A siker fényénél sem feledhető azonban, hogy a pályakezdők Canossa-járását Balázs József nem spórolhatta meg, hiszen a magyar ég alatt megtörténhetett, hogy a később sikert arató írásmű visszautasításának egyedüli oka a barna papír is lehet, melyre a kéziratot gépelték. Jólesik tudni, hogy az efféle gáncsvetés - legalább Balázs József életében - a múlté, a közös küzdelem már aláhullt, s amint Balázs József az elmúlt években alkotásaival bizonyította: munkássága másfél évtizednyi produktuma immáron nem-

zedékek szellemi gazdagodásához történő hozzájárulás. Irodalmunkat, a kultúránkat építő munkálkodása a közvagyonot gazdagítja azóta is.

Szenzációs érkezése (a „Koportos” után a „Magyarok” és a „Fábián Bálint találkozása Istennel” című kisregényeinek megjelenése) szülőföldjén is prófétává avatta. Olyannyira, hogy a növekvő elismerés, a szatmáriak büszkesége mindinkább várakozó áhitattal sürgette a „hivatalos” találkozás alkalmait is, miket Balázs szerényen, „... én még tanulgatom az írótságot...” - megjegyzéssel igyekezett elhárítani. Többszöri meghívás, ajánlat után nagynehezen ráadta fejét egy hazai, olyan „élveboncolásos” író-olvasó találkozóra, hol visszatérően a regényei lényeges alapmozzanatára, a szülőföld kapcsolatára utalt vissza. Forráskútját is jellemezte: „ Számomra nemcsak születési helyet jelent ez a hangulatos, népi-társadalmi értékek tömegét felmutató táj. Gyermekkorom - mai életvitelemet is meghatározó - élményei is idekötnek. Ideköt a falu, a régi szegénység, a nyomorúság, a társadalmi elmaradottság. E gyermekkorban megismert fogalmakat személyesen is átéltem, s ezek az emlékek csak hosszú időn át rázódhatnak ki az emlékezetből, nemzedékekben - áttételesen is - továbbélő fogalmak.

Egyértelműen a vidék légkörében születtek kisregényeim. Olyan történetek, történelmi események, melyek - ebben az országban - bárkivel, bárhol megtörténtek, megtörténhettek. Mégis az országnak ez a része mutat olyan emberi tartást, emberi kapcsolatokat, melyek általánossá fogalmazva másoknak is tanácsot adnak.

E táj szülöttje vagyok, e táj frója akarok lenni, ezután is erről a vidékről kívánok írni. Életem legnagyobb élménye, hogy itt kezdtem szembenézni az élettel, a sors nagy kérdéseivel...”

A személyes vallomás eligazító ereje és érvényessége nem vesztett időszűrőségéből az eltelt másfél évtized alatt sem, hiszen mostanában - századunk vége felé haladva - ahogyan összekuszálódtak az emberi lét viszonyai (és ennek nyomán mindjobban fölerősödik az egyéni és közösségi vágy az értelmes emberi lét iránt), olyannyira van szükségünk valamiféle biztonságot és eligazodást nyújtó, a hitet és emberséget erősítő helyre, mely a nyugalom állapotainak fölkinálásával jeleskedik. Ez a hely pedig rendszerint nem más, mint a sorsformáló szülőföld. A nagy távolságokat legyőzőknek, a messzire futamodóknak is. Emlékeivel, üzeneteivel, az emberség próbáival e hely adott alapot a létezésre, s ezen túlmenően a múlt példáival szilárdítja az emberi értékrend jelen valóságában gyökerező tartópilléreit. Pszichikus hatásaival messzire elkísér. Íróembert különösen.

Balázs József „provinciája”, frásai cselekményének színtere, ez idő szerinti életműve egységének alapja egy, a kultúrközpontoktól messze eső táj, a Tisza, a Szamos és a Kraszna vidéke. Balladák világa, mely soha nem volt az ígért földje. A szatmár-beregi síkság és a Nyírség találkozáspontja. Képletesen és valóságosan is mélyen megülő hely, s bár törvénytörően vert ott tanyát örök időkre a szegénység is, e föld lakói számára a szárnyaló vágyak a tekintet határait mégis messzenyúlóan vonták meg, azért megszokottá lett szembenézni a sorssal.

„Lehet, hogy itt, ahol most állunk, lehet, hogy itt is temető volt valamikor... Nem lehet azt ésszel felfogni, hányféle nép élt már itt. Meg hány temető volt már itt is. Temető, utána házak, aztán elpusztultak, és újra temető. Ami a Bibliában is van leírva, hát milyen régen volt ez már, hány ezer éve...” - jellemzi a mélység

erejét, mondja falujáról egyik regényének főhőse, Fábián Bálint. Ugyanakkor - a megvalósított kontinuitás ürügyén - mai bemutatása is szükségszerű. Még ezredévek múltán is. Napjainkban olyan hely, hol a száradt-repedt agyag és a folyó homokföldek között mélyedt folyómedrekben még tiszta víz csillámlik, ahol a parti füzesek árnya is háborítatlan, ahol a szederindás, vadvirágos szegélyű ösvények a nyugalom helyei felé vezetnek. Tiszta időben jól láthatóak a határon túli Kárpátok előőrsei, a beregszászi hegyek; a közutak kigyóvonalai és a vasutak sínpárjai messzevívően segítenek szétfeszíteni a történetiségében erősítgetett bilincsszorításokat. Műalkotásban pedig Balogh Mihály „Koportos”-beli próbáinak egyik színtere, mit az író így jellemez: „... Levette kalapját. Háta fordított a víznek. A bokrok mozogtak körülötte, a fák megindultak az égnek. Repült a víz felett. Megkerülte a Szamos-Tisza torkolatot, a Tisza csillogó nyárfáit, bebújt a báránnyelőkbe, a szélbe, a viharba, úszott a levegőben. Kigombolta ingét, hogy átjárja a levegő hűvössége. S ahogy a harangszó egyre szabályosabban, egyre mélyebben szólt, zuhanni kezdett. Feje nekiütközött a földnek, valami megpattant az agyában.

A mindenhonnan érkező reggeli harangszó egyszerre maradt abba. A víz, a Szamos és a Tisza közelsége összegyűjtötte a távoli hangokat, s mint valami végtelen hangerősítő, szétszórta a partokon, az áthatolhatatlan lombosított fák árnyékában...”

Ez, a természeti szépségek révén elragadó vidék bár lakóihoz nagynéha kegyes is volt, az életminőség meghatározásában azonban kétpólusúnak maradt. Egyike ez a sokat fölelegetett, eszményinek is tartott természeti környezet, mely varázslatos szépségei mellett iszonyatos kegyetlenséggel, már-már legyőzhetetlen erővel állt ellen az ember mezei munkájának, s emiatt a görnyedő, szenvedő embernek sziszifuszi munka, kínkeserves vesződés árán volt módja elvenni a természettől, a termőföldtől mindazt, ami megélhetése-létezése feltételeit biztosította. Ebből vezethető le az emberi érzékenységnek az a századokon átívelő folytonossága, mit Balázs több művében is jelzett. Másik pólus: a történelem. A le nem vethető és el nem dobható, a megélt és megszenvedett múlt. Ez a kettősség, a két tényező szoros összefonódása, mint az ott élő emberek megmegújuló életpróbája szolgáltat az élettől kölcsönzött, ellesett, drámai töltésű élmény- és alapanyagot Balázs Józsefnek irodalmi építkezéseihez. Az egyetemes érvényű példákat idéző történetek, sorstragédiák - egy leszorítottan, a szegénység bugyraiban megülő környezetben, ahol „... Olyan... minden, mintha veremben élne az ember...” - a létezés alapvető feltételeihez, döntően a hiányukhoz kötődnek, ám az emberek életének döntő tényezője marad az erkölcsiség, az erkölcsi tartás megmutatása, mert a hősök életvitelében magas fokú erkölcsi igény munkál. Ez marad megtartó erőnek, méltóságőrzőnek, a közösségek összetartó példázatainak, s „...Így aztán mindenütt otthagyják a kezük nyomát...”.

A múlt kútjait kémlelő, az általános létkérdéseket tényfeltáró írásai Balázs nem válhatott úttörővé, előtte, a korábbi évtizedekben mások is megmerítkeztek a szatmári-nyíri fájdalom tengerében. Jeles elődök (Móricz Zsigmond, Tamási Áron, Féja Géza és mások) rendszerint vendégként adtak hírt a tájról és az emberről, ám a legújabb kori történelmünk természeti-társadalmi-emberi sorsváltásainak immansens feltárása, egységes képben történő megjelenítése és bemutatása elsősorban Balázs József alkotásaihoz - regényeihez és drámáihoz - kötődik. „... döntőnek

tartottam bizonyítani: Magyarország XX. századi történelmében, népe tragikus sorában volt egy másik - a hivatalostól eltérő, történelem alatti - Magyarország, s ez nem hibás a sorstragédiáért, de nem volt módja beleszólni történeti sorsa alakításába, helyette a hivatalos Magyarország által teremtett helyzet minden következményeit el kellett viselnie..." - mondja a tudatosságról a cél és az eredmény összefüggésében Balázs József.

A történetiség e látószögében született alkotások - a könyvpiaci megjelenés sorrendjétől eltérően - a Kraszna-menti változások lenyomatai, egy-egy társadalmi méretű sorsfordító történéshez igazodó, s a jellempróbákon erősödő életfoglalatok a természeti viszonyok és a társadalmi mozgásfolyamatok kölcsönhatásában. Úgy, hogy a cselekményváz segédtörténetei is valóságosan megélt történeti életelemek. Lényegileg - a szavakkal spórolva - képeznek történeti tablót a folytonosság és a megszakítottság egységében, a XVIII. századtól napjainkig.

Egy, a történeti kontinuitást magában foglaló „leltár” tételeit a nyírségi táj XVIII. századi történetében fogant veretes dráma, „A bátori advent” nyitja. Azután a tematikai kronológia sorrendjében az I. világháborút és az azt követő évek szatmári történelmét megidéző kisregény, a „Fábián Bálint találkozása Istennel” következik. A folyamatban képezett időbeni megszakítottságot egy kronológikus átfedéseket is tartalmazó, s ezért viszonylagos folytonosság követi, melynek elemei: a II. világháborús években németországi munkára toborzott „Magyarok” sorsproblémáit faggató kisregény, a világégés lengyelországi téglében fölmorzsolódott nyíregyházi huszárezred krónikája, „Az ártatlan”, majd a Nyírség és a Szatmári-síkság peremén a háború végkifejletében dúló harcok emberi próbáit fölillantó dráma, „A homok vándorai”, továbbá a háború utáni nyugtalanság vibrálásait megismertető novella-fűzér, „Az eltévedt tank”. Ezt követően már időben napjainkhoz közelít a tematika, s általa egy életformaváltás problematikája kerül előtérbe. Így a perifériáról emberséges viszonyok közé igyekvő cigányember küzdelmeit rögzítő kisregény, a „Koportos”, a társadalmi átalakítás létváltozásaival küszködő ingázók élettükre, a „Szeretők és szerelmesek” című kisregény, s a változó falu értelmiségének egy életképét megvillantó filmnovella, „A körzeti orvos”. Együtt - az újraolvasás tapasztalatában - egy szuverén írói világ kiterelvényesedését, a munka közben formálódó alkotói módszerek beérését, stabil állapotait mutatják. A motívumok képpé épített világa egységes rendszerré bővült, fokozatosan egymáshoz illesztve mindig a következőt, s mindez megalapozta a világgép kizárólagosságát, a szerző intellektusának a megkonstruált szuverén írói világgépbe illesztését. Lényegében sajátos, egyedi, összevetészhetetlen e világgép, mégha - többen is - szívesen rokonítják (már a szatmári illetőség okán is) Móricz Zsigmond világgéppel. Sűrű, tömény próza, amit Balázs művel, amit különössé emel a személyes vallomás egy viszonylag - legalábbis a történések korában - zárt, öntörvényei szerint változó falusi világról. Oly könnyedséggel, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne. S mindez a táj és az ember létének összefüggésében.

Az érvényesített művészet-esztétikai szemlélet a világnézeti és formai esz-közrendszer bemutatásán túl az önálló írói világ kontúrjait emeli ki, melyben a valóság mélyrétegeit emberpróbáló szituációkban föltárhozó realizmus kapott elsődleges szerepet, megerősítést. Mivel az irodalom - korszakokat átvélően - az alkotó, az alkotás és az olvasó együttesére épül, Balázs József a felismerést érvényesítve, hasznosítva mind az érzelem, mind a fantázia elemeit következetesen alárendeli a logikai kapcsolatok kiépített rendszerének. A valóságábrázolás mi-

nősege (pl. a cselekményben a fiktitivás lehetséges redukciója) az olvasókhöz, a befogadókhöz közvetített üzenet hordozója, s ebben a témakifejtés támaszaként jól megfér a valóságos környezet megismertetésének szándéka, s annak gondolati elrendezése. Minderre ráépülhetett a formai biztonság, a történelmi szituáció lokális viszonyok közé helyezett, de adekvát kifejtése, az ember etikus próbáinak rögzítése, a drámai helyzetfeltárás. Mindez egy társadalmi felelősségvállalás keretében helyezve.

Az alkotássor ekképpen érvényesített realizmusa azért is vívhatott ki a szerző számára elismerést, mert ábrázolásában a valós tényanyagra támaszkodott, érzelmi alapvetésként a szülőföldélményből merítkezett. A sorsokat közvetlenül feltáró élménykútból gondosan kiválogatott forrástisztaságú emlékképek ismeret-szemlélet-mesterség igénye szerinti csoportosításával.

A szülőföld... a falu... sokszor alig tudjuk megnevezni, miért is szeretjük. Fogalmi körülhatárolása is sokféle. Baláznak ez - nyilatkozatából tudjuk -: „A szellem sugárzásának helye”. Ahol mintegy érvényesül a hely szelleme, ahol a múlt tengernyi szenvedései mindig fölbresztik, fölkeltek generációk érdeklődését, sokak tudásvágyát a szülőföld, a lakóhely múltja iránt, s ahol - következtetésként - általánosan is emberi magatartásformává válik, hogy faggatóra fogjuk a múltat, mert ismerni akarjuk eleink sorsát. Így lehetett úgyszólván természeteszerű, hogy a Kraszna-Szamos-Tisza mentén Balázs József számára a múlt megismerése elsősorban a jelenre és a jövőre figyelmező tanulságok megvonása révén válhatott életmozzanattá, írói szolgálata tárgyává. „... a múlt csak példa legyen most / S égve honért bizton nézzen előre szemünk...” - tanácsolta Kisfaludy Károly.

Életrajza adataiból sokak számára ismert, hogy Balázs József a sokféleségben messziről és mélyről érkezett „mindenség üzenetvivője” mily keserves ütközések eredményeként helyezhette tisztelõi asztalára azt a szellemiségben értéksugárzó hamuban sült pogácsát, melyet szülőfaluja lakói - elsősorban rokonai, ismerősei - gondosan helyeztek útitárisznyájába. Utólag derült ki, lett ismertté róla, hogy a kényszerűségből hosszúra kerekedett ismeret- és tapasztalatszerző vándorútján tudatosan haladt, de alázattal - a valóság hitéből fakadó szolgálatigénnyel - készült „írói hivatására”, mégha beérkezése az üstökös jövetelel rokonítható. Eredetileg a filmes, a filmrendezői pályára készült, s elsőként megjelentetett kisregényét is tulajdonképpen filmre szánta. Többlépcsős építkezésben. Egyik előzménye, hogy az egyetemi filmklub tagjaként készített egy két perces amatőrfilmet. Témája egy cigányfiú magányossága volt. Olyan gyerekről szólt, akit nem fogadtak be maguk közé a társai. Mivel őt régtől foglalkoztatta a magány, a magára hagyott emberek sorsa, társadalmi kiszorítottsága, e témát soha nem zárta le, őt ez továbbra is fogva tartotta. Így illeszkedhetett az alaptémához egy másik élmény: a szülőfalujában, a sokak által még ma is „Káplár-féle” boltként ismert épület előtt egy, a faluban is jól ismert, öreg cigány elbeszélte egyik alkalommal Balázs Józsefnek, hogy nemrégén temette el (tumorban elhunyt) feleségét, s azt, hogy az milyen csóró cigánytemetés volt.

A családrégények -, a „Magyarok” és a „Fábián Bálint találkozása Istennel” - élményanyaga, mégha így utólagosan evidensnek is tűnik, a család és a rokonság mindennapi együttélésében, mint a múlt valóságának kétdimenziójú feltárásában gyökereznek. Ennek összefüggései azonban egy ilyesfajta ténymegállapítástól

bonyolultabbak, összetettebbek, többretegűek. Ahogyan egy-egy épület, lakóház és téglák vagy betonpanelek darabjaiból, akképpen a drámai izzású és a valóságot meggyőzően tükröző irodalmi alkotás, mint epikus történet epizódok sokaságából épül fel. Ekkor már egyik sem az alkotóelemek halmazaként funkcionál, minőségében azt messze meghaladja. Balázs e kisebb-nagyobb történeteket, anekdotákat, mik később már epizódokká lettek, hosszú időn át, éveken a családi együttélésben gyűjtögette. Eleinte pusztán érdeklődésből, minden különösebb szándék nélkül. Ami később az érdeklődését ezek iránt az „érdekes” történetek iránt fokozza, majd lelkében és tudatában - mint később írói alkotásokban olvashatóvá tett történelemeket - rögzítette, az mélyen emberi érzés volt: a szülők, nagyszülők, rokonok iránt érzett szeretet, melyhez társult az együttérzés a megélt sanyarú sorsukban. Egyik tanulságos példáját így rögzítette Balázs József: „... Gyermekkoromban... idejártam kapálni. Ott volt apámnak két hold földje. Ha napraforgót vetett bele, azt nekem kellett mindig megkapálnom, merthogy ez volt a legegyszerűbb munka...

De legtöbbit apámmal jöttem ide; néha elküldött vízért, akkor felmásztam a kúthoz közeli messzelátóra - vastag gerendákból ácsolt tákolmány volt -, ahonnan apámnak integettem, aki kapájával meg a kalapjával intve válaszolt.

Egyszer visszafelé ballagtam, amikor anyám megszólalt:

- Na látod, fiam, most úgy integetett apád, mint amikor Németországban voltunk...

- Hol voltak édesanyámék?

- Németországban. Dolgozni. Még a háborúban..."

S ott, munka közben az elszólás alkalmá és a hozzá kötődő gyermeki kíváncsiság elindította az emlékidézést. Akkor ki gondolta volna, hogy ott, a napraforgóföldön elhangzó, helyenként félbetépett regék, epizódok érzelmileg és tudatilag alapozzák egy majdani regény tényanyagát? Vagy talán az így gyülemmlő gyermekkori tapasztalatok ébresztették a későbbi etikus kényszert a "rettenet" elmondására, regénybeli kibeszélésre?

Az ismerősök közül sokan fölelegetik Vitkán, hogy Balázs József csöndes, inkább visszahúzó egyéniség lévén, gyermek- és ifjúkorában szívesen tanyázott a felnőttek közelében a falusi élet közösségi összefüvetelein, és hallgatta, figyelte, mit és miként anekdotáznak a nagyok, hogyan mondják el életük egy-egy általuk fontosnak tartott történetét. Hallgatta regélésüket a küzdelmes sorsról, a sanyarú életről. Később pedig az iskolai tanulmányai révén megszerzett ismeretei birtokában a megtanult és a szájhagyomány útján „alulnézetből” megismert történelem elemeit illesztette. A korábbi érzelmi töltődés mellé egy racionális kapcsolattrendszert keresve nemcsak az oksági összefüggések láncolataira figyelt, hanem a megismert emberi magatartásformák általános érvényű megjelenítésének lehetőségére is. Ehhez hiteles dokumentumokat is keresett, figyelt a lokális történetek valóságos visszaigazolására. Emiatt búvárkodott családi levéltárakban, áttanulmányozta faluja többszázados múltját dokumentális erővel megőrző és talán a leghitelesebb, kézzel frott krónikáját- a „Historia Domus Vitcaiensis”-t. Az anyaggyűjtésnek e következetes kettőssége - tehát a megtörtént, a valóságos események és a manifestált történelmi ismeretkör egymáshoz kapcsolódó elemeinek tudatos fölhasználása - képezte egy realisztikus társadalomábrázolás hiteles alapját. Regényeinek tényanyaga (Magyarok, Fábíán Bálint találkozása Is-

tennel, Koportos) a különös helyzetben élő emberek különös sorsának és életmódjának bemutatásával - mind a tények elemzése, mind a tanulságokra utaló általánosítás révén - arra a végkövetkeztetésre vezeti olvasóit, hogy egyén és közösség, falu és ország életminősége megegyező, a sorsok általános érvényűek. A szokványostól eltérő világlátás motivációja abban gyökerezik, hogy az írások horizontális talapzata népvivé, nemzetivé bővül. Az már formai oldalhoz is kötődő, hogy mintegy metodikai meghatározottságként érvényesül az önvizsgálat igénye, a szociális töltések és feszültségek feltárása, az etikus magatartás példaértékű megmutatása. Nemzedékek sorsában. Ezért a múltbanzés mentesül az öncélúságtól, ahelyett a nemzeti önismeret lényeges szempontjaira irányítja a figyelmet.

Mindezek alternatívája, hogy azt a valóságot, amit Balázs József fiatalon a szülőfalujában megismert, s annak gondosan, az „alkotási mechanizmus” folyamataiban egymáshoz illesztett szegmentumait semmiképpen nem tekinthetjük valamiféle előjátéknak, ellenkezőleg: írásművészete nélkülözhetetlen kútfőjének és a megjelenítés fázisaiban annak céljának, hiszen ezáltal akart és tudott nagyon fontosat és lényegeset elmondani az emberről, az életről és az elmúlásról, az emberi magatartás közösségi igényéről. Alkotási módszere következetességének köszönhető, hogy regényei, novellái, drámái nem egyszerűen a való világ illusztrációi, hanem egy olyan, a történelmi országtrancsírozás hatásai miatt is tovább távolodó régióról hozott, egységbe foglalt híradás, mely egységes szerkesztésben is megmarad mindvégig az egyedi sorsok és életek adekvát tükrének, s tapasztalati elemei a nemzedékek öröklődésében magatartásmodell alakítóiként.

Világunk jelenbeli változásai közben indokolt figyelniük kiemelhető erényére, a tárgyilagosságra is, mely társadalmi szempontból lényeges mondanivalóhoz kötődik. Pontosabban: tényfeltárása a feszültségoldás társadalmilag érvényes eszközeit keresi - jóllehet egyetlen faluközösség életviszonyai között -, miközben a tér és idő általánosságában helytálló érdekérvényesítésért emeli föl szavát. Fábrián Bálint megkeseredett kitörése a két világháború közötti Magyarország faluját is jellemzi: „Hogy engedhette meg az Isten, hogy ilyen zűrzavar legyen a faluban? Félnék az emberek. Arra gondolok, hogy ami történik, ezt már nem is az emberek követik el...” Balázs e hitelességgel - most mellőzzük a jelenbeli aktualitásra utalást - föl vállalja a következetes szembenállást a mindent megtorolni akaró embertelenséggel. Azzal együtt, hogy Fábrián Bálint balladás panasza ennél többet is föltár: „Nagy zavar van a faluban, tisztelendő atyám. Ilyen nagy zavar a régi öregek szerint is csak akkor volt, amikor gyűjtogattak. Amikor egymás után felgyűjtották a házakat, a paplakot is, és sohasem tudták meg, hogy ki gyűjtogattott. Lehet, hogy ebben is Isten keze volt. Én azt nem tudom! Mert akkor az Istenre gyanakodott a nép. Hogy ezzel bünteti a falut. De azt már nem tudták, hogy minek bünteti a falut? ... Ennek szeretnék a végére járni...” Porig sújtott helyzetében a legnagyobbat, a lélek egyensúlyát és békéjét elvesztett ember keres kapaszkodót. Keresi az öt övező titkok nyitját, valamiféle reményt. A túlélés, az igazság érvényesítésének reményét, a megbékélés reményét. Kifejtve, hogy az egymásnak feszülő erők falubeli egyensúlya lehet ennek forrása. Az egység megteremtésének jegyében. Ekképpen természetyszerű, hogy nem a pusztulás, az építkezés képei a maradandóság felülkerekedő forrásai.

A helyszín és a történelmi múlt ábrázolásbeli összefüggései tulajdonképpen a társadalmi mozgásfolyamatok megrajzolásának kereteit kínálják. Elsősorban

azért, mert bennük az emberi mozgáselemek kiemelése vált fontossá, s ekképpen az objektiválódott viszonyok tanulságainak föltárása csak a történelmi tények elemzése útján vezethet az általánosításhoz, de a társadalmi mozgásfolyamatok tényanyaga helyhez (esetünkben a szülőfaluhoz) kötődik. Mintegy biztosítékot képezve ahhoz, hogy a tárgyilagosság az érzelmi kapcsolódás okán nem szenvedhet csorbát. Ennek megfelelően Balázs József a megtörtént eseményeket - valójában a történelem tényeit - az oknyomozás igényével vonja mérlegelési körbe, s általuk lírai eszközökkel egy feudálkapitalista társadalmi forma okozta emberi szenvedések pszichikus hátterét mutatja meg (Fábián Bálint családja szét-hullása, a föndönfutóvá tett „Magyarok” folytonos fogyatkozása). Tehát a konkrét helyszínhez kapcsolt történelmi tényanyag Balázs tolla alatt az egyén, a személyiség (s annak változásai) megközelítését célozzák, amiatt gyakorta nevesíthető, megnevezhető a tragédia szenvedője, maga az ember. Balázs értelmezése szerint mindez szülőföldkapcsolatban így érvényesül: „... Ha azt kérdik tőlem, hogy mit jelent nekem Szabolcs-Szatmár, az ország e zaklatott vidéke, akár egyetlen szóval is válaszolhatok: mindent. Mindent, ami eddigi életemben fontos volt: a gyermekkort, az ifjúságot, és a már keményebb évek eljövételét... a felelősség mind érezhetőbb jelenlétével... És sorolhatom tovább, a fákat, a füvet, az illatokat, felzaklató élményeket, barátságokat, a végtelenbe kanyarodó homokutak látványát, a hajnalok és éjszakák megannyi titkait, amikor a világ arca egyszerre csak olyan lesz, mint egy jó színházi előadás: lecsupaszítva ott áll az ember... és azt ismételtgetjük, hogy lám-lám mennyire követhető, áttekinthető az élet, a létezés, ám olykor mégis átláthatatlan, mint az eső előtti sötétség valamerre a nyírségi homokvilágban, vagy Szatmárban a párolgó folyók felett...”

Az idő könyörtelen múltása pedig az emberi munka, így a műalkotás másminyen minőségének igényét is magával hozza. Ennek megfogalmazása azonban sokrétű is lehet. Balázs József számára az egyik társművészet felől érkezett a kihívás. Fábri Zoltán filmrendező (a „Magyarok” és a „Fábián Bálint találkozása Istennel” című kisregények filmre álmódója) említette: „... Amikor elolvastam ezt a két könyvet, úgy tűnt, mintha az apáról és a fiáról szólna a két könyv, két nemzedékről, csak a fiúk neve más és más... Szinte kívánczik, hogy megírd a harmadik nemzedéket is, a mát...” Balázs József számára aligha volt új inspiráció, hiszen tett ő már korábban kísérletet erre. Ám tengernyi oka van annak, hogy a sok-sok anekdotikus történés együttese miatt „rekedt” meg egy novellafüzér keretei között („Az eltévedt tank”), s miért nem állhatott össze epikus folyammá, utat nyitva esetleg egy nagyobb formátumú regény felé. Egy ponton a magyarázat összefügghet Balázs József személyes sorsa alakulásával, a külső körülmények miatt főlvállalt életvitelével. Volt ugyanis ifjú korának egy szakasza, mikor maga is ott zötyögött hétről hétre az ingázók vonatán. A közvetlenül megélt személyes, éveken át gyűjtögetett élményei, emlékei mind jobban mélyítették felismerését, hogy az országnak e legtávolabbi vidéke valóságosan a gondos haza cselédháza lett, a munkaerőtartaléka. A kényszerhelyzetben élő, alulfizetett emberek tömegei építettek gyárat, üzemeket, utakat, különböző vezetékrendszereket, a nagyvárosok lakótelepeit, „tartottak falat, házat, hazát”, s minden, mások által nem vállalt munkát elvégeztek. Életformájuk lett az ingázás a mezőgazdasági és az ipari jellegű foglalkoztatás között. Valójában mókuserék volt ez, melyen csak megrokkanni lehetett, utána az maradt egyetlen lehetőségként, hogy rokkantként

szülőmegyéje, szülőföldje eltartja, hiszen mint a cselédet a tönkre ment úri házból, kitesékelték a munkahelyéről is. Ez a látvány és ez a tapasztalat mélyen ivódott a zsigerekbe, s Balázs megkísérelte szépírói eszközökkel történő feldolgozását. Részint a „Koportos”, inkább a „Szeretők és szerelmesek” című kisregényei sorolhatók e témafeldolgozás körébe.

Az egységes írói világkép részeként a Fábri Zoltán főlemlegette „ma”, egyik eleme, az ingázók életproblémáinak exponálása kétségtelenül e nehéz sorsú tömeg felé fordította a közfigyelmet, noha a valóságos drámai szituációk megjelenítése a többi regénye szintjét éppen az életanyag minőségi különbsége miatt nem érte el. A sejtések és a sugallatok további támaszokra várnak, mivel éppen az életformaváltás társadalmi méretű sikertelenségének okai maradtak rejtetten. Az újabb kísérletben - a Fábri-ajánlat érvényesítésében - „A körzeti orvos” című filmnovella révén a konkrét élmények hiánya zárja ki a valóság adekvát megjelenítését. Filmbeli utóéletének (Szívzúr) gyors kilobbanása is ebben leli magyarázatát.

Író sorsa, hogy az alkotások egyúttal a küzdelem eszközei: az elismerésért, a szellemi befogadásért. Nem egy frónkkal megesett, hogy a keserű sors „ki-beszélése” miatt rokonai, földijei megnehezíteltek rá. Ezzel ellentétben álló, hogy Balázs József rendhagyó kivételként a szülőfalujában áradó népszerűségnek örvendő ember. Könyvei hiába keresett hiánycikkékké lettek, s egy-egy újabb alkotás tartalmának megismerésekor az epizódokat fölismerve földijei szívesen vállallják a behelyettesítést is, annak ellenére merőben másról, jóval többről van szó. Maga Balázs is hűséggel őrizi az eleven, az összekötő kapcsolatokat, a rokonságot, barátságot. Hazajáró lélek, szívesen látott „vendég”. Több ízben segített arrafelé is az irodalmi ismeretterjesztésben, a régiót ismertető helyi kiadványok („Találkozás Bereggel”, 1978 és a „Beregi Találkozások”, 1986) megjelentetésénél jó tanácsokkal, kéziratokkal.

A visszajelzés egyik becses darabja szűk családi körből ered. Történt, hogy idős, betegségekkel megküzdő édesanyja nem vállalhatta az utazást a Fábri Zoltán készítette „Magyarok” című, nagy várakozást kiváltó film megyeszékhelybeli ősbemutatójára. Ehelyett jóval később, a vitkai, a kulturált szolgáltatást messze-messze alulmúló moziban tekintette meg a „róla is szóló” filmet. A hangszóró recsegett, ropogott, a színészek szövegmondására nem volt érdemes figyelni, érthetetlen maradt. Ilonka néni végig könnyezte a vetítés teljes idejét, sírva küzdött meg a rátörő emlékekkel. Az „előadás” végén értékítélete sommás volt és rövid: „Így volt. Ilyen volt.”

Ebben kedvező, hogy Balázs műveinek alakjai, hősei az életviszonyaik tekintetében a leszorított helyzetben, elnyomottként, kisémmizetteként élők közül valók. Olyanok, kik a társadalom által rájuk kényszerített helyzetben vergődnek, s bár személyes létük anakronizmusa igényelné az aktív, társadalmi méretű cselekvéseiket nyomasztó terheik elhárítására, ám a társadalom rájuk nehezdedő erői megakadályozzák azt. A történelem csak ritkán (1919-ben és 1944 őszén) kínált erre lehetősége. Ezzel magyarázható, hogy indulataikban, mozdulataikban, törekvéseikben az öröm és kétkedés a motivációk pszichikus küzdelmében folytonosan is fogvatartó erők lettek, s egyúttal elvezettek (1919-ben) a kísérletek elveteléséhez. Példa is idézhető róla:

„.... Egyszer Fábián Bálint megállította:

- Mit jelent ez a rózsza? - kérdezte tőle.
- Más világ lesz - mondta Balla Károly.
- Más világ? Sohasem lesz más világ. A szegény az szegény marad, a gazdag meg gazdag. Ott a fegyver a gazdagoknál.
- De nekünk is van - mondta Balla Károly.
- Hol?
- Lesz..."

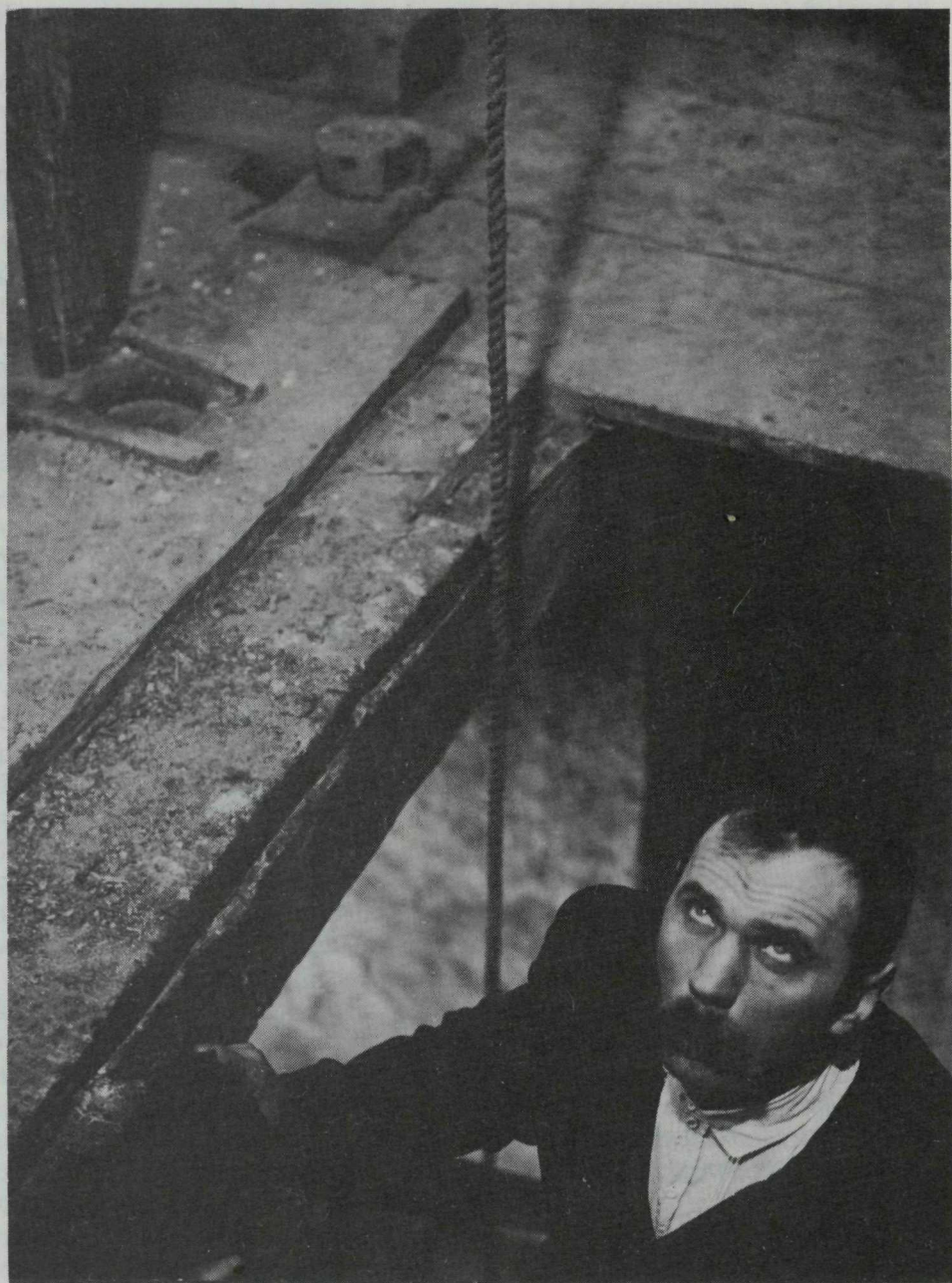
Mélybe nyúló és valóságfeltáró prózájának szerves eleme, hogy nevesebb alakjai (Balogh Mihály, Fábián András, Fábián Bálint, Batár János) csak részben fikció termékei, tulajdonképpen megtörtént és íróilag - dokumentumok hitelességére alapozottan - fölvázolt történelmi események szenvedő alanyai. „Aki szegény, az a legszegényebb!” - idézhetjük, azonban az egyének és az általuk képviselt közösségek regénybeli kapcsolatrendszere a történelem valóságos osztályszerkezetét, s szereplőinek osztályhelyzetét fejezi ki. Olyan osztályok nézőpontjából közelít az egyéni sorsokhoz, melyben a kismizett helyzetben élő emberek ugyan tömegként, rövid időre történelemformáló erőként vannak jelen az események forgatagában, eközben egyénként a földhözragadtság napi gondjaival küszködnek, de a felülkerekedő túlerővel szemben nincs módjuk és lehetőségük az események menetén tartósan változtatni. Pedig osztályhelyzetük másodlagos jellemzői ott a szatmári falvakban a közös érdekek hordozói, az erőviszonyok mégis megfosztják őket a választás lehetőségétől, s emiatt az objektív és szubjektív viszonyok kibékíthetetlen ellentéte állandósul, fékentartottságukban pedig egyetlen ábrándjuk marad, hogy az őket környező világot etikus értelemben rendben lévőnek lássák.

Balázs József írói törekvése és célja - hogy valótlan soha ne írjon, s az igazságot eközben ne hallgassa el - a korszerű realista ábrázolás keretei között, szülőföldje és lakói történelmének és mások számára megosztható tapasztalatainak bemutatásával eredményes vállalkozás. Amennyire egyszerűsíthető lehetne a viszonyrendszer egy tájegység, a lakói és az alkotó között, olyannyira bonyolult ennek visszatükröztetése az alkotásban. Nem szabható meg külsődleges eszközökkel a kapcsolódó felületek aránya, s a „virtuóz anyagkezelés” is elsősorban az epikus ábrázolás tényanyagára vonatkozhat. Mindez a reális valóság-látás igényei szerint. Az író belső küzdelmeivel és harcaival.

Balázs József munkássága révén is újul értelmet hordoz a régi szó: szolgálat. Szépirodai vállalkozását is pontosan fedi: ragaszkodását a szülőföldjéhez, és általánosítható tapasztalatait közösségi igényű használható értékre átváltani. E viszonyrendszer és megjelenítése - igaz szépprózáinkban nem egyedülálló - visszajelzi azt a hangulati indukciót, mely a kismemberi keservek európai színvonalú felpanaszolására hatott. Tanúsítvány erre, hogy alkotásainak egy-egy darabja német, szlovák, török nyelveken is hozzáférhető, hiszen mindahány a szolgálat szellemében, a minőség ígézetében született. A kis falu életminősége, annak állapotváltozása ekképpen sorolható egyetemes érvényű értékrendbe.

S ami a szűkebb haza szürkeségből történő kemelésének szándékát illeti, az egy gondosan megszerkesztett, tudatosan átgondolt, gyakorta keserűségeket is nyújtó alkotói folyamat révén érvényesülhetett. Ezáltal bizalmat, hitet és reményt erősít az élet folytonos megújításának kötelességével, igényel minduntalan igazságot a teljességhez igazodóan az irodalomba „átmentett” hősei (szerettei) által.

A szellem táplálékával. Összekapcsolva az anyagi és szellemi világot. A ma élő, a jövőben is élő emberek számára, kik kérges kezeik munkája révén esztergálják a földgolyót, miközben gyökerekkel és hajszalerekkel kötődnek léthez, országhoz, faluhoz, házhoz. Közülük való, velük-értük élő Balázs József is. A szószólójuk, a hírvivőjük. Tehet-e többet az író?

Koncz Gábor, a Fábian Bálint találkozása Istennel című film főszereplője

Szilágyi Miklós

Én nem panaszkodom, hogy nem vót jó

Nőttem, ahogy nőttem

1911. november 22-én születtem. Nőttem, ahogy nőttem, aztán '18-ba mentem iskolába. Akkor '19-be vagy '20-ba bejöttek a románok.

Itt a városba nem nagyon lövődöztek. Inkább az embereket... Kommunista elvet vallottak, oszt' besúgta egyik a másikat... Azokat szedték össze. Hát azokkal elbántak gorombán! Fegyvernek... nem tudom mán milyen erdőnek hívták ezt, oda hordták ki őket, ott akasztgatták őket fel.

Vót nálunk egy tisztos, román tisztos. Azt én tanfottam számolni magyarul. Ötvenig jártunk. De nem tudta kimondani, hogy ötven, sose, így csak: jötven. Ennyi vót az egísz, amit tudott magyarul. Ezt nem tudta kimondani, a többit mán kimondta. Akkor írni tanfottam...

Egy délután vót... Vót egy karikás a ház előtt... gangnak hívtuk... a ház előtt a padfelfjáró vót, oszt' ott vót a karikásom. Fájni kis szíjkarikás! Bejött négy román, lóhátasok vótak, meglátták a karikást, elvették. Levették onnan. Megfogtam a kezibe, oszt' szabályosan jól körülvágott rajtam! Apám is kijött közbe, oszt' apámat is megfogták, mellékötték a lúnak, osztán: gyerünk! Vitték!

Közbe megjött ez az oficér másik irányból. Mondjuk neki, hogy apámat viszik... Nagypám megmondta neki, valamit tudott románul, hogy a gyereknek elvittik a karikását. Hát osztán kiabált, meg lőtt a levegőbe. Meglátták. Visszahíta őket! Mikor visszajöttek a lovasok, mindet letessíkelt a lórúl. Én meg megfogtam megint, mint gyerek, a karikást. Osztán elkérte tüllem. Az ahogy megrakta a ngy katonát! Kírte a dokumentet. Hogy: Van-i dokument, hogy el kell vinni? Nem vót, csak űk magok... önhatalmúlag. Rettenetes megverte űket! A szomszídba vót a konyhájok, Nánási Gáborék, a házunk háta megett, oda átszólt... Ennek mondta, az egyiknek, hogy menjen átal oda, hívja ezt meg ezt, valami rangféléje vót. A ngy lovat átvitték oda, ezeket meg összekötözték, osztán azt mondta a... minekhívájának... annak, akik kísérték, hogy: mindig üssítek, míg *odáig* el nem írtek!

Aztán úgy alakult a helyzet, hogy négy vagy öt nap múlva el kellett nekik menni. Úgyhogy alig maradt Kisújszálláson egynéhány. Akik a Tanácsházánál őrködtek, meg fontosabb helyeken. A közraktárnál, a búzákat, miket tárolták ottan... malmoknál...

Hát abba az évbe oszt' iskola nem vót. Azt tönkretették. Felhasogatták nagy-részt a lócákat. Még akkor olyan lócák vótak, itt a templomba sincs mán olyan... Vastag deszkából vótak... És amin írtunk, az asztal, egybe vót vele, a lócéval... Olyan három vagy négy méteres... Hát oszt' azokat feltüzelgették. Meg a lovakat felvitték az emeletre. Felballagtatták! Felmentek a lovak a lépcsőn. Másik évbe kezdtük az iskolát.

Harmadik osztályos vótam '21-be. Akkor meg így május vége fele jött egy csúnya nagy felhő. Nem tudom mán merről... Nyugat felől jött-i? Csúnya nagy

felhő! Mondja a nagyapám... odale vótunk a szín fele, vót egy nagy szekérszín... nádas istállónk vót... Mondja, hogy:

- Hej, gyerek, csúnya idő lesz!

Én csak nevettem, hogy nagyapám jósolgat:

- Miért, nagyapám?

Azt mondja:

- Nízd, micsoda felhő látszik! Látod azt a fehér csíkot?

Hideg lett, rettenetes hideg lett. Elkezdett esni az eső, utána meg jött a jég, olyan galambtojás nagyságú. Hú, *ilyen* vastag jég lett! Az Ábri-háznál, a nagykapun ahogy bejöttünk, balkézrül vót egy hatalmas nagy barackos. De rettenetes sok barack vót rajta, meg jó barackot termett. Nem maradt abból semmi, csak a vastag ágak! A tehének inni vótak mán akkor a legelőn, a csordán. Mink is járattunk kettőt. A tehének elbolyongtak! Egy tehén jött haza, az elég korán hazajött, mert biztos elengedték őket korábban. De a másikat azt a temető gerádjánál leltük meg. Ott reszkettek. Vót olyan, aki belepusztult: belefordult az árokba ottan a temető környékén. Ment vóna a szerencsétlen mindenfele, de nem tudott: belecsúszott, oszt' gerinccel vót lefele. Ha nem lelik meg, hogy a gerincin van, hamar elpusztul. Ami kinn vót vadféle... meg galambok!... azokat mindet elpusztította. Szekérszámra szedték a nyulakat! Még akkor fácán nem sok vót, abba az időbe... Szarkát, vamyút, amit agyonvert!

A tizenkét évet hogy betőtöttem, elmentem pékinasnak

No, elvégeztem aztán a hat iskolát. Elemi iskola, még akkor nem általános iskola vót... A tizenkét évet hogy betőtöttem, elmentem pékinasnak. Kiss Lajosnak hívták a pékmestert. Jó helyem vót, szerettem ott lenni.

Ott oszt' kellett dógozni! Fel kellett kelni reggel mindig, télbe, nyárba, négy óraker. Lefekvés este tíz óraker, mikor megkovászoltunk. Négy óraker a kiflitészta-dagasztás, meg a zsemlyetészta... az két különböző anyag... Meg a vajaskifli. Akkor még csináltunk vajaskifliket. Akkor oszt' raktuk deszkára, a másik meg a zsemlyét ládába, ilyen hosszú ládába, két méteresbe. A kemencébe égett a tűz, mán el vót készítve a tészta, csak sütni kellett. Bükkfával fűtöttünk, elhasogattuk. Olyan karvastagságú... krajszinak híttuk... két vígrül hasítottuk... Ez az inas urak dóga vót, egyik egyik vígirül vágta bele a fejszét, a másik másik vígirül.

Mikor kisült a kifli, a zsemlye, akkor a főnök beolvasta a krenzlibe. Vesszőből fonott kas vót ez, egy olyan 6-7 centis gurtival. Hát nem nagy csomó vótam én se még tizenhárom éves koromba. A fődet írte! Vót ilyen fehér lemezből, horgonylezemből, egy kis duda, azt fűttük: megindult a pék! Oszt' kiabáltuk:

- Friss kifli! Itt a pék!

Házakhoz is hordtuk, meg ha utcán kellett valakinek, ott is lehetett. Kétszáz kifli vagy zsemlye benne vót a krenzlibe. De válogatni nem vót szabad, csak amit megfogott. Olyan 4 fillér vót egy zsemlye, 4 fillér egy kifli. Vót olyan, ahova nem szeretünk menni, de muszáj vót, ez parancs vót. Egy kifliér vagy két kifliér? Vagy két zsemlyéér? Azt is be kellett vinni a házhoz! Ilyen tisztviselő-félik... Vótak hatan, nígy felnőt, két gyerek, gimnáziumba jártak. Akkor a szülők megvettek két zsemlyét vagy két kiflit. Hát ennyien mit

csinálnak vele? De a fizetés is olyan vót, hogy nem nagyon vót többre. Vót egy jó módú ember a Deák Ferenc utcán, Pál Lukács, na, ott is három jány vót. Azoknak az anyjuk, Gizi néni, az is úgy elvágotta! Aztán megvette a három gyereknek a két zsemlyét vagy a két kiflit. Nem szerettünk menni olyan helyre!

A főnök oszt' otthon mán sokállt bennünket. Hogy: mán víz kellett vóna, meleg víz! Meg: dagasztani kellett vóna mán! Meg: vetés... Mert 8 óraker meg vetettük a ster kenyeret. Annak hítták, akit otthon készítették el, oszt' hozták oda a pékségbe sütni...

Na, osztán nem lehettem tovább pékinas a betegségem miatt. Szerettem pedig a szakmát, annak dacára, hogy nagyon sokat kellett dógozni. Éccakázni! Azt mondta az orvos, Kun Imre... hatalmas nagy ember vót... borzalmas nagy erős ember vót... Azt mondta, hogy... a tüdőm körül találtak valamit. Ami a pékeknél átajjába vót a lisztpörtül! Lerakódás. Hajlamos vót arra, hogy tüdőbajos lesz. Nagyon sok pék vót tüdőbajos. Hogy felszabadult, segédeskedett, azután lebe-tegedett, abbúl oszt' többet nem lett ember.

Így oszt' felbontottuk a szerződést.

'27 március elsején elmentem kereskedő tanulónak

Akkor két évet hol itt vótam, hol ott vótam. Papp Lukácsék - a szomszédunk - nagyon jó népek vótak. Kimentem a tanyájokra. Az Kisújszállás végén vót, mán kunhegyesi földön. Ötven kiló búzát kaptam egy hónapra. Libát őrztem, malacokat őrztem, tehenet őrztem. Eltelt az idő.

'27. március elsején elmentem kereskedő tanulónak Cs. Nagy Miklóshoz, a Nyár utca 43. szám alá. Ott lehúztam három évet.

Ott is sokat kellett dógozni. Tajicskázni! Még akkor nem vót ám az divat, hogy: na, hívjuk a fuvart, mert menni kell egy-két mázsa cukorfr! Vótunk ott is hárman inasok, meg két segéd. A fiatalabb inasoknak: na, elő a tajicskát, oszt' gyerünk! A cukrászda ahun vót rígebben, ott vót a cukorlerakat. Nyikos Ferencnek hítták a kiadót. Hú, olyan vadember-féle vót! Nagyon nem lehetett vele komázni...

Egy zsákba, jutazsákba, egy mázsa kristálycukor vót, a kockacukor meg ládába vót, ötven kiló vót benne a cukor nettó, 6 kiló 50 deka meg a láda vót. Feltettünk két ládát az egyik tajicskára, a másikra meg egy zsák kristálycukrot, oszt': gyerünk! Hazatoltuk.

Nagyon sokszor vót mikor hazatoltuk, hogy azt mondja a főnök:

- Van száz liter rum - vagy pájinka - a vasúton!

Hát az is több vót száz kilónál.

Ki kellett menni a vasúthoz. Legörgettük, mikor kiváltottuk... De lemértük mindig előbb, mert úgy csinálták akkor az ügyes vasútasok, hogy az abroncsot félreütötték, két helyen kifúrták a hordót az abroncs helyin, oszt' szépen kicsurgatták. Ha egy lyukat fúr rajta, akkor nem jön... Osztán csináltak egy kis fa-íket, fenyőfa-íket, azt beütötték, rá az abroncsot... Megnítettük, mert ha száz liter vót feladva, annyinak kellett lenni. A nagykereskedők ám akkor nagyon vigyáztak a hímvévre! Egy nevet megszereztek, akkor azok nem úgy vótak vele, mint most az üzletekbe, hogy ha ide nem jön a kedves vevő, akkor megy a másikba.

Na, egyszer úgy jártunk, hogy két hordó vót, az egyikbe barackpájinka, a másikba meg rum vót, 60 százalékos rum. Vót az a 40 százalékos ivó-rum, azt

mértük a bótba is, mert engedély vót, hogy féldecizni lehet... Meg decit is, akinek kellett... Szóval poharazni lehetett, de csak szeszesitalt, töményt.

A vasútnál olyan lejtő vót. Most mán fel van hozva. Azt mondja Cseri Géza, az öregebb inas vót, mint én:

- Hallod, ne toljuk arra körül, a Nyár utca fele... a Túró-gyár fele... Itt gyorsan lemegyünk...

Hát gyorsan le is mentünk! Felbillent a tajicska, nem bírtunk szaladni utána. Gyorsan ment! Az a hordó taszította lefele! Az egyik hordó erre, a másik meg a nagy vízbe! Néztünk egymásra... A vasútasok meg röhögtek! Na osztán odajött egy-két vasútas, oszt' felsegítették. Azt mondja az egyik, idős vasútas vót mán:

- Legközelebb, ha vizitek, egy méterrel errébb gyertek! - Ott még meredekebb vót.

Hát oszt' nízttünk egymásra Gézával: csak legalább száradna meg a hordó, mire odafrünk! Egy félóra kellett neki, mire odadöcögünk. De nem álltunk meg az üzlet előtt, hanem a kapun mentünk be. Azt mondja a főnök:

- Mi van? Meg se álltok?

- Á, nem nehéz! Bevittük mán!

- Na, jól van, vigyétek hát!

Olyan szerencsésen le tudtuk engedni a pincébe, hogy nem látta meg a főnök.

De azután csak megtudta. Másnap reggel, mikor mentünk, jött a katólikus templomtól. Arrúl jött a főnök mindig, mert a Petőfi utcán, ahol az ipari iskola vót, ott vót a házuk. Mindig, ha mán megláttuk, szaladtunk: nyújtotta a kúcsot. Mire ő odaírt, akkorra ki kellett nyitni az üzletet. Köszönünk neki, hogy:

- Jó reggelt!

Azt mondja:

- Na, tegnap délután milyen délutánotok vót?

Megmondtuk úgy, ahogy vót.

- Máskor - azt mondja - ott kell jönni, ahun még meredekebb. Vagy a lépcsőn. Ott még jobb - azt mondja. Még pattog is!

Nem haragudott...

Egyszer meg úgy jártunk... Cukorért vótunk megint. Borzasztó nagy habarék vót a kövesúton. Kockakő vót még akkor, az meg rázta a tajicskát. Meg tavasz vót, olvadások, úgyhogy jó nagy vastag pocsolya vót a kövesúton. Úgy kaparták ezt az útkaparók, olyan hosszú nyelű kaparcs-szerű valami vót, azzal. Akkor is a Cserivel vótam. Azt mondja... A Rózsakert ahun van, széjjelnézett, oszt' azt mondja:

- Toljuk mán be - azt mondja - a járdára. Nincs most itt rendőr.

Hát nem mentünk még 10 métert se, utánunk jött. Galónak hítták a rendőrt, Galó Kálmán, azt hiszem...

- No, álljanak csak meg az urak!

Megálltunk.

- Hogy mertítek betolni ezt a tajicskát ide a járdára? Akadályozni a forgalmat!

Hun vót még akkor forgalom... Fél nap találkozott az ember egy vagy két személlyel, akik ott közlekedtek... Hát oszt' felírt. Kérte az adatokat, minden. Megkérdezte tőlem:

- Kinek a fia vagy?

- Ábri Sándor adóhivatali pénztárnoké.

- Hát te?

- Cseri János bádogos...

Na, egyszer majd kapok egy üzenetet! Nem is papírt kaptam én, tudja a fene ki jött értem. Ilyen hatósági közeg. Azt hiszem, Kiss Károlynak hívták. Mázsás is vót az öreg. Akkor még ilyen zsinóros ancúg vót, olyan, mint a huszárokon, csak kék posztó vót, meg ezüst minta vót rajta. Sujtásos!

A tanácsosho kell menni, a jogtanácsosho. Gönczi Lajosnak hívták. Igen szerettk az italt apámmal együtt. Mikor bemegyünk... Igen, mind a ketten mentünk...

- Hogy történt, mint történt? - engem kérdeztek.

Egyszer apám is előgrik az ajtó háta mögül! Hú, akkor meg vótam ijedve, hogy elporol! Mert szokása vót, hogy vagy kellett, vagy nem, járt a keze. No, kérdi a Gönczi Lajos: hogy vót, mint vót. Meséld el!

Hát elmeséltem.

Azt mondja:

- Nagy pocsolya vót?

Mondom:

- Igen. Nagyon nagy pocsolya vót.

Mikor elmondtam, akkor én kimentem, Gézát hívták be. Jött a tanácsos is, nehogy elbeszélhessem, mit mondtam. De Géza is ugyanazt mondta.

Az lett belőle, hogy megint cukorfr kellett menni... Szóltam a főnöknek, hogy nem sok cukor van benn, egy ládával van.

- No, jól van, akkor a lovaskocsit hívjuk elfele. Szóljál át... - A szomszédba vót egy kétlovas ember, parasztember vót, szántóvető ember vót. Szántó, vagy minek hívták. Kicsit olyan bagyutás volt.

Csak néztem a főnökre. Azt mondja:

- Na, mit mondtam?

Átmentem oszi', mondom az öregnek. Szívesen befogott! Mindig píz-hiány vót. Hoztunk két mázsa ilyet, két mázsa... összesen hat mázsa cukrot. Azt mondja az öreg, mikor jövünk visszafele:

- Hallod, szóljál mán máskor is, nehogy mást híjzatok!

Ettől kezdve, mikor beidéztek, nem mentünk fuvarba saját erőből. Megfigyelmeztethették. Meg nem büntették, nem vettük ezt olyan komolyan, ezt a mi dógunkat. Meghát, ugyi, vittük ennek is, annak is az ajándíkot. Gönczi Lajosnak is.

Jött így a karácsony, meg ünnepnap... Itt vót a Pénzügyőrség a Lenin utcában... Király utca vót még akkor... ott benn egy zugba, zugfenékbe, Bocskai papé vót az a ház. Azt mondja Cs. Nagy:

- Na, ha míssz hazafele, majd ezt a csomagot be kell vinned a Pénzügyőrségre!

Bevittem. Otthon vót a főnök is, a főszemlész. Kovács? Kinek hívták?... Kibontja a csomagot. Vót abba pájinka, rum, szalámi, ez-az... mandula, dióbél, füge, szentjánoskenyír, nyerskávé... Elég nehéz vót! Azt mondja, mikor kibontja:

- A téliszalámit hova tetted belőle?

- Tetszett látni, hogy nem vót kibontva a csomag...

Hát az nem úgy megy, hogy az utcán kibontunk egy ilyen csomagot, meg becsomagoljuk... Vagy valahova bekfreckedjek, hogy ki akarom bontani a csomagot, ki akarok venni belőle valamit? Nagyon, borzasztóan bántott!

Délután, mikor visszamentünk - két óraker nyitottunk, este nyolc óráig vótunk nyitva -, mondom a főnöknek:

- Cs. Nagy úr - úgy kellett szólítani, nem főnök úrnak -, nagyon megjártam! Meg látta is rajtam, hogy olyan levert vótam.

- Mi a baj? Nem ejtetted tán el a csomagot?

- Dehogy ejtettem. Annál is rosszabb - mondom. - A főszemlész meggyanúsított, hogy a téli szalámit hova tettem. Miért nem vittem?!

- Hú, azt a betyár mindenit! - azt mondja. Na, ide nem viszel többet csomagot!

Úgyse intézett különben soha semmit ez a főszemlész. Járt le két másik szemlész, Kása Károlynak hítták az egyiket, a másiknak nem jut eszembe a neve... Jó erős, vastag illető vót... Azok jöttek mindig ellenőrizni. Az ilyen ital-féle mikor megjött, megjött utána a számla is. Meg a számla leginkább elébb jött, hogy tudjuk intézni a fogyasztási adó kezelőnél. Be kellett vinni, oszt' szeszfok szerint kiszámolta: mennyit kell fizetni utána. Ezek intézték, ezek a pénzügyőrök.

Na, oda többet sose ment csomag, úgy megharagudott a főnök.

- Nemhogy megelégedne avval, amit küd neki az ember! Ha nem küdtem vóna előtte soha semmit, de küdtem a fél liter rumot, vagy ezt, vagy azt. Egísz komoly összegeket... Paprikát, borsot, még sertészsírt is...

Hát oszt' itt vótam. 1930. március 1-jén szabadultam fel. Akkor még ott vótam két hónapig. De a kereskedelembe úgy vót, hogy el kellett lopni a szakmát. Hogy hogy csinálja a főnök, hogy kalkulál. Mert nem magyarázott az inasnak! Csak vót ilyen betű... Például *Petis Andor*. Ez tíz betűből áll, oszt' minden betű... A p: egy, az e: kettő... Szóval így kellett, ezt nyilvántartani. Oszt' úgy összeolvasgattuk mink inasok, lenn a pincébe, borfejtés közbe, hogy hogy is jön ki. A főnök meg írta egy kis papírra, egy kis cetlire, hogy: P E. Ez 12 fillér. Ez azt jelentette, hogy ennyibe van. Eladási áron 20, ez alá vót írva. Úgy lestük ki. Mikor oszt' jött így áru, cukorféle jött egy mázsa, kiszedtem a ládából, száma szerint átvettem, sorbaraktam. Felírtam az árát mindegyiknek külön. Akkor összeállítottam ezt a listát: *Petis Andor*. Akkor oszt' megcsináltam a kalkulációt, odaírtam mind, bevitettem a főnöknek, elébe tettem. Nízi, nízi, előveszi az ő kalkulációját.

- Az apád mindenit, hunnan vetted ezt? Hunnan tudtad meg?

Mondom:

- Hát összeszedtük...

- Nagyon jó, kérem - azt mondja. Dehát itt nincsen meg minden...

Mondom:

- Megvan az!

Bejött, nízi.

- Fényűzési hun van?

Mondom:

- Az csak a papíron van, azt majd maga fizeti a postára...

Akkor meg a gazdasági válság vót, rettentő rosszak vótak a körülmények, úgyhogy azt mondta a Cs. Nagy, hiába, hogy szeretett, meg tudtam is:

- Hát, ne haragudj mán - azt mondja -, el kell, hogy küdjelek. Mán Cseri is elment - azt mondja.

Meg vót egy Vajda Árpád nevű, az vót énutánnam, az még nem szabadult

fel, egy évvel később vót. De vót Cs. Nagynak a testvére, Cs. Nagy Kálmán. Meg Cs. Nagy Róza. Azt mondja:

- Azokat nem küldhetem el...

Hiába mondtam volna én, két hónapos segédúr, hogy azokat küldje el.

Nyóc pengő fizetésem vót havonta. Egy kiló kenyír vót 32 fillér, fehér kenyír. Egy kiló barna kenyír 28 fillér, egy kiló zsír egy pengő 20 fillér; az a préselt zsír vót ez, hordós, mázsás-hordós. Akkor, amikor szabadulni akartam, vett a főnök, úgy, hogy elküldött, hogy én vegyem meg, egy pár sárga, finom bagarol-boxbőr cipőt 3 pengőér; egy gyönyörű habselyem inget, nyakkendőt, dupla keménygallért 2 pengő 80 fillérért. Így állt a helyzet. De a másik helyen meg úgy állt, hogy egy mázsa búzáért 12 pengőt adtak... vagy tízet... meg három pengő bolettát. Papírt! Olyan, mint mondjuk a kölesönkötvény. Azt azír adták, hogy azt az adóügyi hivatal vehette át csak. A pasas nem kapott írte pínzt. Csak hogy az adót befizesse.

Nagyon rossz esztendőök vótak itt akkor. Sok ember tönkrement abban az időbe, a '30-as években. '29, '30, még '32-be is elég rossz vót. Úgyhogy a kis tanyákat elárverezgették. Még a nagyobb gazdáknak is a jószágját fel kellett hajtani a városháza istálló udvarára. Ott árverezték volna. De oszt' a gazdák ezeket a kupec-féléket előre felszólították, hogy:

- Ha meg mersz egyet is venni, akkor... Látod ezt a görbebotot? Ott verünk agyon, helybe!

Úgyhogy nem vették meg. Nem lettek rá vevők. Evvel nem boldogult a tanács. Azt csinálta utána osztán, hogy ahun vót hízó, kiküdtek egy rendőrt, meg egy illetőt, hivatalbúl, aki lefoglalta. Egy hízót, két hízót, ahun mennyi vót. Hogy a családnak is, nahát, maradjék. Vagy ahun vót 2-3 darab növendékmarha, meg két fejőstehén, a növendékből elvittek kettőt, a többi megmaradt egyelőre. De annyira szorították az adót évről évre, vagy tán hónapról hónapra, hogy nem győzte kifizetni. A legnagyobb gazdaember se! Nem tudta kitisztázni sose. A kamat, a kamat... A kamat tőkésült, ugyi...

Írtam Debrecenbe. Az újságból níztem ki

No, osztán '31 januárjában írtam Debrecenbe: Bőde Gyula hentesmester, Debrecen, Kossuth Lajos utca 15. Az újságból níztem ki. Ott vót a főüzlete - de hatalmas üzlet vót ám! Három segéd dógozott ott a tőkénél, meg egy pénztáros kisasszony vót. Odamentem, bejelentkeztem. Aszongya a főnök, hogy:

- Megmaradsz-i?

Mondom: Hát ezt nem tudom megmondani. Majd megvállik.

Megkaptam az utasítást:

- Eriggy el a Csapó utcába! - Először én azt se tudtam, hogy hun van. - Csapó utca 3., hentesüzlet! - Az meg a fióközletje vót.

Elmentem. Azt se kérdezték, hogy reggeliztem-i vagy se. Jelentkezek ott a segéduraknál. A pénztáros kisasszony rámnéz, azt mondja:

- Ó, fiacskám, hát mér ippeg ilyen helyre kellett magának jönni?

Mondom: Mír?

- Majd megtudja. Hónap mán megtudja - azt mondja.

Bemutakoztam a segédeknek. Az egyik ennek a Bődének az öccse vót. Kérdi, hogy mi vót idáig a foglalkozásom. Mondom, hogy kereskedő segéd vagyok.

- Igen? Én is - azt mondja. Akkor kollégák vagyunk.

Nacionál kassza vót, osztán a segédek mondták befele, hogy mennyi pengő... Vagy fillér vót legtöbb része... Nyolcvan fillér vót egy kila marhahús, ugyanannyi a disznóhús, a szallonna még olcsóbb. Én hozzá vótam szokva az ilyesmihez, ősmertem. Mondtam be a pénztárnak, vagy vitték a blokkot.

A pult alatt meg vót egy nagy fene veder, abba ilyen tepertőmorzsák, mik... meg csontmorzsa, mindenfene... abba sepertük bele. Osz' mondták, hogy ha jön egy cigány, tíz fillérér vesz valamit, adunk neki egy félmarikkal belülle. Nekik jó vót.

Este bejön a főnök. Micisapkába kellett lenni, oszt' én így hátrafele húztam a sapkát. Mondom: ennyi meg ennyi! Gyorsan leblokkoltam. Ismertem ezt a gépet.

- Úgy látom, beválsz!

Ahogy kijjebb mentem ott valamiír, megfogta a sapkám, a simlit, oszt' lehúzta az állam alá. De az olyan rossz vót! Alig bírtam visszacibálni.

Azt mondja neki az öccse, hogy:

- Ejnye, Gyula bátyám, ezt nem szabad lett vóna!

- Ne pofázz az én dógomba! - azt mondta neki.

Akkor azt mondja:

- Súrold meg a fogasokat!

Hát az isten!... Borzasztó sok fogas vót ott, kisebb, nagyobb, amire a húсок fel vótak aggatva. Meg a szelet paprikás szalonnák, minden. Hozzáfogtam súrolni: fentebb mán kétágú létráról. Mikor elment a főnök, azt mondja az egyik segéd:

- Jól van mán az! Gyönyörű... Gyere le! - Nem hagyta. Én is vótam inas, hallod, de ilyen galád helyen még nem dógóztam, mint itt. Egy éve vagyok itt...

Nehéz vót munkához jutni, hát nem nagyon hagyták ott.

Este bezártunk. Azt mondja a pénztáros kisasszony, olyan 35 év körüli nő lehetett, hogy:

- Kísférlj haza, mert sok ríszeg disznó jár erre, oszt' fílek.

Hazakísrtem, oszt' elmesélte, hogy mi a helyzet itten.

Na, jól van, lefeküdtünk a szálláson. Másnap reggel, de nem is reggel, hanem 3 órakor, félig-meddig aludtam, berúgta valaki az ajtót. Hát a főnök jött a kávéházból! Mondta a pénztáros kisasszony: így szokta.

- Na, disznók, még mindig alszotok?! Rühes kutyák!

A felső ágyon feküdtem, hát lemásztam.

- Hát így szállsz te le az ágyról? - azt mondja. Menjél fel csak még egyszer, oszt' leugrani!

Hát leugrottam... Ejnye, a szentségit, én nem tötöm itt ki nálad a két évet...

Aztán az ebfd. Vót egy szógáló, aki főzött. De egy olyan helyen, ahun annyi hús van, olyan rongy valamiket főztek! Én meg elég finnyás vótam, nem nagyon bírtam enni. Mondom: majdcsak jobbra válik ez... Második nap este, mikor bezártunk, olyan éhes vótam, hiába vótam hentesüzletbe. Az ebídet elhozták, oda a Csapó utcába, de nem ettük a segédck se, hogy: hát ennél különbet kapnak a kutyák! Vót ott egy fiatalember, az meg csinálta a virsliket. Hej, mondom magamba, de jó lenne egy párat megennem! Azt mondja az az illető:

- Ettől-i mán máma?

Mondom: Hát ennivaló vót...

- Kutjának való? - azt mondja.

- Hát az, tényleg az.

No oszt' akkor betette a virslit a vízbe, megabálódott: egyem megfele.

Jött a főnök. Olyan pöffeszkedős ember vót:

- Na - azt mondja - fokhagymát pucolni!

Hozzáfoglunk ketten. Egy ilyen kerek tőke vót, fogója vót, oszt' avval ütöttük a fokhagymát, akkor az kiugrott a hajából, vagy szétment a haja. Nem kellett késsel vájkálni. A fél kezem meg a zsebbe vót, a jobb kezem, mert balkezes vótam. Kivette! Azt mondja, hogy evvel is dógozni kell! Mondom:

- Hát én nem sokat dógozok itt mán evvel...

- Hogy-hogy? Nem szereted?

Mondom: Nagyon szeretem. A szakmát szeretem, de ezt a helyet... Amilyen helye itt van a tanulónak - mondom -, hát ez elviselhetetlen.

Borzasztó el vótam keseredve. Nem a munka miatt, hanem az, hogy éheznek az ember.

Vótak ottan fiatal segédek, nyolc-tíz is, ott szabadultak. Jóvágású gyerekek. Azt mondja egyik a másiknak:

- Hallod, én itt hagyom, még ha kenyírhajat eszek is. Hát nem nézi az embert semmibe. A vágóhídra - azt mondja - ha lejön, mindjár csak mocskolja az embert: lusta főreg, meg: köp a légy, meg ez, meg az.

Közbe a vágóhídra is mentem, mikor szúrás vót. Tájékozódttam. Egyszemélyes üzletjek vót: a főnök maga vót a kiszolgáló is, megfogadott egy embert, aki nyúzott, meg perzselt. Azok is mondták:

- Hát, szörnyű ez az ember, csak ez ne vóna mán Debrecenbe!

Vót egy bátyja, Istvánnak hítták, az is olyan galád vót. De annyi esze azért vót, hogy ott élőködött ezeknek a nyakán, de semmit se csinált.

Egy hetet letőtöttem. A két hét próbaidő nem telt le. Még meg pízem se vót annyi, hogy hazáig győjjelek vonattal, csak Karcagpusztáig futotta. Kérni meg restelltem. De akkor még bíztam a lábomba. Na, másnap reggel, mikor berúgta az ajtót, azt mondja:

- Ugorj mán lefele, te rühes!

Mondom: Én mán nem ugrok. Én mán csak szípen lemegyek, Bőde úr. Elmegyek.

Mondom reggel az asszonynak, a főnökasszonynak, hogy:

- Tessék összeszedni a papírjaimat, felszabaduló papírokat, egyéb iratokat, miket.

Azt mondja: - Mír? Hát elmíssz?

Úgy nízett ki az az asszony, mint egy közönséges, csúnya cigányasszony. Hallottam oszt' közbe azt is, hogy borzasztó gazdag nő vót, de hogy ilyen csúnya vót, nem kellett senkinek, ez a Bőde meg semmitlen vót, oszt' a hatalmas birtokáír elvette. Vót egy jányuk is nekik, az mán érettségi előtt állt. De az is olyasmi vót, mint az anyja: olyan felvágós, kevély. Többször hallottam, hogy mondta:

- Utálom ezt az apám szakmáját!

Mondta neki az apja:

- Mit utálsz rajta? Van mit zabálnod!

Osztán ideadták a papírjaimat. Elkészöntem a kisinastúl. Az mán egy éves inas vót, de nem nagyon bíztak rá semmit. Pedig nem lett vóna ő olyan ügyefogyott, ha foglalkoznak vele.

Különben a segítédek jó árut készíttettek, lehetett vóna tanulni. Szállítottak azok Németországba is. Élő állatot is, meg feldolgozott árut, felvágottakat, mindent. Vót neki egy rendkívüli segédje. Na, az oszt' olyan vót, az megmondta neki:

- Bőde úr, ne gyöjjön be a műhelybe, míg én dógozok!

Ne beszéljen az én kezem alá. Vagy pedig fizessen ki: mán el is mentem.

Kiment mindig a főnök! Nem kapott vóna olyan embert, aki úgy értett az áru készítéséhez.

A keverési arányt, a fűszerezést az inas se tudta ellopni tülle. Téliszalámit én is csináltam itthon, mikor nagyobb disznót vágtam, kettőt is egyszerre. Olyan fínomra vót megdarálva, mint a rendes szalámi, de fehérborsot nem mindig kaptam hozzá. Azt az egyet bírtam elcsípni. De hogy mennyit tettek egy kila húsba? Azt sose tudtam. Akkor mindig úgy intézte a dógot, aki ezeket készíttette, hogy valahogy elterelte a tanulókat. Más munkát adott, hogy ne tudjanak figyelni.

Így osztán csak egy hét vót a hentessígem.

Elmentem én itthon is vágni

Dehát azelőtt is csináltgattam én ezt. Meg utána is. Mert vót a szomszédunkba, bal kéz felől, a Széchenyi utcán, Somogyi István hentes; emerről Rác Lukács hentes; egy-két házzal arrébb Szatmári Lajos hentes, a Dózsa György utcában... akkor még Werbőczy utcának hítták... Ezek sokszor híttak, hogy ha ráérek, menjek el, segítsék lefogni. Meg vót amelyik mondta, hogy szúrjam meg. Mutatta: hun kell, hogy kell. Meg nyárom kijártunk perzselni, a város szélin vót egy kút, csak ott vót szabad perzselni. Télen meg bent az udvarban. A sertést nem kellett levinni a vágóhídra még abba az időbe, csak a birkát, a bornyút, meg a marhát.

Na, osztán ezekhez járogattam el, itt tanultam sokat. Ha nem vót inasuk; Rác Lukácsnak sokszor nem vót... Idős ember vót: nem fogad mán ű tanuló. Osztán: gyere átal! Meg ha hízófr kellett menni... Vót egy kis kocsija: magas vót, nem tudott legrani belőle. Az ajtaja leeresztős, oszt' azon feltereltük a disznót. Elvittem a város istállójába, ott vót egy mázsa. Ott mázsáltak még akkor, a vágóhídon nem is vót mázsa, csak ez az akasztós, amin a marhát mírtük, amikor mán fel vót dógozva. Lemírtem, akkor visszahoztam. Vót amelyiket behajtottunk az ólba, vót amelyik leszállt a kocsirúl, oszt' meg is kapta a magáét. Nem kellett le se fogni, csak ahogy ballagott lefele, a hentes odaszúrt neki.

A házhoz ment a fogyasztási adó kezelő. Be kellett jelenteni, a pakszust be kellett vinni Kása Kálmán járlatlevél kezelőhöz, az oszt' beadta a fogyasztási adó kezelőnek. Meg az állatorvos is a házhoz ment. Megnízte a sertést, hogy élvezhető-i, el lehet-i mírni. De a marhát odale nízte meg a vágóhídon.

Így tanulgattam én ezeket a keverési arányokat. Hogy kell csinálni a kolbászt, meg satöbbi. Nem kilóztuk a húst, hogy na: egy kiló hús, ennyi só, csak mírtük így marikra. Én is mindig úgy mírtem, nem kilóztam sose, mégis mindig jó lett.

Még az én fiatal koromba a henteseknél vót olyan könnyű kis bárd, osztán bárdoltuk a húst két bárdal. Nem darálóval... Olyan szípen ment az, taktusra!

Amikor osztán elmentem vágni, levágtam egy 120 kilós malacot, hát nem

olyan sok húsa vót, ugyi. Nem sok kolbász lett. Akkor még nem vót divat, hogy karajt vagy ilyesmit csinálunk. A hosszúpecsenyét is meghagyták mind a kettőt, megfüstölték. Úgy vágták kockára, oszt' abból tötötték a káposztát. Mán később, nem a disznóvágáskor. Meg hurkafélit se mindig csináltak. Nagyon ritkán csináltak hurkát a hentesek, mert elmírték a tüdőt is. Meg a májat. A kubikos emberek, kevés keresettel - 80 filléres napszámából íltek, az osztán víkony vót - azok vették a tüdőt. Savanyú tüdőt főztek. A máj is ócsó vót, nem olyan, mint most...

A Kossuth Lajos utcán ahogy befordulunk, a Tanácsházánál bal kéz felől, a saroktól lefele, hosszan üzletek vótak. Hat vagy nyóc hentesüzlet! Vót amék hentes vót, az csak disznót vágott; vót amék hentes és mészáros vót; vót amék kimondottam mészáros vót, az meg a marahahúst mírte. Ott lehetett venni ilyen kolbászfélit is. A szalonnát azt nem nagyon veszegették, télen nem vót szokás. Mindenki csak vágott magának egy kis malacot. Hanem lerakták maguknak a hentesek: 15-20 mázsá, meg 30 mázsá is egynél. Mikor jött az aratás, vitték az üzletbe. Ó, aratásra elfogyott vóna fene tudja mennyi! A gazdák sokat vágtak, mert vót komencióba a cselédnek szalonna. Meg bab, borsó - ilyen főzelékféle - meg só, az is járt. Ha nem futotta a magáéból, ment a henteshe, megvett két mázsát, három mázsát. Vagy amelyik módosabb vót, hogy megreszkírozta a fogatját, elment Debrecenbe a Vidumi szalámi gyárba, vagy Szegedre a Pick szalámi gyárba... Vót egy nagy gazdasszony, Takácsnének hítták, az 5-6 szekérral is elment... Vagy elküldött - ő nem ment el. Telefonon megbeszéltek, osztán 5-6 parasztszekeret megraktak ott szalonnával. Betakarták, hazahozták. Itten vót neki olyan nagy lemezteknő csinálva: rakták bele a szalonnákat, forró vízzel öntötték lefele, ezáltal meglazult a szalonna, puhább lett. Akkor jól megsózták, *ilyen* vastagon. Szerencsétlen mikor ette, hát sórúl nem kellett gondoskodni... Vót úgy, hogy bizony mán szaga is vót. Ilyen helyen nem forgatták. Nem úgy, mint a henteseknél, hogy két hetenkint át kellett rakni az egfszet. Vagy ilyen lécet tettünk alá, 5x5-ös lécet, hármat, oszt' akkor nem feküdt a másikra rá.

Ilyen vót akkor a hentes-élet...

Na, azt akarom még mondani, hogy télen, disznótorkor nem orjaleves vót ám, hanem tyúkot vágtak. Ez vót a szokás. Csigaleves délbe, tyúkhúsleves, utána szálaskáposzta meg sült hús. Vacsorára lett a cibereleves. De nagyon jó vót ám! Megaszalva szilva, körte, alma, szét vót hasigatva ngyifele, a magházat kivették belőlle, a napon aszalódott meg. Jól esett erre a sok zsíros ítelre mán. Akkor még nem vót az ember úgy elzsírosodva, mit most, mert, ugye, nem ett annyi finom dógot. utána vót a tötöt káposzta. Ha vót! Nem mindenütt vót. Meg a hurka, kolbász. Vacsorára összejött a nép: a rokonok, szomszédok. Szóval: vótak nagy disznótorok, némelyik reggelig tartott. Vót úgy, hogy a ngy egyforma, meg a két egyforma maradt meg. A ngy lába, meg a két veséje...

Vótak osztán napközbe, pláne reggel, olyan huncut emberek, hogy:

- Ejnye, komám, erre jártunk, oszt' benízünk mán: hogy vattok?

Nem kúdtik el:

- Úljél mán el, ha itt vagy, komám! - jót iszogattak. Vót pájinka bőven.

Olyan is vót, megtörtínt, hogy levágták a disznót, oszt' bementek pájinkázni. Leszalmázták, oszt' bementek. Közbe a ládástajicskát, a kubikostajicskát alátették a szalmának, betérítették egy rossz bundával, a disznót meg elvitték.

- Na, sógor, gyútsad!

Gyútotta a sógor, a perzselő villával mozgatta a szalmát.

- Ej, de büdös van, de büdös van...

Hát a bundának a szaga vót! Mikor oszt' leígett a szalma, elseprik onnan:

- Mi az ördög íg itt? Hát sógor, a tajicskád íg! Hát hun van a disznó?

Eldugták a huncut szomszédok valahova. De vót olyan, hogy úgy elvitték, hogy nem lett meg. Ellopták.

Mink is jártunk úgy, még otthon, az apám házánál... Át lehetett járni a szomszédba; Nánási Gábornak hítták, kémínyseprő vót az. Igen italos ember vót a családjával együtt. Azok is akkor öltek, mikor mink, de űk hamarabb megölték, oszt' bementek tankolni. Pájinkázni. Úgy megölték szegény disznót, hogy egy kicsit elszédült, de azután felkelt, talpra állt. A kapu meg nem vót betítve,, ahun átjártak mihozzánk,oszt' bebújt a szalma alá. Jönnek által, hogy:

- Sándor komám, hát mír perzseled a mi disznónkat?

Azt mondja:

- Hát én nem az Albert bátyámékét perzselem. A magamét!

- Ne beszíjj mán? Hát elveszett a disznó!

Azt mondja oszt' apám:

- Milyen szífnű vót a disznó?

- Olyan vadasos...

Lehúzza félódalról apám a szalmát - úgy emlíkszek rá, mintha most vóna -, átbillentette a másik ódalára:

- Na, ez meg hevederes, nízze csak! - a hevederes az fekete, oszt' középen fehér vagy sárga sávos.

- Azt a betyár mindenit - mondta az öreg Nánási. - Hát hová lett? Mír nem maradt itt vele valamelyikőtök? Anyjuk, mír nem maradtál itt?

- Hogyne, hogy megfagytam vóna, míg tik odabe tankoltok!

No, osztán nízegették. Még nagyapám vette észre:

- Hallod, mi van ott a szalma alatt? Mi mozog ott?

Hát az Albert bátyámék disznójuk vót. Akkor osztán átjött a Nánási had! De nem nagy malac vót, olyan 120 kiló forma... Hazavitték szegényt, megint megölték. Megint bementek, leszalmázták. Mondta neki a felesége:

- Megöltétek rendesen? A kaput meg húzzátok be odaát, nehogy átmenjék megint!

- Megöltük!

Hát oszt' mikor meggyútották a szalmát, elől is, hátul is, egyszer büffentett a disznó, oszt' elszaladt a szalmával...

Ez így vót! Ilyen munkákat csináltak akkor. Mer' nem értette, csek a tokájánál szúrkálta a szerencsétlen malacot. Úgyhogy még nyolc órakor is nyaggatták. Mán mink akkor vittük befele.

Kímeri Laci bácsiék is hogy jártak... Azok is hát megölték, elszédült szegény. Bementek pájinkázni. Laci bátyám is nagyon szerette a pájinkát. Beszélgettek, ahelyett, hogy megitta vóna azt az egy pohár pájinkát. Egyszer kimennek, mán kipitymallott... Mindig korán szerettték... Én is korán szerettem ugyan vágni, még régebben pláne, ha kettőt vágunk, hogy világosan még a zsír is kisütni, mindent elvégezni... No, osztán nízik a disznót, ahova letettük - nincs a disznó. Van neki egy sógora, Z. Kovács Sándor:

- Te, sógor, hova lett a disznó? - nem nézték azt se, hogy folyik-e a vőre, mikor megszúrták, nem vót olyan, hogy tartuk oda a tálat.

Ott keresgélük, nízük még a csutkakúpba is, ami még kint vót csutkakúp. Egyszer oszt' felfedeztük a nyomot! Nem messzire, úgy kétszáz-háromszáz méterre vót egy nagy tanya, a Kórusz István gazdának a tanyája. A tanyából jött egy ember, kérdik tülle, hogy nem látott-i egy ilyen meg ilyen disznót?

- Láttam én - azt mondja -, most bújja a kan megfele a szalmakazalnál.

- Ne beszéljen!

- Úgy van - azt mondja. Menjenek, oszt' nízük meg.

Bebúgva hajtották haza a szerencsétlent!

Oda szúrtak a tokájához, nem oda le, ahova kellett vóna. Van ott egy lyuk, amit megszúr az ember, közel az első lábához. Ott van a verőér, ilyenformán. Ahogy beszúrja az ember, megvágja neki, akkor mán jön is a vér.

Sokszor vicceltük oszt' Laci bátyámat... Nagy Majlát Lukács, az vót a nagy komája:

- Laci, vigyázz mán, az a nagy disznó meg ne bújjk!

Olyan mírges ember vót Laci bátyám:

- Fogd be a pofád!

Na, meg olyanok is vótak aztán abba az időbe, hogy a lovasszekereket szíjleszedték az udvaron íccaka. Ilyen szalmatető, lapos tetejű szekérszínnek vótak, oszt' elrakták rá. Feladogatták egymásnak a szekeret, ott rakták össze. Reggel a gazda - tudták, hogy korán szokott elindulni mindig -: na, majd fogok befele, ha megettem! Nízi, hát hült helye a szekémek! Mikor kivirradt, meglátta - vagy az asszony mondta neki:

- Ahun van a szekered! Hát mír tetted oda fel?

- Tette a keserves úristen!

Sok ilyen eset vót...

Hozzáfogtunk gazdálkodni

'34-be osztán odakerültünk mink is, az öcsém is cselédeskedett, raktuk össze a kis píz, hogy az apám a szomszédal, Nánási Gáborral elment Nádudvarra: vett egy lovat, négyéves kis lovat. Hozzáfogtunk osztán gazdálkodni! Szekeret is vettünk, ezt is, azt is. Ami kis pízünk vót, beadtuk. Azután még egy lovat vettünk, lett kettő. Osztán addig haladgattunk, haladgattunk, hogy még lett két ló, mert a kettő megellett... Dógoztunk mink rettentő sokat. Jaj, de sokat dógoztunk! Sok fődet... Negyven-ötven meg hatvan hódat is ketten az öcsémmel. Felesbérlet vót, meg ami minekünk vót, az a tizenegy hó. Csakugyan: éjjelt, nappalt eggyé kellett tenni. De meg is lett vóna mán annak az eredménye...

Csak úgy jártunk, hogy... Hazavittük a búzát meg a sok tengerit... Nyáron szántogattunk, így augusztusba mondom egyszer az öcskösnek - Bogarason szántottunk, tudom -, mondom neki:

- Na, mán ha hazamegyünk, most mán nem szántunk egy pár napot, hanem elterítjük a vetőmagot. A búzát. Megszeleljük. Nem rostáltuk, szeleltük a konkolyt.

Látom anyámat: el van szontyolodva. Nálunk olyan szokás vót, hogy kifogtunk, megkötöttük a lovakat: nehogy elszaladjon.

- Ej - mondom -, el kék menni az öreg Pápai Miklóshoz a szelelőír... a konkolyozóír...

- Egyenek mán egy kicsit a lovak - azt mondja az öcskös.

Benízek a kamarába: hát, alig van búza! Tizenöt zsákkal kellett nekünk vetni... De még több is kellett, ugye, a saját földünkbe nem adott a feles... A másik tizenötöt adta oszt' a felesgazda. Kértem az anyámat:

- Mi van a búzával?

- Hagyjad mán - azt mondja -, eladta apád a Najmannak.

- Látom: kitakarította.

Megyek, nízem a malacot. Vettem három malacot, úgy, hogy egyik nekünk, a családnak, egy az enyém, egy az öcsémé. Hát az sincs az ólba! Vót két szép üsző-bornyú, olyan két hetesek vótak, mondtam az öcskösnek: na, ez megmarad nekünk, egyik nekem, másik neked. Bemegyünk az ólba - az sincs meg!

- Ejnye, a veszedelmes...!

Akkor nagyon megharagudtam, hogy apám ezt csinálta. Sose vót péze, de azér megitta a magáét... Akkor nagyon összevesztünk... Máskor meg eladta a színát. Mikorra kimentünk, hogy összegyűjtsük, akkorra nem vót. Még olyat is, amit felesibe kaszáltunk, azt is képes vót eladni...

Nem is szeetek erről beszélni! Ilyen ember vót, na...

Mikor osztán megesküdtünk, mentünk ki a tanyára lakni. Egy évig laktunk ott. Én nagyon szerettem tanyán lakni, meg nagyon szerettem az állatokat. Még most is az istenem a ló! De aztán közbe anyósom meghalt, apósom meg azt mondta, hogy jöjjünk haza: ő nem nősul meg többet. Hazajöttünk osztán, gazdálkodtunk.

'42-be oszt' bótót nyitottam. Széchenyi utca 18. Az nagy forgalmú, jó bót vót, két évig vótam ottan. A másik osztán, a Kossuth Lajos utcán, gyengébb vót, de azér meg tudtunk belőlle flni. Csak hát hozzá kell aához is látni! Hogy szerez be az ember árut? Anélkül nincsen! Borzasztó sokat utaztam, mentem. Ketten vótunk az asszonnyal, ő vót a helyettes.

Számtalanszor vót, hogy szombat reggel - akkor korábban is mentem - jöttek Túrkeve felől, meg a tanyákról is, oszt' szedtem elfele a petróleumos üvegeket. Adták lefele a kocsi, ahogy jöttek. Vagy vót, aki leadta a cetlit, hogy mi kell. A petrólt kimértem, mindet elkészítettem. Jöttek a piacra szombati napon, mire mentek visszafele, mán készen vót: rá vót téve a papír, hogy mennyibe kerül.

'51 márciusába, valahogy úgy, kellett bezárni. A berendezést megvette osztán a földművesszövetkezet. Csak majdnem szerencsések lettünk vele, mert nem akarták kifizetni. Sz. Máté Mihály ment el, rokonság is valamennyire, jól ösmert. Tudta, hogy milyen körülmények között vótam. Merthogy: kereskedő! Vót ez a nagy iksz-lábú ember, Bíró Sándor, nagy flhetlen ember... Hiteleztem neki, akkor fizetett meg, amikor píze vót. Ez jelentett fel. Ennek nem tetszett a kizsákmányolás...

Nem is mentem osztán kereskedőnek, pedig híttak. Kísőbb is. De mán akkor behelyezkedtem a tsz-be.

Ahova küdjük, azér küdjük, hogy ott rendnek kell lenni

'51. április elsejin mentem a tsz-be.

A növénytermesztésbe vótam csoportvezető legelébb. Felettem vót a brigád-

vezető, aki irányított volna, de engem nem kellett irányítani: tisztába vótam mindennel.

Egyszer, egy április elsején bementem, Zilahi Balázs vót a brigádvezető, mondom neki:

- Na, komám, mi a munka?

Azt mondja - ilyen kalapozgatós, nem tudja magát kifejezni:

- Hát... csutkatűszedős...

- Jól van, rendbe van - mondom. - Nem vagyok megijedve. Na, oszt' ki jön még? Hun van?

Mondja, hogy itt meg itt. Ösmertem azt a ríszet. Mentünk kifele, lettünk vagy tizenöt férfi meg vagy tíz jány. Hajtottuk a csutkatövet össze fele villával, oszt' veregettük. Ez meglett. Na, akkor mint vezető írtam befele, hogy mit keresett az illető. Egy hód csutkatűszedősír nulla egész hány tized járt... Nem sok... Tudja az ördög mán... Hát ezt nem sokáig csináltuk, mert, ugye, sokan vótunk. Aztán jöttek a komolyabb munkák. Jöttek a vetések, mik. Akkor mentem a vetőgépet összeszerelni: vetettük a tengerit. Aztán jött egyéb fajta munka: kapálás, cukorrépa egyelős. A fene egye meg, azt sose szerettem... Nígykézláb! Ötszáz méter hosszan egy-egy soron végig, másikon vissza. Pizkos, unalmas valami vót!

Úgy toltam ki a komámmal, a mellettem valóval - jó barátok vótunk végig, míg meg nem halt szegfny -, hogy ű azt hitte: egy sort egyelek, oszt' kettőt vittem. Gyúrtem! Zilahi Pista vót ez... Mikor végig frünk:

- Hát, jó hosszú ez, hallod...

- Bizony az, egykomám, pláne ha két sort hoz az ember...

- Ijnye, azt az úristenit! Én meg... - azt mondja - annyi vót az egyelni való: azt hittem, hogy egy sort hozol, oszt' nem haladsz annyira, mint én.

Na, oszt' visszafele, mint az őrült! Mondom:

- Pista, nem jól van, elhagyta. Csupa bokros, komám, neked kell ezt kapálni majd, meg rendbe tartani.

- Hagyjál engem!

Aztán kaszáltunk: levágtuk a herét. Azt sokáig kaszáltuk, egész hónapig vágtuk a lucernát. Forgatás! A forgatást nem nagyon szerettük, leginkább a nőkre bíztuk, de csak vót, amit nekünk kellett, mert a nőknek megint más munkát adtak. Aztán raktuk a boglyát. Pista komám - mindig az vót a cimborám - mellettem vót: én raktam az egyiket, ű a másikat. Mikor befejeztük:

- Na, komám, menjünk át! - Rátettem a kezemet a vállára, osztán mikor a boglyához írtam, mindig megnyomtam a villával. Így állt a boglyája! Na, akkor visszahítt:

- Az isten nyomja meg...

- Nagyon megnyomta, komám - mondom. Megvárak.

Megigazította. Megyünk, összeraktuk a másikat. Akkor ugyanúgy mentem mellette, beszélgettünk. Majd amikor odafrünk a másik sor petrencéhe, hogy: na, az a tied, az az enyim, visszanz. Fődhöz vágta a kalapját, olyan mérges lett!

- Hogy níz ki? - mondom. - Arra az ódalára nem tettél, koma.

A harmadiknál osztan mán rájött. Visszaszaladt, oszt' mind megnyomkodta az enyímet. Azt mondja:

- Gyere erről az ódalról most mán!

Na, '53-ba kışzen lett a halastó. Akkor elmentem fél évre halászati tanfolyamra. Csak nem vált be jól ez a halastó, mer takarmányt nem nagyon szeretett adni a tsz a halaknak. Pedig azok zabáltak ám! Vótak ilyen nagy karók leütve, az vót az

etető. Ott úgy elpucolták a füvet, mindent, olyan vót, mint ez a padló. Búzáat ettünk vagy áztatott korpát...

'53 tavaszán jöttem haza, Kunszentmártonba vót ez az iskola. Tanultuk, hogy fejlődik a hal, hogy szaporodik, mennyi ikra van egy hálnál, hogy kell etetni. Meg a halbetegségek, meg a víz tisztasága... Meg is van még az a könyv mindig, amit ott kaptunk...

Másik évbe osztán az a nagyon hideg tél lett. Minden nap lékeltük a jeget, jöttek is nízni. Jött a halászati felügyelő. Egyszer nízük: mi az ördög van itt? Ott van a sok hal a víz tetején, a jég alatt! Én mindjárt egy literes üveget elővettem, telítettem vízzel, oszt' bekúdtam Szolnokra, a halászati laboratóriumba, hogy vizsgálják meg. Megírtam, hogy mik a bajok. Le is jöttek a felügyelők, a víz mintájárúl a leiratok csak később jöttek, egy hét múlva. Az jött meg, hogy oxigénhiány nincs. Én azt hittem, hogy az oxigén... Viszont azt megmutatták a halak: nem olyan fulladásszerű valami vót. Hanem a hosszú tél: mindig havas vót a jég, nem bírtuk tisztán tartani. Ebből kifolyólag... Annyira elpusztult mind, pontyféle nem is maradt. A kárászok azok kibírták.

Azután oszt' raktáros lettem, majd '958-ba megint visszamentem a növénytermesztésbe. Ott örültek az emberek, mer mikor én vótam, akkor sokat kerestünk. Nem nyolc órákor álltunk munkába... Biciklisek vótunk, egy vót gyalogos, az elnöknek, Nyíkos Károlynak az apósa. Mondtuk neki - még akkor szekérral jártak -, hogy várja meg a szekeret, oszt' majd kijön avval. Ű osztán nem vár dílig - azt mondja. Akkor fogják munkába, amikor mán örült meleg van?! Kérdezte az öreg:

- Mikorra jönnek?

- Hát, mi öt órákor indulunk. - Űsszel is, pedig akkor még setít vót. Kint vót az öreg mindig a tethelyen! Gyalog! Gyalog jött haza is, akkor se várta a szekeret.

Olyan intézőbizottsági tag is vótam, oszt' ífél fele meg ífél után jártam haza. Borzasztó fárasztó vót: reggel négykor kelni, meg azér egész nap, ugye, dógozni. Tudom, répaszedés vót: cukorrípát szedtünk. Űgy fél tizenkettőre felszedtük. Ekével emeltük kifele, csoroszlyaszerű egy ekíje vót, nem ártott a rípának. Pakkba tettük, összejöttünk egy csomóba: ebídeljünk meg. Két düllővel arrébb vót tengeri, a turgonyi iskolánál, abba a düllőbe tengeri vót vígig. Jó tengeri vót benne. Mondom az embereknek:

- Hát dílbe hazamenjünk? Akkor nem kerestünk...

- Hát mi az elgondolásod?

Mondom:

- Menjünk át a turgonyi iskolához, az a legfrettebb tengeri, oszt' törjük. Mert etelik az idő ám, mire az a nagy darab tengeri le lesz törve! Pláne ha dílbe járunk ki tömi...

Rálettek. Na, jó, törjük a tengerit. Kétszáz kadrátot letörtünk: nígy óra. Mondom:

- A csutkát vágjuk le, oszt' reggel korán ezt be is kötjük, hogy ne maradjon el szanaszéjjel. Itt minden pakkba legyík, mikor mink elmegyünk.

Egyszer jön a két elnök: Nyíkos Károly meg Pocsai Károly. Valaki mán besúgta nekik... Vagy százötven-kétszáz ember állt ki a rípafođbúl, de Űk hazamentek, oszt' kérdezték:

- Hát a többiek hun vannak?

- Elmentek tengerit tömi. - Gondolták, hogy majd letolnak jól engemet.

Beszíflgettünk, azok is hozzáfogtak tömi a tengerit. Nem akamak ezek megszólalni? Mondom nekik:

- Ide hallgassatok: melykőtök tanálta azt ki, melykőtök mondta azt, hogy nem szabad a tengerit törni? Ilyenkor mán, szeptemberbe! Mikor frett!

Azt mondja: űk nem mondták.

- Lehetetlen, hogy valakitől nem eredt!

Azt mondja Nyíkos:

- Hát, Endre bátyám, nagyon jól tettük, hogy hozzáfogtak. Mert én fílek, hogy soká lesz bevégezve.

- Na - mondom -, nekem egy kírísem van: minket ne háborgassatok, hogy egy ember ide, egy ember oda. Mink ebbe beleálltunk, ezt a düllöt mink vígigvisszük.

Tizenkét emberem vót. Vagy tizennégy? Meg fogatosaim, vót négy pár fogatosom. Ez vót a munkacsapatom.

Azt mondja oszt' Pocsai Károly:

- Hát én císoltam rá, hogy ne nagyon törjék még a tengerit.

Az a kis ember, Nyíkos Károly, megfordul, ahogy Pocsai ezt mondja:

- Hogy lehet egy ember ilyen állat? - azt mondja. - Még ha nem vóna is ilyen frett, mint amilyen, ezt csinálni kell mán! Nem olyan, hogy fél hód vagy egy hód, oszt' egykettőre elvégezzük!...

Úgyhogy koponyánkint hat kataszterit törünk le. Appedig sok! Azt bemunkálni, a csutkáját levágni, kúpba rakni...

'958-ba aztán... szeptemberbe? Októberbe-i? ... kaptam az utasítást megint, hogy hónap jelentkeznek raktárosnak. Annyi vót a kifogásom ellene, hogy: legalább ezt az évet hagyjátok mán vígigvinni avval a csapat emberrel.

- Szó se lehet róla!

Mán akkor kétfele lett víve a raktár, mert addig együtt vót a magtárral. Kötéláru, gépalkatrész, szeg, építési anyag - ezeket külön vettük... Azután alakult ez mindig. '60-ba jött a gépállomás a tsz-be, akkor mán kellett a gépalkatrészek. Megrendelni... Vót egy könyv, abba benne vót, hogy hanyas a cikkszámja; ha kellett, a beszerzőnek kírítam: ebből meg ebből, ennyi meg ennyi. Így ment '64-ig, azután megint tanáltak ki mást.

Közbe jártam míregkezelő tanfolyamra, növényvédőszer-tanfolyamra. Mondtam nekik, hogy énnekem nincs kedvem menni. Mindig kitanáltak valamit, hogy: na, most meg ide kell menni.

Azt mondta az elnök:

- Ahova Endre bátyámat kűdjük, azír kűdjük oda, hogy ott is rendnek kell lenni.

Vót itt egy öregember, kubikos ember vót, Herczeg Lajosnak hítták, az egy gyűlfsen mondta is, hogy sokallja mán: mindig változtatom a helyemet. Mondom neki:

- Én nem változtatom. A pártunk így írja elő!

Azt mondja egy közgyűlfsen:

- Mit próbálgatjátok mán azt az embert!

- Azt akárhova teszik, mindent meg tud csinálni. Még meg rendesen!

Na osztán egyszer kipakoltam a gyűlfsen! Mindent kezdtek így elfogni, akinek sok munkaegysége vót. Nagyon meghallgattak az emberek: csend lett, míg én mondtam a mondókámat. Megtapsoltak!

Másnap kinn vagyunk, a Kontába dógoztunk. Jön a párttitkár, a megyei. Ott dógoztunk, az emberek ott vótak közel hozzám. Mondja, hogy ennyi alomszalma kell, meg ennyi abaraktakarmány kell, meg ebből ennyi kell... Mondom:

- Idehallgasson az elvtárs! Engem ez nem érdekel. Vannak erre való emberek, akik ezt kiszámolják. Ezt tulajdonképpen mire fel magyarázza, mutogatja könyv

szerint? Én tudom, ha egy malac alá tíz kiló alomszalmát számolunk egy napra, ki tudom számolni, tíz alá mennyi kell. Meg száz alá, meg ezer alá...

- Arrúl van szó, hogy felszólaltam - azt mondja.

Csavartak rajta egyet, hogy: az embereket uszítom. Mondom:

- Kérdezze mán meg azokat az embereket, hogy jól szóltam-i. Vagy: mit szóltam?

Vót a Szilágyi Sanyi, Szántó Szilágyi, meg a kis Tóth Sanyi, azok elmondták. Én nem olyan sokat beszéltem.

A megyei párttitkár megáll, níz, előveszi a papírt, oszt' felolvassa. Azt mondja neki a kis Tóth Sándor, ilyen hajlott gerincű ember vót, agyonkubikolta magát:

- Arrúl szó se vót! Hát ki állította ezt be?

- Ez mán nem fontos...

Akkor vették le a búzát is két mázsára háromrúl. Kértem H. Kiss Mártontúl, hogy:

- Mutassátok meg mán azt a papírt... miniszteri rendeletet, amelyik előírja, hogy ennyit ehetik meg egy termelészövetkezeti paraszt. De dógozzon!

- Most nem hoztam el - azt mondja -, nincs itt. De majd megmutatom neked.

Sose tudta megmutatni.

Kísőbb oszt', mikor nyugdíjba jöttem, tanálkoztam vele. Akkor mondta, hogy:

- Nem is vót az, komám. Ez tudod mire vót jó?

- Gondolom - mondom. - Hogy ti több prémiumot kapjatok...

- Hát... az, ami búza visszamaradt vóna, azt mink elküdtük vóna. Értékesítettük vóna.

A Koportos vasúti megálló valahol a Nyírségben, szülőfalum határában. Időközben lebontották.

Sarusi Mihály

Régi dalok

- régi sóhajok

húszévesen

szép voltam, fiatal, nagyhajú
 fehér bő tengerészgatyám párás szél cibálta, fekete hajam fületem,
 nyakamat belepte

szép voltam, fiatal
 s a tengerparton, ahol éltem, sok nő kacagott, sok nőm lakott,
 homokban, fűben, bokorban, sziklák alatt, szél-, eső-, hullámmarta
 mélyedésben
 arrafelé, amerre a kikötőknek végeszakad, vitorlát vagy kéményt
 csak távol látni a víztömegben, amely hegyóriásként magasodik a
 város fölé, ahogy megismertem már vonaton érkeztemkor, amikor
 vad mozdulattal kiléptem anyám kedves putrijából s jöttem ide,
 hogy lássam a vizet, a tengert, amelynek másik oldalán az
 Újvilág hívogat, integet

szép voltam, fiatal
 szívem tüzes volt, igazságom hatalmas
 s egy toborzó-gyerek, akit naponta borotvtáltam
 csábított, menjek vele, indul harcolni a nagy Falangéért,
 szabadságért, dicsőségért
 s egy barna lányt, egy bolgár babát rábeszéltem, hogy a
 behajózási napon, éjszaka
 velem legyen, szeressen
 s mivel hajlott erre, nem mentem Falangba én

szép voltam, fiatal
 ma fejem kopasz
 a csitrik, a bájos, hamvas lányok nem vesznek észre, nem néznek
 utánam, nem vallanak szerelmet forró tengerparti éjszakán,
 langyos homokban, csapkodó hullámokon, szabadban, tűzben minde-
 nütt
 amerre jártam
 ahol szerettek

valaha
s keserűségem végtelen
mert a bolgár lány, meg a többi elröpült, elhagyott, hiszen csak
azt mondtam neki, hogy kellenek
más nem jött a számra

szép voltam, fiatal
kemény kötésemm volt
erős voltam, büszke, délceg
ma roncs vagyok
beteg öreg, aki arról mesél, arra gondol, ami volt, múlt, akit
a ma meg a holnap nem érdekel, mert már ráncos, koszos vénember
nem szép és nem fiatal
(Debrecen, 1967)

szabadság

ó a tavasz, aztán a nyár, hogy csillog a csuromvíz
cserepeken, a hólé csobog, már csak itt-ott siratja
rövid életét

híres tavasz, ópiumnélküli szesztelen süvítő szél,
táguló mell, tárt kar, szem, orr, fül, s világot teremtő
szabad szerelem

március van, ötödike, hatvannyolc, egy pillanatig
maradsz

gyün a melegebb idő, jövőget, száz fokos vérünk mi más
tehetne: éjjel-nappal fémlepedőn reaktor-dunya alatt
magfúzióban megteremtjük a szabadságot
(Debrecen, 1968)

képzeltetés

gyanús lehetek azért is, mert sose látnak részegen
//tán valami féltetni valóm van, amit nem akarok
kikotyogni//
gyanús lehetek azért is, mert időnként kútba ugrom,
valamely vékony ágról lóगतom magam, vagy meszet eszem

//semmi bizakodás jelenben-jövőben, dekadens proletár//
 aztán még azért is gyanús vagyok, mert a lányokról
 nem kürtölöm tele a várost, nyilván suttyomban,
 partizánmódra dolgozom
 //felettébb érthetetlen ez a befelé fordulás//
 meg még azért is gyanús lehetek, mert nyolc óra alig
 fizetett munka után tovább dolgozom, ó könyvekről
 verem le a port, kétes elemekkel bratyizom, és éjszakáim
 átvilágítom
 //jó, jó, ír! hát aztán, nem kap érte pénzt, vajon mért
 csinálja, és főleg pediglen mit?!//
 ám legfőként talán-tán az a föltűnő bennem, hogy a
 falakra lobogónyi vérem fröccsen, s bele forradalmam
 rajzoló
 //ki adott erre engedélyt, furcsa, ki biztatott, tán
 ezzel lázítsz, koma?//
 nyilván mindezzel csak leplezem magam
 (Veszprém, 1971)

Csendélet a Magyarok című filmhez.

Elek György

„Sok keserves időt átéltünk”

A nagyapám is Vadai Mihály volt, 1840-ben született. A felesége Gellért Erzsébet, 1844-ben született. Hát amikor összekerültek, nem voltak még ők nagygazdák. Vót valamennyi földjük mind a kettőjüknek. Ebből húsz-huszonöt hold vót tilalmasi föld. Hogy réti földjük mennyi volt, azt nem tudom, de a nagyapa városgazda volt a Városházán, amikor elosztották a legelőt, hát ott összevásárolta azokat a páskumokat, vagy nem is tudom, minek nevezték azokat. Így összejött neki a sok legelőföld, és kérte, hogy itt a város alatt adják ki neki. Így lett nekünk százötven hold legelőnk egyben. Meg hát a nagyapám prima gazda volt. Mindig gazdagodott, gazdagodott, egfsszen addig, hogy amikor meghalt, 1915-ben, már közel ötszáz hold földje volt. A nagyapánál a földek is termettek, meg sok szép jószágai voltak. Volt sok birkája, akkor a város alatt tehenészetek... És hát a vásárokon sok jószágot eladott, mert volt itt nem is egy vásár évente... Amikor azt a nádudvari földet megvették, akkor sok adósság maradt a földeken, de az se olyan adósság volt, mint most, mert régen rentábilis volt az élet. Nem változott minden évbe a termények ára, hanem stabil volt, és könnyen tudták fizetni a kamatokat, adókat, mindenfélét.

Azt a nagy házat a Dózsa György úton, majdnem a könyvtárral szemben, azt még a nagyapán építtette a század elején. A nagyapám egy jó gazda vót, és akkor még együtt vót az egész család, meg az egész gazdaság, kellett a nagy ház.

Az északi temetőbe van eltemetve a nagyapám. Ott van egy sírkője. Rá van írva egy jelige is. Egész hosszú vers, mert írt egyszer egy könyvet is. Az erkölcsvilág kistükré. Ez volt a címe. Egy füzet volt az. Ebből van egy cikk a sírkőre írva. Amikor a gyerekei külön lettek, a nagybácsi kapta a tilalmasi földet és a legelőből kilencven holdat. Apám is kapott a nagymamától hatvan hold földet, meg hát nagyapám nagyon szeretett bennünket, mink kaptuk a nádudvari földet. Nádudvari illetékes föld volt az, karcagi megyehatár, de az adót Nádudvarra kellett fizetni. Azonkívül anyámnak - akit Soltész Nagy Margitnak hívtak - annak is volt földje.

Apám 1880-ban született. Majdnem az utolsó gyerek volt. Négy gimnáziumot járt. Gépészkedett is fiatal korában, de később már csak gazdálkodással foglalkozott. Elég jól gazdálkodtunk, pedig sok gyenge minőségű földünk volt. Átlag tíz aranykoronás földjeink voltak, és hát az bizony nem sok. A nádudvari földből hatvan hold jó föld volt, de ott meg az volt a baj, hogy ha nagy víz volt, elvitte az egészszet. De amúgy megtermett mindent. Gondoltunk arra is, hogy a legelőt fel kellene javítani. A nagybátyám csinálta is. Hozatott mészsizapot. Mészsizapolták. Apám meg sok trágyát hordatott rá a városnak a csődöristállójából. Megvette, aztán kihordták a jobbakra. Elég jó termésnek mentek. Ment a mészsizapolás is, mert apámnak jó barátja volt Szentannay Samu bácsi. Hordták a mészsizapot vagonszámra, de sokra nem mentünk vele. A szíkkal nem lehetett sokra menni. Birkalegelőnek jó volt. Sok ilyen volt Karcagon... Azér' a legelőbe is volt olyan, hogy nem egyforma volt a föld. Volt jobb része, amit szántottak-

vetettek. Nekünk is volt itt a város alatt vagy hatvan hold, hát vetettük, mert az jobb volt. A többi az meg legelő volt, mert jó esztendőbe a terményből éltünk, rossz esztendőbe meg a jószágokból gazdálkodtunk. Tehát jó esztendőbe szaporítottuk a jószágokat, amikor rossz esztendő volt, azokat adogattuk el. Bőven volt jószágunk, mert ötven-hatvan számosállat is volt a gazdaságba. Marha, ló, disznóállomány is volt, de az nem számított annyira. Birka is mindig volt. Úgy százig felment. Itt a város alatt volt a tehenészet, és onnan meg a gulyás hordta haza a tejet naponta, és itthon anyám eladta. Odajártak a házhoz a kuncsaftok.

Ágotán, a nádudvari határban, ahol a kétszáz hold földünk volt, ott állt egy nagy tanyánk is... Szép nagy tanyánk volt. Vagy háromszor ötven méter, még tán több is... Nagy lakóépület, abba négy szoba, két konyha. Három szobába a cselédek laktak, nekünk meg külön volt egy szobánk meg egy konyha. Hát ennél a mostaninál nagyobb szoba, pedig tanya volt. Akkor, volt külön egy ököristálló, amibe huszonnégy ökör fért el, tehénistálló, lóistálló, disznóól, juhászat. Még méhészet is volt, de azt, amikor apám testvére meghalt, abbahagytuk. Volt ott pedig szép nagy kert, szőlő is. Itthon is volt szőlőnk elég nagy. Kint a kertbe. Na, akkor volt még egy magtár meg egy takarmányos. Ilyenek voltak Ágotán.

Mink fiúk sokat kint voltuk, mert az én apám idehaza intézte a dógokat, de nekünk hétfűn menni kellett kifele a tanyára, és csak szombaton volt szabad hazajönni. Nem kellett nekünk ott kaszálni vagy ilyesmit, hanem csak arra kellett vigyázni, hogy az emberek hogy csinálják, mint csinálják? Én vótam a pallér. Tizenhat éves korom után sokat kivitt apám magával, mindent megmagyarázott, és aztán megtanultam.

A cselédek is ott laktak kinn a tanyán családostul. Az embereket ugye felfogadtuk, a gyerekeiket meg mindig behasználtuk gulyásnak vagy disznókat őriztek, meg libát, meg birkákat, és hát ezért mindegyik pénzt kapott. Volt olyan cselédünk - Gombos Gyuri bácsiék -, akik huszonnégy évig laktak nállunk. Az egész család. Amúgy meg a cselédfogás úgy ment, hogy ősszel, Mihály nap körül a cselédek hazajöttek, aztán apámmal meg mivelünk megbeszéltük, hogy mennyi lesz a bérük, meg ilyen dógokat. Utánna csináltunk egy írást. Volt egy nagy könyv - sajnos már az is odavan -, bele volt írva, hogy kinek mit fizettünk, meg mennyi bére volt. Általába kommenciós cselédjeink voltak, akik mindig rendelkezésünkre állottak, mert fizettük őket egész évre. Tizenhat mázsa búza volt a fizetésük, két mázsa árpa, harminckét kiló szalonna, harminckét kiló só, meg bab, meg borsó. Aztán volt egy hold tengeriföld és kétszáz kodrát veteményesföld művelésre. Azonkívül tartottak jószágot, aprólékot, sőt utóbb már az egyik megkért bennünket, hogy tehenet is szeretne tartani, akkor mink adtunk fejőre egy tehenet. Maguk is jól gazdálkodtak. Vót azoknak mindenük... Idényre meg úgy fogadtunk külön embereket. A Kossuth téren, az a nagy térség ott végig, mind piac volt. A gimnáziumnál kezdve a bíróságig volt a zöldségpiac, a baromfipiac pedig ott, ahol most a kommunista pártház van, ott volt egy külön részen. Emitt meg a Popovics patika előtt vót az embervásár, mert ha napszámosra, vagy nyáron cséplőgéphez kellett ember, hát odamentek az emberek. Nekünk is volt direkt egy illető, akit megbíztunk, hogy szedjen össze munkásokat. Na, akkor az hívta az ismerőseit, meg sok olyan ember is volt, aki mihozzánk szeretett jönni. Felmentek a piacra, aztán összeszedték aki kellett. Így hívták: embervásár...

Nálunk olyan jók voltak a cselédek, hogy az ilyen szocialistákat meg ilyeneket nem lehetett köztük találni. Már a vége felé volt egy fiatalember, akinek az apját elvitték katonának, és az kezdett el okoskodni egyszer, de mondom, akkor már közeledtek az oroszok, aztán valakik biztatták ezeket a fiatalokat.

Jó cselédjeink vótak, de hát a régi világba is előfordult, hogy eltűnt valami. Én azt mondom, hogy inkább most is lopnának, mert az még mindig jobb, ha töllem lopnak, minthogy nekem kelljen lopni.

Apám kiadta a munkát, hogy miket csináljunk. Tavasszal az volt a helyzet, hogy elvertük a jószágokat. Vót a tanyánk végibe egy nagy legelő. Úgy hívták, hogy őzesi legelő. Nádudvari föld volt. Oda hajtottuk ki a jószágokat legelőre. Április végén, május elején vótak a kiverések. Kihajtottuk a jószágokat, hogy a mi földjeinket meg a legelőinket meg tudjuk kaszálni, mert sok széna kellett télire, és csak így tudtuk biztosítani a takarmányt. Három-négy, esetleg öt nap-számos is volt a cselédek mellé, és azok tavasszal elkezdtek kaszálni, és amíg meg nem kaszáltak, végig ott voltak. Amikor már a szénát, mindent behordtunk és a sarjú kezdett nőni, akkorára az őzesi legelőn is elfogyott a mező, és akkor hazahajtottuk a jószágot, utána a mi földjeinken legeltek tovább. Így gazdálkodtunk. Mindig meg tudtuk gyűjteni a téli takarmányt. Lucernát vetettünk, misinget, takarmányrépát meg tököt is valamennyit, de amúgy meg csutkán, töreken tartottuk a jószágot. Más takarmánynövényre nem emlékszem. Táp még abba az időbe nem volt, de mi magunk csináltunk vegyes takarmányt a sertéseknek mindeféle darából, meg burgundirépát is tettünk bele. Összekevertük és így adtuk a sertéseknek. Tök is sok termett ott a lapos földeken, és azt nagy szecskavágón leszecskáztuk, a törekkkel összekevertük - úgy mondtuk „bepászoltuk” - nagyon szerette a jószág.

Az se volt olyan jó föld, az az ágotai... Na, azért akadt benne sok jó is, úgyhogy jó esztendőbe termett az, de ha nagyon vizes évek jöttek, bizony elvitte a víz. Még a tanyába is majdnem befolyt, mert hát ha sok hó volt télen, lett olyan víz tavasszal, meg olyan sár, hogy alig lehetett kimenni a tanyára. Borzasztó volt. Olyan nagy vizek voltak a Hortobágyba, hogy a két gát közt tiszta tenger volt. Víz meg víz mindenütt.

Eleinte csak ökörrrel szántottunk. Volt tizenhat ökör, meg hozzá ekék, boronák, minden, és azzal szántottak. Később, ezerkilencszázhuszonhatba megjött az első traktor. Na, akkor eladtuk az ökröket, csak négy maradt meg, de lovunk az több lett... És azután már csak traktorral szántottunk. Lóval meg traktorral dolgoztunk. Később lett egy másik traktor is. Vettünk még cséplőgépet. Eleinte tüzeskazán volt, de később ezt a kazánt apám eladta, akkor jött egy másik traktor és utána már a traktor hajtotta a cséplőgépet. Aratógépünk nem is egy darab volt. Fűkaszálló is... Minden gazdasági eszköz megvolt ott... Hát aztán minden odalett.

Próbálkoztunk sok mindennel. Főleg már a háború előtt köteleztek is bennünket, hogy mit termeljünk. Hát próbálgattuk... A fő termény persze csakis a búza volt. Ősszel felszántogattunk, elműveltük a földet, volt két nag vetőgép négy-négy lóval, azok vetették befelé a földet. Volt úgy, amikor árendás földünk volt, hogy kétszáz holdat is bevetettünk ősszel. A nagybácsival együtt béreltük a földet. A Rimaszombati Istvánék földjét. Szép nagy birtok volt. Négy vagon búzáért béreltük, úgyhogy amikor nyáron csépeztünk, egyből odahortuk hozzájuk a négy vagon búzáat.

Nyáron, ha jött az aratás meg a behordás, a kereszték behordása, hát rengeteg keresztünk volt néha. Nem is csak egy csapat embert fogadtunk fel ilyenkor, hanem több csapatba voltak osztva az aratók. Négy-öt ember aratott együtt, és azoknak külön-külön mindnek segítettünk behordani. Mindig ezer keresztet raktunk egy asztagba. Például harmincháromba nagyon jó lett a termés. Hétezer keresztünk lett. Huszonkét vagon búza lett belőle. Mondta is apám, hogy „tedd el azt a könyvet”, mert egy könybe írtam össze a mázsálásokat - „ilyen nem lesz többet”. Nem is lett. Nem vót se azelőtt, se azután, mint harmincháromba. Akkor kivettünk a szomszédba egy magtárt - öt vagon búzát oda el tudtunk tenni. Ezenkívül nálunk is volt magtár, abba is belefért öt-hat vagonnal. Meg kinn a tanyán is elfért két-három vagonnal. A többit meg vittük egyenest a malomba, meg a kereskedőkhöz. Bizony ami felesleges volt, az mind ment a kereskedőkhöz. Úgyis el kellett adni, mert kellett a pénz. Hát ugye egész évbe úgy éltünk akkor is, hogy a kereskedők hiteleztek, és a sok adósság meg felgyülemlett. De tudták, ha terem, úgyis visszük az árát. Úgy ment abba az időbe is... Volt itten Karcagon több olyan is, akinek el lehetett adni. Volt az Ádler, akkor a Halász, akkor a Malmok meg a Míselbach. Mind ilyen búzakereskedők. Ezek szedték össze az összes búzát itt Karcagon. Ezeknek adtuk el mindet. Azért ne úgy értse, hogy mindet az utolsó szemig, mer' attól függően, hogy mennyi földet akartunk bevetni, egy-egy mázsa búzát meghagytunk minden hold földre. Azonkívül a háztartáshoz ami kellett, főzni vagy kenyérlisztnak, meg a cselédségnek, mert azok, akarmilyen esztendő jött, a kialakult kormenciót meg kellett, hogy kapják. Ez együtt azt jelenti, hogy körülbelül két vagon búzát meg kellett hagyni. A többit eladtuk.

A jószágból is volt bevétel. Hízlaltunk is. Télen, tehenet vagy ökröket, és eladtuk. De még így is mindig az volt a legnagyobb probléma, hogy honnan állítsuk elő a pénzt meg a sok mindent, amire szükségünk van. Ez volt a gazda legnagyobb problémája. Ha úgy jött, hogy volt még búzánk, eladtuk a tartalékból. Vagy jószágot adtunk el, és ebből fedeztük az adót meg a gazdasági kiadásokat. De később már apám nagyon belement a dógokba. Földet is vett, traktorok jöttek. Aztán később lement a búza ára. Mondjuk harminc pengőről tíz pengőre, és bizony akkor már borzasztó volt. Defláció volt. Sokkal rosszabb a defláció, mint a mostani infláció, mer' az tönkretett mindenkit. Pláne meg aki akart valamit csinálni, venni. Mint az én apám, hogy szeretett modernebbül csinálni mindent. Belevágott ebbe is, abba is, oszt a végén mindenre ráfizettünk, mert leesett mindennek az ára, hiába termeltük. Hát képzelje el, hogy harminc pengő helyett kaptunk tíz pengőt, de az adó meg nem ment lejjebb, meg az egyéb kiadások. Azok megmaradtak. És egy mázsa búza helyett hármat kellett eladni, hogy az adót ki tudjuk fizetni, meg az adósságokat, mert apám vett fel kölcsönt is egy csomót. Mindíg jöttek a kamatok meg a visszafizetések. Azt se tudtuk, mit csináljunk sokszor. Honnan vegyünk elég pénzt? Úgyhogy mán nagyobb vállalkozásba nem tudtunk belevágni... Úgy tessék elképzelni, hogy minálunk könyvelés nem ment... Az ember úgy hozzászókotott ahhoz, hogy ami kellett az megvót és meg is lesz. Hát nem számoltunk, hogy most ennyibe kerül vagy annyiba kerül, hanem hogyha kellett, előteremtettünk annyi pénzt, amennyire szükség volt. Előzetes kalkulációt soha nem csináltunk, hanem kitaláltuk, és utánna szereztünk pénzt. Dehát azért olyan nagy dógok nem mentek.

Aztán apám egy időbe sokat kereskedett. Vette a hízókat. Vótak neki cenzárjai, összeszedte a hízókat Karcagon és szállította Pestre bizományba. A bizományosok adtak rá pénzt, aztán apám kifizette, és ami haszna maradt, az az övé lett. Marhákat is vett. A cenzárok összeszedték a teheneket, borjúkat, ökröket, apám meg kifizette a cenzároknak a jutalékokat, minden hónapba egyszer felvitte az állatokat Pestre, és ott eladta. Ebből aztán lett volna haszon, de apám bizony sokszor elmulatta. Felment Pestre, két-három napig is fent volt, aztán pénz nélkül jött haza. Sok mindent nem tudtunk. Nem számolt el soha itthon. Nem lehetett rávenni sose. Az én apám még úr vót, azt elmondhatom. Amit ő megmondott, elhatározott, azt úgy kellett csinálni. Nekünk gyerekeinek is. Nem volt mese. De vót az én apámba egy nagy hiba. Hogy belemént egy csomó adósságba, meg az adófizetéssel is sokszor elmaradt, azt erre sokszor ráfizettünk.

Sok keserves időt átéltünk. Tudja, mikor éltük a legjobb időket? Ezerkilencszázhusztól harmincig. Azok voltak a legjobb esztendőök. Aztán már jöttek a háborús hírek meg mindenek. A válság, leromlott minden. Akkor az adósság meg mindenfene. Borzasztó nehéz volt aztán az élet.

Próbálkoztam én, mán amikor apám harmincnyébe meghalt, több mindennel is. Volt zöldség is, uborka, akkor hagyma is egy-két hold. Egyszer dinnyével vetettünk be vagy tíz holdat. Aztán gyapot is volt, mert én próbálkoztam vele a háború előtt is. Elvetettük, szépen nőtt az, de később jött rá egy fagy, és elvitte az egészset. Nem sikerült. Volt borsó meg bab... Szóval próbálkoztam én, de nem sok sikerrel. Meg hát aztán később ott volt a Berek is. Egy időben én is bérlője voltam egy másik illetővel társban. De hát akkor még nem olyan volt, mint most. Amikor béreltük, még nem volt medence, csak egy nagy fakosár - úgy hívták. Volt egy pár kabin is fából, meg még egy nagy faépület. Később a város épített oda szállodát, meg telket is lehetett venni a tó mellett. Egy rossz busz hordta ki az embereket. Sokan kijártak oda, de nem sok haszna lett ennek a bérlésnek se, egy pár száz pengő csak.

Mikor bejöttek az oroszok, rengeteg mindenünk vót. Jó év volt a negyvennégyes. Nagy asztagunk volt. A búzát el tudtuk csépelni, de már a rozsot meg az árpát azt nem, met elhagytak minket a munkások. Az ott maradt kint, mer' mink bérbe cséveltünk másnak, és a miénk maradt a hátuljára. Eltelt az idő, de hát a fene gondolta, hogy bejönnek az oroszok. Nem gondoltuk, hogy ilyen közel vannak, de nagyon gyorsan jöttek. Volt gyönyörű ötven darab birkám, azt rögtön elhajtották. Volt hat ökör, három abból is odalett. Volt tizenkét tehén, maradt kettő. Lovunk az egy se maradt, pedig volt vagy tíz darab. Egy huszonnégy óra alatt elvitték mindet. A búzákat elhordták. Maradt körülbelől húsz-huszonöt zsák második-harmadik búza. Az ocsúja. Ezt aztán az öcsémmel elkezdtek rostálgatni. A javát aztán így kiszedtük, oszt abból vetettünk el vagy tíz zsákkal. De hát így nem is számíhattunk arra, hogy jó lesz a termés. Termett azír', de hát...

Közvetlen a háború után még nem vettek el tőlünk semmit. Meghagytak mindent. Ágota is megmaradt, gazdálkodtunk tovább. De olyan rossz esztendőök jöttek, hogy... Hiányosak is voltak a gazdaságok, mer' hát a háború alatt elvitték a sok jószágot meg a sok mindent... Vetőmagot. Mink is kiszorultunk egy időbe a tanyára, mer' hát nem került annyi pénzt, hogy itt a városon a házat fűthetük volna. Kimentünk a tanyára, mert ott volt mivel a kemencét fűteni. Volt odaki

tehenünk, meg volt egy disznónk, meg vagy két malacot meg tudtam hízlalni. Olyan szegények vótunk ám, hogy az borzasztó. A cselédek is elmentek, meg hát nem is tudtam tartani csak egyet. Többet nem. Volt egy traktorunk, de el volt törve benne a csapágy. Még emlékszek rá, hogy a Hortobágyon így egy vas volt keresztülfektetve, mert a hidat is felrobbantották. Azon másztunk át a ladányi földre az öcsémmel, mert ott volt reborulva egy tank. Pista öcsémmel nekiálltunk széjjelszedni a tankot. Kiszedtük belőlle a csapágyakat, a többit meg a fene ott egye meg. Hát az nem volt jó a traktorba, de addig reszeltük meg préseltük, hogy bele lehetett tenni. Na, így tudtunk aztán egy kicsit szántani.

Negyvennyolcig a politika se volt olyan nagy baj. Itt a városba felállott a Kisgazdapárt, és hát Karcagon - végeredménybe gazdaváros volt - az embereknek legalább hatvan százaléka a Kisgazdapártra szavazott. Itt nem volt Karcagon öt százaléknál több kommunista. Alig voltak.

A Rimaszombati körbe volt az egyik választási körzet, annak én voltam az elnöke... Negyvenhétbe meg a Szecsó kocsnába voltam választási elnök. Akkor még több párt is volt, a Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, a Parasztpárt meg a Kommunista Párt. Én a Kisgazdapártnak voltam tagja, úgy is vettek rá, hogy legyek választókörzeti elnök. Hát vége lett a szavazásnak, kibontottuk a ládákat, számoljuk: Kisgazdapárt, Kisgazdapárt, Kisgazdapárt... néha volt egy-egy kommunista csak. Parasztpárt volt még a legtöbb. Így aztán a képviselő is karcagi lett: Csíkos Sándornak hívták... Egy kicsit politizálgattam én mindfőg, de csak egy kicsit.

Negyvennyolcba kezdtek velünk rosszul bánni. A nádudvari földünk még megvolt, és ősszel be akartuk vetni, szántottunk meg minden. Aztán Nádudvarról, mert ahhoz tartozott, kijött oda egy rendőr egy csapat emberrel. Az öcsém volt odakint és őt vitték el, hogy nem szántottunk eleget. Elvitték Püspökladányba, onnan tovább Debrecenbe. Ott már el se engedték, hanem elfélték hét évre. Olyan indokkal, hogy nem szántottunk eleget, nem vetettük eleget. Meg a trágyát nem hordtuk ki. Az igaz volt, hogy nem tudtunk eleget vetni, mer' rossz évek voltak a háború után, nem is termett. Nem is volt elég vetőmagunk. Vettünk is volna már a végén, de hát miből, ha már nem volt semmi. Amit tudtunk, elvettünk. De nem ez vót a baj, hanem az, hogy kétszáz hód földünk volt.

Hét évre ítélték az öcsémet, és ebből ötöt le is töltött. Egy évet a Csillagbörtönben Szegeden, aztán elvitték Állampusztára. Ott dolgozott egy ideig. Hogy értett a gépekhez, traktorra tették. Szerencséje volt, mer' később meg egy olyan cséplőgéphez került, ami nekünk is volt idehaza. Itthon is dolgozott vele, értett hozzá. Ő lett aztán a főgépész... Ötvenháromba szabadult ki, mikor Nagy Imre jött.

Hát a nádudvari föld odalett. Amikor az öcsémet elvitték, már ki se mehettünk többet. Leltároztak mindent. Kimentem én azért a tanyára, befogtam két ökröt egy szekérbe, és elhoztam erővel, mert volt ott egy ember, és az nem akarta engedni. Amúgy a berendezés, bútor, gépek, minden ott maradt. Semmi egyebet nem hoztam el.

A feleségemnek maradt két tanyája, harminc-harminc hold földdel. Az egyik Karcagpusztán, az állomásnál, a másik meg a Kunlapon. Azon próbáltunk meg gazdálkodni, amíg hagytak. Szereztem egy lovat. Az egyik tanyán volt egy feles, a másik felit meg én használtam. Tengerit termeltem. A másikat meg

traktorral felszánottam és bevettem. Volt egy barátom, annak is volt egy lova, meg nekem is volt egy lovam. Azzal összeálltunk. Befogtuk a két lovat a vetőgépre, aztán bevetettük előbb az enyimet, majd aztán az övét. Ez volt negyvenkilencbe, de ötven tavaszán már nem mink gazdálkodtunk. Akkorra elvettek mindent. Pedig jó esztendő lett vóna. Lábra lehetett volna állni, de nem a miénk volt tovább.

Úgy volt, hogy engem betettek két hónapra a börtönbe. Cukorrépát is termelni kellett, két holdat. Namost, a cukorrépának a levelit, a koronáját, meg olyan kis apró répákat, hazahoztam egy szekéren, mer' volt egy tehenem meg egynehány malac. Akkoriba mindig bejárt hozzánk egy ember figyelni, egy Vajó nevezetű. Az meglátta, hogy én a cukorrépa levelit etettem, feljelentett, hogy én megettem a cukorrépát, és már öt mázsát megettem. Pedig nem vót abba két kiló se. Azok is csak olyan kis apró vackok vótak. Na, aztán nem lehetett micseinálni, bíróság elé kerültem.... Mondtam én a tárgyaláson a bírónak, aki tárgyalta az ügyet, hogy én tudom igazolni, hogy ez nem igaz, de azt mondta rá, hogy erre nincsen szükség. Tiszta nevetség volt az egész tárgyalás. Szerencsém, hogy a bírósági elnökkel nagyon jóba voltam, és ő el tudta intézni, hogy a legkisebb büntetést kapjam. Így kaptam két és fél hónapot, itt a járásbírósg mögött, ott hátul volt a börtön, ott ültem le... Ilyen gazdafiúkkal voltam lezárva. Négyen voltunk egy szobába egész nap. Se dolgozni nem kellett, se semmit. Írni, olvasni, cigarettázni nem volt szabad. Két fegyőr volt ottan csak.... Bent voltunk, beszélgettünk... Néha az egyik fegyőr megállt az ajtóba, hogy „ráérnek”? „Rá.” Na, akkor hozott egy veder babot, azt válogattuk ki. Volt olyan, hogy vitatkoztunk, hogy teljen az idő. Minden nap egy órát kellett körbe-körbe járni az udvaron, délelőtt meg délután is. Le is telt az, de amíg én oda voltam becsukva, addig a feleségemet két nap alatt kiköltöztették. Akkor vették el a földet is, a házat is. Úgyhogy mikorára én hazajöttem, minden el volt rendezve.

A piacról mentem haza, hát három szekér áll az udvaron. A végrehajtót megismertem. Az meg azt mondja nekem, hogy ne haragudjak, de ötöt kiküldték, és mindent el kell vinni a házból, csak ahányan vagyunk, annyi fekvőhelyet hagyhatnak meg. Így maradt meg a szobából két ágy, a két szekrényt meg úgy cipeltük át a szomszédba éjjel, amikor nem látják. De a sok bútort, ruhát, azt mindet összepakolták és elvitték. Még a szappant is.

Anyámnak volt egy kis medáliája - benne az apám meg az anyám fényképe - azt kivették belőle és elvitték. Meg vót egy csomó nyakkendőm. Azoknak a javát is kiszedték, elvitték. hogy ezzel a sok mindennel mi lett, kinek adták, minek adták? Nem tudom. Lehet, hogy elárverezték. De hát olyan vót az amúgy is, hogy máma kifizették az adót, holnap kétszer annyit hoztak ki. Nem lehetett annak eleget tenni.

Mondták, hogy ami még van a házba, azt két napon belül vigyük el, mert itt se maradhatunk. A kislányom dadája segített, és két targoncával toltuk el a holmit Sándor Mihályékhoz. Ide, ahol most a lánykollégium van. A mostani kollégium épületében laktak azok. Ott kaptunk egy szobát, de volt olyan ember, aki azt mondta nekem, hogy menjünk ki a kertbe. Van ott kunyhónk. Hát hallott már ilyet? Kértük mink vissza a házat, vagy hogy adjanak helyette valami lakást, de kaptunk egy papírt, hogy nemkívránt elemhez tartozunk, nem adnak. Sándor Mihályéknál nem laktunk egy hónapig se, mer' akkor meg nemcsak minket,

hanem a háziakat is kirakták. Akkor lett abból az épületből kollégium. Aztán itt nem messze kaptunk a gazdájától egy szoba-konyát, ott laktunk húsz évig.

Aztán elmentem dolgozni. Először a reptéren dolgoztam egy villanyszerelő vállalatnál. Jó volt, mert tanultam a villanyszerelést. Aztán felkerültem Pestre kocsisnak. Nem volt már itthon semmi munkám, és a barátom elhítt, hogy menjek fel... Apánk azér' elég jól befogott bennünket. Én voltam a kocsisa apámnak, amikor kereskedett. Jártunk a vásárokra. Hozzá voltam én szokva a munkához. Nem nagyon erős munkához, de benne voltunk... Nem esett rosszul később sem. Aztán, amikor elkerültem Pestre, hát eleinte nem is kellett mást csinálni, csak hajtani, meg gondját viseltük a lónak. Öt és fél évig voltam kocsis a Szekér-és Kordéfuvarozó Vállalatnál. Nemcsak én, hanem öten-hatan is voltunk karca-giak. Mind ilyen gazdák. Rimaszombati Józsi bácsi, Mándoki Laci, Gyökeres Pista, Szilágyi János. Voltam kordés is, gumiskocsival is jártam, nyújtott kocsival is. Még akkor Pesten kevés autó volt. Építkezésekre jártunk. Tudták azt fenn Pesten, hogy régebben volt nekünk földünk meg vagyionunk, de hát nemigen éreztették velünk... Bár, ha valami jobb helyünk volt, áthelyeztek bennünket, és az ő embereiket rakták a helyünkre. De amúgy nem volt semmi. Meg hát még a beszéddel is vigyázni kellett. Nem lehetett olyan nagyon beszélni. De hát másnak se...

A keresetünk eleinte ezeregyház-ezerkétszáz forint volt. Később felment két-ezerig. Még később két és félezer lett. A feleségem meg idehaza volt a három kisgyerekekkel meg az anyámmal. Szerencsére megmaradt a kertünk, abból mindig került zöldség, gyümölcs, ilyenféle. Én meg minden héten jöttem haza. Szombaton jöttünk, és hétfő reggelre kellett visszamenni. Voltak ilyen munkásvonatok. Eleinte csak marhavagonok, később rendes vagonok.

Ötvenhat is Pesten ért. Jöttek az egyetemisták, vagy hát az ilyen fiatalok. Röplapokat osztogattak, meg volt egy nagy tüntetés. De akkor még nem vettük észre, hogy kitört a forradalom. Tán egy hét se kellett, akkor elkezdtek lövöldözni. Nekünk az Elemgyárba vót akkor a szállásunk. Oda szorultunk be, nem tudtunk elmenni sehova. Szerencsére ott főztek, meg kenyeret is kaptunk, úgyhogy el-voltunk. Na, egyszer észrevettük, hogy elcsendesedett minden. Hát akkor be-mentünk a Körútra, mert ott volt a vállalatnak irodája, és ott kaptunk fizetést. Bementünk. Hát szörnyű volt látni azt a Nagykörutat. Itt egy emberfej, ott sült ember. Láttam olyat, hogy négykézláb állt a kövesúton egy halott ember, de kezeje meg lábfeje nem volt. El volt égve. Valaki meg felállította négykéz-lábra... Borzasztó volt. Akkor az a sok kilótt ágyú meg szerkezet ott a Kilián laktanya körül. Mi volt ottan?! Őrület... Mondták, hogy jönnek felfele Debrecen felől autók és tejet hoznak a fővárosnak. Egyik reggel kivártuk, mikor indul hazafele egy ilyen, és kértük, hogy vigyen el bennünket. Körülbelől vagy húszan-harmincan felmentünk az autókra, jöttünk hazafele. Amikor Szolnokra ér-tünk, akkor mondták, hogy szálljunk le, mert jönnek az oroszok visszafelé. Úgy-hogy mellékúton megkerültük őket, és estére értünk haza. Körülbelől egy hétig itthon voltam, amikor mondták, hogy na, lehet visszamenni. Idehaza nemigen volt semmi. Volt ugyan róla szó, hogy visszaadják a földet, de hát nem volt az komoly dolog, nem is igen fordult meg a fejembe. Hát később elmentem az Aszfaltútépítő Vállalathoz segédgépésznek. Gépésznek, mer' azér' mink, hogy volt itthon cséplőgép, aratógép meg traktor, meg mindenféle gép, hát mink hozzá

voltunk szokva a gépekhez. Még később nyugdíjas lettem, de volt úgy, hogy akkor is dolgoztam, rizsőr voltam.

A többi nagygazdák is mind úgy jártak, mint mink. Sokan elkerültek Karcagról. Akik meg itthon maradtak, mán elhaltak. Alig vagyunk belőlük. Azért nem voltak itt olyan túl nagy gazdák, négy-ötszáz holdnál nagyobb gazdaság nem volt itten. Kik voltak? Farkas Benedek, Retek Kovács István, Kis István, a Hajdúk, a Pipások. Azoknak P. Szabó volt az igazi nevük. Akkor a Vargáék...

Sokat elmondták már, hogy milyen korszerűtlenül gazdálkodtunk. Hát úgy tessék elgondolni, hogy az ágotai tanyát teljesen lebontották. Nem maradt belőle semmi. Legelő lett az egész földünkből. Nem műveli senki. Ez milyen gazdálkodás?

Anyámmal a hetvenes évek közepén.

Szabó László

A falu paraszti közössége

1. Ma, amikor társadalmunk, s vele együtt közigazgatási rendszerünk gyökeres átalakítás előtt áll, kormány- és pártprogramok tűzik zászlajukra a parasztság nevében a földkérdést, egyáltalán nem felesleges emlékeznünk a közelmúltra, a 80-100 év előtti állapotra, amikor közigazgatásunk még szerves fejlődésű volt, parasztságunk még az első világháború előtti, viszonylag érintetlen életét élte falvainkban, s egész társadalmunkban megvolt a több évszázados folytonosság a történelem minden nagy, felkavaró és pusztító viharai ellenére. Nem árt emlékeztetnünk, hogy falvaink, kisebb településeink, amelyek nem érték el a városi rangot (mezővárosit sem), rendelkeztek egy meghatározó társadalmi maggal, amelyik nagyjából a parasztsággal volt azonos, s ez szerves fejlődésű, organikus közösségként élte életét, célszerűen alakította ki saját intézményeit; s ugyane faluban éltek mások is, akik a településen kívüli nagytársadalommal kötötték össze a falut, s kapcsolták be a nagy egészbe, az egész magyarországi társadalomba, olykor Európába a tradicionális paraszti közösségeket; teremtettek kapcsolatot a közösség felett álló földesúrral, állammal, egyházzal, s oldották fel a közösség elszigeteltségét. Amikor önkormányzatról beszélünk, nemcsak e vezető réteg s a tömegek, közösségek viszonyáról van szó, hanem arról is, hogy az önkormányzat, az államba való bekapcsolhatóság alapja s feltétele volt az, hogy a tradicionális közösség maga is működőképes, öntörvényei szerint élő organizmus legyen, s ezt az öntörvényűséget ne keresztesse a hatalom, a más intézményeket teremtő, paraszti közösségen kívüli, de a faluban élő, s a közösség felett álló társadalom.

A következőkben lényegében a századforduló falusi településeinek társadalmát mutatom be, s választom el egymástól a tradicionálisan élő paraszti, s a faluban élő egyéb rétegeket, s vizsgálom meg egymáshoz való viszonyukat. Úgy vélem, ez nem lesz tanulság nélküli, és segít megérteni, hogy egy közösség önkormányzata nem egyszerűen technikai kérdés. Szükséges hozzá az is, hogy valóban közösségként működő csoport vagy csoportok álljanak mögötte, s az önkormányzat, a faluban idegenként megjelenő elemek csak közvetítőkként működjenek, s öntörvényeiket meghagyva a közösséget csak bekapcsolják a nagytársadalomba, de a belső viszonyok, törvények megváltoztatására ne törekedjenek.

Kérdés, hogy napjainkban létezik-e egyáltalán közösség, nem törte-e szét végleg az elmúlt negyven esztendő erőszakos politikája annyira, hogy ma már nem építhető rá önkormányzat?

2. A parasztság fogalmának meghatározásával régóta és sokan foglalkoztak, s magam is több tanulmányban foglaltam e kérdésben állást. Bonyolult és több szempontú meghatározás helyett itt más módszert követek, mert nemcsak a paraszt fogalmat kívánom megragadni, hanem magát a paraszti közösséget is, azt, amely egy falun belül a tradicionális társadalmi magnak számít, s az organikus (belülről, s szervesen építkező) társadalmi intézmények hordozója és fenntartója. Az ugyanis, hogy vizsgált korszakunkban ki tekinthető a falu lakójának vagy lakosának, eléggé könnyen meghatározható, hiszen világos jogszabályok vonat-

koznak rá. A falu paraszti közössége azonban ennél jóval kisebb, és sok olyan faluban lakó van, akivel csak lazább kapcsolatban áll, s nem tekinti mégsem a falu közössége igazi tagjának. Ahhoz, hogy ezt a befogadó, tradicionális társadalmat körülírjuk s meghatározzuk, *Molnár Antal* szellemes módszerét választjuk, aki hatalmas művében azt írja, hogy a zenét ugyan nem tudja meghatározni szavakban, mégis megírja a zene esztétikáját, s minden, amiről nem lehet szavakban beszélni, az a zene. Mi is elmondjuk, hogy a falu társadalmi rétegei, különböző csoportjai, sőt egyénei közül ki az, akit a közösség nem tekint részének, s megkapjuk a maradványt, magát a hagyományosan élő közösséget körvonalalaiban. Utóbb e közösség sajátosságait vizsgáljuk, s így csak a munka végén derül ki, kiket is értünk rajtuk.

Előljáróban mégis valami fogódzót adunk. *Korszakunkban (a századfordulón s az azt megelőző időkben) azokat számítjuk a falu paraszti közösségéhez, akiket napi tevékenység, közös értékrend köt össze, s a közösség meghatározott formákkal és gesztusokkal elfogadja közösségi tagnak.*

Ha a faluban lakók összességét a közösség szempontjából kívánjuk megítélni, látnunk kell, hogy különböző fokozatok léteznek. Vannak a közösséghez közelebb, s tőle távolabb álló emberek. Az úgynevezett *idegeneket*, akik bármely célból (hivatalos ügyek, régészeti ásatás, néprajzi gyűjtés, nyaralás) a faluban csak rövid ideig tartózkodnak, s hivatalosan sem tekinthetők a falu lakóinak, mindenképpen meg kell különböztetnünk, s ki kell hagynunk a felsorolásból. Rájuk nem vonatkoznak a legkisebb mértékben sem a falu közösségének normái, nem várják el tőlük, hogy aszerint viselkedjenek, de jó benyomást hagyhatnak maguk után, ha legalább bizonyos külsőségeket átvesznek, úgymond átlag falusi szokásokat ottani tartózkodásuk idejére magukra öltenek, s ezzel mintegy megadják a tiszteletet a falu népének. Az utcán a helyi szokás szerint köszönnek, nem viselkednek megbotránkoztatón (ez az öltözködéstől az iváson, éjszakázáson át sok mindenre vonatkozhat), ha valami rendkívüli eset adja elő magát, felajánlják segítségüket (beteget elszállítani, orvosért járművel elmenni), s nagyobb ünnep esetén, esetleg vasárnap elmennek a templomba. Az a tapasztalat, hogy az idegenek alig hagynak mélyebb nyomot a falu emlékezetében, hacsak valami kirívó eset (épp a normák durva semmibevétele) nem következik be. Olyan családok emlékezetéből is kihullhat például egy közelebb került, sokszor megfordult néprajzi gyűjtő, aki több éven át járt oda. Ennek persze oka az is, hogy inkább a család idősebb tagjaival került közelebbi kapcsolatba, akik tíz-tizenöt év múlva már nem élnek.

A falu összes többi, tartósan lakosnak számító egyénei, csoportjai bizonyos skálán foglalnak helyet, fokozatai vannak a község közösségéhez való viszonyuknak.

- I. *Jöttmentek*, akik nem helybeli születésűek, hanem később költöztek a faluba;
- II. *Helybeliek*, akik a faluban születtek;
 1. *Idevaló*, aki bár a falu szülötte, de a paraszti közösséggel semmiféle kapcsolata nincs;
 2. *Falubeli*, aki a falu szülötteként lazább szálakkal, napi tevékeny-

séggel, esetleg családi szálakkal is hozzákötődik a parasztsághoz;

3. *Paraszt*, aki része a paraszti közösségnek, s ezt a minőséget vállalja is.

A következőkben ezeket a csoportokat vizsgáljuk meg, s példáinkkal megvilágítjuk, hogy milyen egyének, csoportok tartozhatnak az egyes kategóriákba, illetve milyen kritériumoknak kell megfelelniök, hogy egyáltalán minősítse őket a közösség. A dolog természetéből, a társadalmi szerkezet organikus voltából következik, hogy a határok nem merevek, hanem tendenciaszerűek, s a minősítés ritkán történik terminussal. A közösség véleménye inkább a viselkedésben nyilvánul meg.

I. *Jöttmentek*. Egész életükben viselik ezt a megkülönböztetést, ha szemébe nem is mondják, hogy jöttment. Nem tekintik a közösséghez tartozónak mégoly hasznos és áldozatos munkája alapján sem. A jöttment ugyanis nincs *vérségi kapcsolatban* a közösséggel. Ha feleséget vesz is a közösség valamely csoportjából (nem bizonyos, hogy a parasztságból, hanem pl. az intelligenciából), akkor is „gyüttment” marad. Egy kisújszállási eset jól világítja meg helyzetüket. Az ötvenes években egy olyan funkcionárius, aki már jó pár éve élt a városban, de családi kapcsolatai nem voltak, ugyanakkor fontos pozíciót töltött be, egy gyűlésen a következő mondatokkal kezdte beszédét: „Bár eléggé régen lakom már Kisújszálláson, tudom, hogy engemet gyüttmentnek tartanak...” Ekkor valaki közbeszólt: „Gyüttment majd csak a fia lesz, maga még senki.” Azaz a helyi hagyományok szerint a mégoly fontos, s hatalommal bíró vezetőnek csak azok az utódai lesznek gyüttmentek, akik majd beházasodnak a közösségbe.

A jöttment helyzete, egyedülvalósága leginkább akkor mutatkozik meg, ha temetésére kerül sor. A halál az élet nagy eseménye, s az élők a halott, s a halott családja iránt azzal fejezik ki megbecsülésüket, együttérzésüket, hogy a temetésen részt vesznek. A jöttmentnél azonban még az is felmerül, hogy lesz-e, aki megássa majd a sírját?

Tiszafüred környékén, a Nagykunszágban (Kunhegyes), a református falvak rendes halotti szokása volt, hogy a falu férfiai kék kötényben, lapáttal, ásóval a vállukon a halottas menet élén haladtak. Egy-egy halott közösségi megbecsülését jelentette, ha hatvan-nyolcvan vagy ennél is több sírásója volt. A jöttment temetése szinte szegényen a közösségre nézve is, mert csak tiszteletből egy-két szomszéd, barát kíséri ki az elhunytat sírásóként. Más, katolikus vidékeken a koporsó- és lámpavivők (Garam-mente, Ipoly-völgy), s a temetési menet rangját megadó lobogóvivők nem állanak mindig össze, s a temetés szegényes. Ilyen családoznál elmarad a halotti tor, legfeljebb a távolabbról érkezett rokonok megvendéglése, a szűk családi kör közös étkezése lehetséges. Követkeménye ennek - főként ha az egyik házastárs már meghalt - a sírok elhanyagolása, alig való gondozása.

A jöttment ugyanis nem nő bele, nem nevelődik bele a közösség hagyományaiba. Nem tudja azt magáévá tenni, minden igyekezete ellenére is megsérti azokat, s akik e szerint élnek, ugyan megbocsátják nemtudásukat, de maguk közé valónak nem fogadják el. A jöttment nem abban a közösségben nőtt fel, nincsenek korosztályos, egyöltőbeli barátai, közös élményei másokkal, amelyek alkalmas beszédtemák, visszaemlékezések lehetnek közös összefüggé-

leken, s főként ezért nem alakultak ki ifjúkori kapcsolatai, s a társadalom valós értékrendjét nem tudja átvenni. A paraszti társadalomban a tudást, a szokásokat, a viselkedési formákat és az élet szinte minden velejáróját a belenevelkedéssel lehet megszerezni. Kívülről érkezett mindig színésznek tűnik, olyannak, aki bizonyos célok érdekében megkísérel, úgymond, megérteni a parasztságot, a közösséget. Nem hisznek őszinteségében, s minduntalan a gyanú kerül felszínre. Utalnék itt *Veres Péter Tömörkény István*ról, illetve *Sinka István*ról írt tanulmányaira. *Veres Péter* - a paraszt - megérezte s tudta, hogy hol hibázik a kívülről közelítő, bár minden szempontból jószándékú Tömörkény, s milyen igaz *Sinka*. Nem véletlen, hogy ilyen példákat idézek, mert a különbség olykor éppen nem egzakt módon, hanem a művész szemével fogható csak meg.

Külön csoportját alkotják a jött-menteknek, noha családi kapcsolatok fűzik a közösséghez is, azok a nők, akik más faluból származtak át, s éltek le egy életet számukra idegen környezetben, még akkor is, ha parasztok voltak, sőt vagyont hoztak új családjukba. *Fél Edit* Tiszaigarról írja le, hogy a kívülről beszármazott nők sohasem sajátítják el a helyi nyelvjárást, szóhasználatot, s messziről megismerik, hogy még most is idegen. A viseletes faluból érkező menyecske haláláig megőrizte „szemerei ruháját, s csak gyermekeit öltöztette igariasan”. Ugyanígy, ha maga volt a gazdasszony, megtarthatta szokásait a ház körül, s csak ha anyós keze alá került, volt kénytelen változtatni s hasonulni. Magam egy Jászdózsára került tarnaörsi asszonyra hivatkozom, aki fél század alatt is idegennek érezte magát új községében, s a példákat igencsak szaporíthatnánk. A fontos az, hogy az idegen környezetbe került menyecske, ha mégoly közeli s endogám kapcsolatban is állnak bizonyos községek egymással, szinte haláláig nem tudja megszokni új környezetét; egészen apró különbségek, s főként családja távolsága a döntő. Jövevénynek érzi magát, s személy szerint is gyűtmentnek tekintik. Haláláig számon tartják, hogy nem idevaló, hogy más faluból származott el. Gyakran ragadványnevek forrása is lehet. Az ilyen gyermeket anyjáról nevezik el ragadványnévvel, s még gyermekei is hordozzák ezt a „bélyeget”.

A hivatalos rokonai kapcsolatokon túl igen erős kapocs lehet bizonyos közösségekben a műrokonsági kapcsolat, amelyet a magyar falvakban elsősorban a *keresztkomaság*, katolikusoknál a *bérmakomaság* (ez gyakran egybeesik) jelent elsősorban. A jöttmentet már csak azért sem kérik fel komának - hacsak nem sokadik gyerek, s éppen aktuálisan jó kapcsolat van két család között -, mert vizsgált időszakunkban inkább a legény- és leánykori cimborák azok, akik keresztszülői tisztet vállalnak, s ebből eleve kimarad a gyűtment, aki nem ezzel a generációval nőtt fel. Lehet bármilyen jó a viszony két család között (helybeli és jöttment között), mégsem kérhető fel, mert a helyi normákat sértené meg, egykori legény- és leánypajtásait haragítaná magára, illetve a rokonságot, ha ezek felkérése a hagyomány. Az elmúlt században általában az volt a szokás egyébként is, hogy egy keresztszülő-pár volt valamennyi gyermek keresztelésénél a tisztségviselő, s ez kevés lehetőséget jelentett. Ott, ahol pedig *lógókomák* meghívása, s a tisztség fenntartása is fontos volt, a jöttment csak egy lehetett esetleg a sok közül.

Leginkább a *szomszédi kapcsolat* emelhetett ki néhány jöttmentet, s kapcsolhatta hozzá szorosabban egyes családokhoz anélkül, hogy sértette volna a hagyományokat. A szomszédság azonban - bár a napi élet sok mozzanatában jelentős lehet -, mégiscsak korlátozott lehetőség. Főként a nagyobb és a jelentősebb rokoni összejöveteleken rekedt kívül, vagy ha jelen is volt, kapott sokadrangú szerepet. A lakodalom tisztségviselőinek egy része pl. eleve rokon, illetve az ifjú pár legény- és leánypajtásai. Más tisztségek pedig éppenséggel olyanok, amelyek a szokások átlagon felüli helyi ismeretét, gyakorlatát tételezik fel (vőfély, szakácsok, a mulatást irányító, időlegesen átvevő személyek). A szomszédok az ültetési rendben eléggé hátul, a rokonok után kapnak helyet, s alig van mód az előtérbe kerülésre. Ugyanezt mondhatjuk el a temetésről is, ahol pedig a közeli rokonok a gyász miatt éppen hátra szorulnak, nem ők a tisztségviselők, hanem a faluközösség családtól távolabb álló tagjai. A szomszédoknak - épp a napi kapcsolat, a családdal való szorosabb viszony miatt - a haláleset körül igen sok feladatuk lehet. Főként olyan helyen, ahol a *funeráriumi intézmény* hiányzik. Ám a jöttment szomszéd éppen a szokások ismeretének hiánya miatt fel sem kérhető (legfeljebb a hivatalos ügyeket intézi, mert ott épp a szokásszerű mozzanatok hiányoznak). A halál jelentésének bizonyos formája, formulája van, s a közösséget megbotránkoztatná ezek legkisebb megsértése is.

A fentiekből következik, hogy a jöttment később sem igen szervülhet a társadalomban, mert módja sincs a megismert szokások gyakorlására. Tévedés lenne azt hinni, hogy a mégoly kész formulák is gyakorlat nélkül elsajátíthatók. *Papp János* tanulmánya mutatja be, hogy a siratókat miként gyakorolják szinte serdülő kortól közösségi alkalmakon (tengerihántás, tollfosztó), hogy ha eljő az ideje, akkor méltóan tudja elsírati rokonait. Pedig a sirató úgy él a köztudatban, mint improvizatív műfaj. Magam végigkísértem elejétől végig - s tudtam, hogy nem ez az egyetlen alkalom - egy vőfély betanítását Csépnán. Megfigyelhető volt, hogy miként egy-egy jelenet után a rendező instruálja a színészt, javítja mozgását, beszédét, akként tett az idősebb vőfély is, aki átadta tudását. Bátran állítható ezért, hogy a *jöttment szinte egy életen át nem tud szervülni a társadalomban, inkább helyben házasodott gyermekei családján át ismeri meg a közösséget, sajátítja el mindazokat az ismereteket, amelyek szükségesek a közösségi tagsághoz.*

Egyetlen terület lehetséges még a jöttment számára, hogy kapcsolatai meghaladják más hasonló sorsúak átlagát, a *speciális szaktudás*. Ez lehet speciális mesterség (vessző- és gyékényfonás, faragni tudás, általában az ezermesterségnek tekinthető paraszti ügyeskedés, a paraszti munka egyes területeinek átlagot meghaladó, specialista szintig emelkedő végzése: kazalrakás, kaszálás, vagy egyéb területen kiemelkedő képesség: zenei tudás, kitűnő előadókészség, rendkívüli testi erő), és sorolhatnánk. Ilyenek miatt hamar népszerű lehet valaki jöttment létére, sok helyre hívják, s ez azt is jelenti, hogy áttörte azt a falat, amit a szokások és helyi normák nemtudása köré vonna, ha nem rendelkezne ezekkel a képességekkel. Helyről helyre járván igen gyorsan megtanulja és elsajátítja a helyi normákat, gyakoribb foglalkoztatása állandó társadalmi kapcsolatot jelent, s bár jöttment voltáról mindenkinek tudomása van, eltekintenek tőle. Ezek azok a személyek, akik aztán újításokat, új szokásrendet is képesek meghonosítani,

s erős egyéniségük, bizonyos irányú tehetségük miatt a közösséget is átformálhatják.

II. *Helybeliek.* Mindenki ide számft, aki helyben született, ott anyakönyvezték társadalmi rangot nem számftva. Jóllehet, vannak a társadalomnak olyan felső rétegei - mint a régi nemesi család jelentősebb birtokkal rendelkező leszármazottai -, akiknek születési helye is közömbös a paraszti közösség számára, olyan mértékig hiányzik a közöttük lévő kapcsolat, hogy érdektelen ennek számon tartása is. Utóbb azonban - s ez épp vizsgált időszakunkra jellemző - híresebb emberré vált családtag születési helye is fontossá válik, s ezt igazolni kell, belőle a falura dicsőség hármozhat. Éppen ezért e parasztságtól legtávolabb eső rétegek sem hagyhatók figyelmen kívül. A helybeliek gyakorlatban megkülönböztetett csoportjaikat úgy vesszük sorra, hogy előbb a közösségtől legtávolabb állókat mutatjuk be.

II. 1. *Idevalók.* A faluban születtek, s ott is éltek, ám a paraszti közösséggel szinte semmiféle kapcsolatuk nincs. Ennek egyik oka a rendkívüli társadalmi távolság.

Olyan településeken, ahol egy-két nagyobb birtokos élt, a volt birtokos nemesség nem nagyszámú, s életmódjában nem közelít a parasztsághoz, igen nagy a távolság a falu parasztsága és a birtokos réteg (nemesi, dzscentri) között. Külső szemlélő számára települési szerkezetben is jelzi ezt a falu megkülönböztetett helyén levő kúria vagy rangosabb kastély. A kúriában, kastélyban élők legfeljebb cselédségük révén kerülnek kapcsolatba a közösséggel, azok szívárogatnak ki információkat, amelyek még a belső személyzet számára sem mindig fedik a realitást. Kelemérről írja *Faggyas István*, hogy ott - mert Gömörben nagy számban voltak nemesi családok, akik parasztként gazdálkodtak - a kastélyban szolgálók (tisztartó, szobalány, udvari szolga, inas) csak nemesi származásúak lehettek, nemtelenek ennél kisebb beosztású szolgálatot kaphattak csupán. A rendkívüli távolságot és az információk hiányos voltát jól jelzik a kastély életéről, az urak családjáról keringő, gyakran hiedelemmondákkal keveredő történetek. Már a Báthory család mondái is így keletkeztek. De vizsgált korszakunkban is bőven van ilyenekre példa. A szatmári Cégánydányádon századunkban élt *Kende báró* fordított élete (éjszaka volt fenn, nappal aludt) indított meg ilyen hiedelemmonda-képződést. Ugyanígy ítélték meg *Hajnót* (Haynaut, az aradi tizenhárom vérbíráját) s családját, akinek kutyafejű leányáról, illetve saját tetteiről is misztikus történetek keringenek. *Kőcsi Pista* (Kölcsey István) képviselő népszerűbb és ismertebb ember volt (neve is mutatja), de a szatmári és falubeli parasztek igen távolállónak tekintették, ő volt az ismert nagy ember, a „mi képviselőnk”. A Hont megyei Vámosmikolán, a baranyai Mozsgón szinte azonos adatokat gyűjtöttem a kastély életéről, amelynek csupán külsőségeit ismerték, a mulatságokra érkező vendégek fogatait látták.

A nagy távolság miatt a két réteg között aligha beszélhetünk kialakult magatartási formákról. Az, hogy bizonyos esetekben hiedelemmondák, misztikus történetek keringenek az urak életéről, már eleve minősíti a viszonyt. Bizonyos távolság és elutasítás fogalmazódik meg bennük. A közvetlen megnyilatkozások a vidék tradíciójából és társadalmi állapotából következően többfélék lehetnek. Itt csak két szélsőséget emelek ki. A Felvidék palóc és Garam-menti falvainak bizonyos alázatos magatartását, az uraknak messziről megadott tiszteletet, amely

a jobbágy-földesúr viszony klasszikus kifejezője. Hasonlóval találkozni a Dél-Dunántúlon is a volt Batthyány (Biedermann család vette át 1848 után) s Festetich birtokok területén az Almás-patak völgyében. S az elutasító, a földesúr nélkül, illetve azokkal szemben felnövő paraszti közösségek magatartását az Alföldön, ahol nemhogy a tiszteletet megadnák, de még meg is verték a nekik nem tetsző, zsarnokoskodó birtokost, illetve az őt képviselő tiszttartót.

Az urak, birtokosok magatartása is változó, nem törvényszerű. Inkább egyéni szeszélytől, hajlandóságtól függ, hogy a falu milyen urainak tekinthet magukat. A szenterzsébeti magatartástól a zsarnokiig sokminden lehetséges, csakúgy mint a barátkozó, népszerűsködő, magánéletét a köz elé kitergegetőtől, a teljes közömbösséggig vagy az ezen átcsapó lenézésig.

Az, hogy azurak és a parasztság kapcsolata alig ölt meghatározott formát (legfeljebb a múltból visszamaradt, jobbágyi eredetű alázat), mutatja, hogy a falu közössége és az urak (birtokosok, nemesek) közvetlen kapcsolatok nélküliek, a kommunikáció legkisebb jegyét sem mutatják fel.

A falu úgynevezett *intelligenciája*, vezető rétege - ahol ilyen a település nagysága és jellege miatt egyáltalán kialakulhat vizsgált közösségeinkben - szintén laza szálakkal kapcsolódik a közösséghez. A „senki sem próféta a saját hazájában” közmondás valós, és társadalmi szempontból fontos tartalmat hordoz. Éppen ezért ezek egyik jelentős része a jöttmentek közé tartozik, ugyanis felmelkedését, társadalmi előhaladását és megítélését is veszélyeztetné, ha tanulván papnak, tanítónak, jegyzőnek, orvosnak, hazamenne. Az igazgatásban dolgozáshoz, de a tanításhoz, orvosi praxishoz is szükséges bizonyos távolságtartás, a helyi összefonódások elkerülése, hogy elfogulatlanul a hivatal és az ügy érdekeinek megfelelően járjon el valaki. Nem engedheti viszont meg a helyből származó ember, hogy családja, rokonsága vagy közeli gyerekkori barátai kérésének ne engedjen. Kínos helyzetbe kerül, ha pedig enged, előbb-utóbb a helyi társadalom hálójába kerül, s elfogulttá válik. Ritkább ezért az olyan közösség, ahol saját nevelésű intelligencia alakul ki. Elvértve találhatók például református pap dinasztiák, s hol papként, hol a pap családba nőszült tanítóként a közösség maga választotta meg ismételten a családot. Ám az ilyen esetek nem túlságosan jellemzőek. A jázsági települések azonban jogrendjük és társadalmi berendezkedésük miatt kifejezetten szorgalmazták, hogy helybeli születésű, de legalább a Jászság szülötte legyen a közösség által választott előljáró vagy pap, tanító, orvos, állatorvos. A jász társadalom azonban - még a kisebb településeken is - erősen tagolt, s a felső réteg adta a XVIII. század közepe óta az előjárókat. Azokat, akik döntöttek a megválasztása felől. A választásnak bizonyos feltétele volt, hogy elsajátítsa mindazt a képességet, magatartási formát, ami az intelligencia társadalmi életéhez szükséges volt: könnyed csevegés, társadalmi megjelenés, társaságban való forgolódás képessége, az ital mértékletes kedvelése, bizonyos gavallérosság, kártyázni tudás. Az intelligencia, amelynek zömét jöttmentek, kisebb mértékben helyi jász családok alkották, befogadta ugyan a helyből származottat, ám ez áldozatokkal is járt: többnyire megszakadt az eleven kapcsolat volt fiatalkori cimboráival, azokkal, akikkel felnőtt, s részben saját családjával is, ha az nem tartozott a társadalom legfelsőbb rétegéhez. Ilyen módon átmenet ez a jázsági példa a két más-más megítélésű csoport között, méghozzá

úgy, hogy a *falubeliből idevaló lesz valaki*. Csak gyermekei révén kapcsolódhatott vissza újra a társadalomba, de már nem a paraszti, hanem az úri réteg tagjaként.

Az *idevalók* igen nagy tömegét alkotják az *uradalmi cselédek*, akik közigazgatásilag a faluhoz tartoznak lettek volt helyben anyakönyvezve, ám magához a faluhoz, a faluközösséghez alig van közük. Ott, ahol uradalmak voltak, a cselédek elkülönült lakóhelyen, a falun kívül, az uradalom központjában éltek, s igen kötött rend szerint. A faluközösséggel alig kerültek kapcsolatba. Ezért a parasztság nem tartotta közülük valónak, olykor még helyi illetőségét, idevaló voltát is megkérdőjelezte, mert tudta, hogy a cselédek uradalmak között, jobb lehetőségekre várva vándorolnak, továbbállnak, s csak ritkán gyökeresedik meg egy-egy mesterember vagy „rendes életet élt, félre tenni tudott” cseléd a faluban. Csak uradalmi munkán érintkeztek velük, amikor summásnak álltak vagy nap-számot vállaltak maguk is. Gazdaemberek pedig még ekkor sem, s az ő véleményük volt a mérvadó a faluban. A cselédek felfogása szerint nem fontos az állandó lakhely, s mint Csertán (Baranya megye) mondták, „száz uradalomnál több van, száz évig meg úgysem élünk”. Külön társadalmat alkottak, s a falubeliek szemében nem volt szilárd munkaerkölcsük, meglopták az urakat, nem voltak becsületesek, s főként az asszonyok csak „a küszöböt lovagolták” és szültek, de nem dolgoztak. Viseletes falvak úgy is megkülönböztették őket, mint akiknek nincs viseletük, s nem is lehetett, hiszen más uradalomba, más falu határába kerülve váltani kellett volna. Nem véletlen, hogy a legtöbb cselédekkel foglalkozó munka teljesen külön társadalomként írja le őket, s alig foglalkozik a faluval való kapcsolatukkal. Magam, aki több vonatkozásban is ez utóbbit tartottam szem előtt, szilárd véleményként mondhatom, hogy a faluval nincsen kapcsolatuk a vizsgált időszakban. A falu népe lenézte őket, ők pedig - ha bementek a faluba, ott vagy félve és tartózkodóan, vagy ellenkezőleg, hogy megmutassák, kivagyri módon viselkedtek. Sok bort rendeltek, rálicitálva a gazdafiakra, akik apjuktól kiszabott kis pénzzel ülhetek csak be a kocsmába.

Némely uradalom külön templomot építtetett, temetőt jelölt ki cselédei számára. Ez már önmagában véve is kirekesztette őket a falu közösségéből. Életük egyáltalán nem kapcsolódott össze. Következetelen viselkedésük - hisz szinte valamennyien időlegesen találkoztak, s más helyről származtak -, a munkán tapasztalt laza erkölcsük, uradalmat gyakran megkárosító módszerük elutasító megítélést alakított ki.

A faluba beköltözött egy-két családot eleinte gyanúval kezelték, végül elfogadták idevalónak (még ha nem ott született is!), mert úgy ítélték, „ők a rendesek”, akik megtakarítottak, nem pazaroltak, becsületesek. Szinte a többi cselédre való rossz véleményüket erősítették vele. Igen gyakran - mivel az uradalomban sokan jószággal bántak - pásztorokká lettek a faluban; mások - uradalmi iparosok - önálló műhelyt nyitva szakértelmükről győzték meg a közösséget. Gyermekeik a társadalom alsóbb rétegeivel kötöttek kapcsolatot - ezt vagyoni helyzetük szinte meghatározta -, s ekként maguk is családi szálakkal kötődtek a közösséghez.

II. 2. Falubeli. A községben született, esetleg generációkon át ott is élhet, s a közösséghez napi tevékenysége szorosan hozzáköti, esetleg a parasztsághoz bizonyos családi szálak fűzik, ám mégsem olvadnak össze a paraszttal, a paraszti közösséggel foglalkozásuk, eltérő vallásuk vagy etnikumuk miatt.

Ezek legnagyobb tömbjét a *cigányok* alkotják, akik etnikailag is elkülönülnek a falu lakosságától. Apró- és kisfalvainkban a vizsgált időszakban még nem volt olyan nagy arányszámuk, mint ma. Egy-két cigány család élhetett meg ezekben a falvakban csupán, mert bár kéregettek is, általában munkát, valamilyen szolgáltatást, hasznos tevékenységet vártak el tőlük, ingyen a falu nem adakozott. Közülük kerültek ki az alföldi falvak vályogvetői, tapasztói. A Hortobágy környékén, Békés nagy állattartó uradalmi közelében ők voltak a csengő- és kampóöntők, kolompárok. A Dél-Dunántúlon szövöszék bordák és alkatrészek, illetve orsók, rokkák készítői. A hegyvidéki településeken elsősorban a kosárfonás, erdei gyűjtögetés, s a gombával, gyógynövényekkel való hálalás volt a tisztjük inkább. Bejáratosak voltak bizonyos házakhoz - nem feltétlenül a nagyobb gazdákhöz -, ahol apróbb munkákban segítettek, magánosoknak, özvegyeknek nehezebb ház körüli munkát is elvégeztek, de például rendszeresen hoztak egy hát fát az erdőről, egy batyu füvet az állatoknak, fát aprítottak, az udvart felseperték ünnepnapokon. Ezekért az apróbb szolgálatokért levett ruhával, étellel fizettek, s ünnepek alkalmával sorra járhatták *ünnepköszöntés* címén a családokat, ahol az ünnepi ételből (kalács, sok helyütt nekik sült cipó, kelt tészta), italból is kaptak. Mivel hasonlóan bejáratosak voltak a falu vezető rétegéhez, más elkülönült csoportokhoz, családokhoz (zsidók, iparosok, újonnan betelepültek), egyúttal híreket is vittek, hordtak, informálták azok életéről a paraszti közösséget is. *Etnikai elkülönülésük miatt azonban családi kapcsolatot nem hozhattak létre: magyar-cigány házasság a legritkábban fordult elő, s mindenütt egyedi eset. Így a paraszti társadalmon kívül rekedtek.*

Hasonló volt az olyan családok helyzete, akik egy közösségbe kerülve azért nem léphettek házasságra, mert ennek vallási oka volt. Legjellemzőbb a zsidók helyzete - bár ők még foglalkozásuk miatt is elkülönültek -, de egy katolikus közösségbe betelepült református, evangélikus család is elszigetelt maradt generációkon át. Más faluból volt kénytelen nőszülni, s családi kapcsolatai odaköztötték. Nem egyszer megfigyelhettem, hogy az eltérő vallású paraszt családokat - jeleként a későbbi beköltözésnek is - a falu szélén találni, s így még szomszédi kapcsolataik is lazábbak. Mivel nincs családi kapcsolatuk a paraszti közösséggel, ünnepeken más szokások vannak, lényegében kimaradnak egy egész sor közösségi megnyilvánulásból. Tőlük is elvárják, hogy ünnepeken templomba menjenek, gyakorolják vallásukat, s ez éppenséggel kivonja őket saját falujukból. Ha pedig nem mennek át esetleg a sokadik faluba ilyenkor, hitetlennek bélyegzik őket. Különbösen is családi kapcsolataik más településhez kötődnek, oda mennek el ünnepelni, s így méginkább, kétszeresen is kiszakadnak a faluból.

A napi tevékenység azonban szorosan összekötheti őket a közösséggel foglalkozásuktól függetlenül, s a szomszédi viszony, az esetleges speciális tudás, nem egy esetben jobb anyagi helyzet is a közösség fontos tagjává teheti őket. Ha több család van azonos valláson, már megindulhat egy kis közösségképződés, igény egy saját kápolna, imaház építésére, belső házassági kapcsolatok keletkezhetnek, s az ilyen kis mag erős fejlődésnek indulhat. Életképesebb, mint a

helybeli uralkodó vallású többség, mert célja, hogy a közösség tagjává váljék, teljes jogú közösségi tag legyen. Fontos demográfiai mozgatóerő is ez, s nem egy esetben a felekezeti elszigeteltségből kiegyenlítődésként következik be, mert utóbb már a közösségnek vonzása is van. Kívülről beházasodnak, beköltöznek. A Tiszazugban és a Tisza jobb partján fekvő községekben végzett ilyen irányú vizsgálataim ezt nagy mértékben alátámasztják.

A zsidóság egy közösségen belül általában nem juthatott el eddig, mert őt foglalkozásuk speciális volta is kötötte. Kisebb falvakban egy zsidó boltosnál, kocsmárosnál, esetleg mesterembernél több alig volt. Példa mégis hozható fel ennek ellenkezőjére. Mátészalkán a múlt század utolsó harmadában a galíciái zsidók nagyobb számban telepedtek meg a község kedvező fekvése miatt, s elindítottak egy kis településen bizonyos polgári fejlődést. A Nagykunság és Jászság közötti Tiszabón pedig azért vetették meg nagyobb számban a lábukat, mert a Kerületek területén nem éjszakázhattak, s ez a fontos tiszai átkelőhely mindkét kerülethez közel feküdt. Utóbb egy részük elparasztosodott, földművelő lett, de a paraszti társadalomba való teljes beolvadásukat megakadályozta vallásuk. Családi kapcsolat nem alakulhatott ki, s méginkább kimaradtak a közös ünnepekből, alkalmakból, mint az elszigetelt másvallású, de keresztény családok.

Az elszigetelt nemzetiségi családok jó ideig idegenek maradnak, ha bekerülnek valamely közösségbe. Kapcsolatteremtésük egyben elmagyarosodásukat is jelenti gyermekeikben, unokáikban. Ahol már néhány család azonos nemzetiségű él, ott a házasságkötés lehetősége is fennáll, s hasonlóan a vallási kisebbséghez, igen nagy vitalitást érhetnek el. Eleinte szigetszerűségük leküzdése, az egyenrangúság mozgatója őket, majd fölébe is kerülhetnek az eredetileg őslakos etnikumnak. Ennek a tanúi lehettünk a baranyai sváboknál, amikor előretörésüket a múlt század közepén tiszta magyar falvakban egy-két család indította el, vonzva egy idő után a beköltözőket is. Éppen itteni vizsgálataim azonban arra is rávilágítottak, hogy kizorítva a magyarokat szinte teljesen a faluból (Almáskeresztúr), maguk is vitalitásukat veszítették, a kezdeti mozgató erő már elapadt. Bizonyos kiegyenlítődésként, egyenjogúvá válás után a népszaporulat csökkenni kezd, s ritkán történik meg teljes többségbe kerülés, csakúgy, mint a vallási kisebbségnél, ahol pl. nagyjából ötven-ötven százalékra egyenlítődik ki a református-katolikus lakosság aránya. A teljes jogúvá válás a paraszti társadalmon belül ezzel megtörténik, s a falu általános rendjéhez, normáihoz simulnak hozzá az addig előretörő felekezetek, nemzetiségek.

Amíg bizonyos foglalkozások gyakorlóitól nagy társadalmi távolság választja el a parasztságot (orvos, állatorvos, ügyvéd, katonatiszt, pap, s még a tanító is), illetve némelyikben a hatalom megtestesítőjét, a földbirtokos vagy állam jelen levő képviselőjét látják (intéző, gazdatiszt, jegyző, fővadász), s a rendszeres napi kapcsolat ellenére sem csökken ez a távolság, addig más, a paraszti élet számára nélkülözhetetlen foglalkozásokhoz más a viszony. Elsősorban a *mesteremberek*, *kereskedők* (fűszeres, kocsmáros, különböző felvásárlók: helybeli gyógynövénytudósok, bőrrel, tollal, viasszal bánók) jelenthetik a kis településeken, apró falvakban a helyi társadalom ilyen rétegeit. Megbecsült tagjai a falu ösztársadalmának, de nem mindenikük épül be a paraszti társadalomba, csupán tevékenységük köti őket össze.

Természetesen vannak mindenütt olyan parasztcsaládok, akik egy-két mestert

is adtak a falunak, több azonban a betelepült, az eredetileg jöttment, akiknek azonban utódaik is ezt a mesterséget folytatják, s már falubelinek számítanak. Ha vallási akadály nincs, akkor előtt-utóbb családi kapcsolatok révén is a parasztságba olvadnak, de foglalkozásuk miatt velük sohasem válnak eggyé. Magyarországon még a nagyobb mezővárosok szélesebb iparos rétege sem tudott biztosan megélni mesterségéből, foglalkozásából, ott is törekedtek arra, hogy a mesterek földhöz, ahol ilyen lehetőség volt, elsősorban szőlőhöz jussanak, ami megrokkánásuk, öregségük esetén tőke lehet, illetve jövedelmük megtakarított részén a biztos értéket képviselő földet látták legbiztosabb befektetésnek. A természetes az lett volna, hogy műhelyeiket bővítik, ám még a mezővárosban is sovány kereslet volt, kicsi a felvevő piac, s éppenséggel ez jellemezte a kisebb falvakat. Itt szükség volt a paraszti munkaeszközök javítása miatt néhány mesterre (kovács, bognár, szőlővidékeken kádár), ám csak nagyobb helyeken tűnnek fel ezeken túl mesterségek (szíjgyártó, kötélverő, lakatos, gépészkovács), mert vásárokon beszerezhatték a szükséges szerszámokat, javítani, de legtöbbször előállítani pedig maguk is tudták, vagy elengedő volt egy-egy ügyes fúró-faragó, ezermester-féle ember, akihez bonyolultabb esetekben minden faluban fordulni lehetett.

A falu szükséglete csak egyik oldalú kapocs volt a mesterek, illetve a néhány szatócsbolt, kocsmá vagy felvásárlók között. A másik, hogy a földet vásárolt iparosok, kereskedők - épp mert a falu pénzforgalma igen csekély volt - szolgáltatásaik egy részét a földön végzett munkával, fuvarral egyenlítették ki. Ez a kapcsolatot még szorosabbá tette.

A legszorosabb köteléket azonban valamely paraszt családdal való összehazasodás, a paraszt családba való bekerülés jelentette az iparos, kereskedő számára. Ettől kezdve mint családtagot sok egyéb kötelesség is jellemezte, s más rokon családokkal a közös összefogás, közösségi alkalmakon együtt jelent meg, s a családot képviselte. Ami elválasztotta őket attól, hogy teljesen beolvadjanak, az foglalkozásuk, amelyet a családban tovább is örökítenek az esetek nagy részében.

III. Parasztlak. Azok, akik kizárásos módszerünk után megmaradtak. A falu nagyobb részét kitevő, helyben, a paraszti közösségbe született ember, aki egyben ezt a minőséget vállalja is. A szólásmondás szerint „paraszt nem lesz valaki, parasztnak születni kell”. Bármilyen rokoni kapcsolatot is alakítsanak ki a faluban élők a parasztsággal, bármily szorosan is kösse őket napi tevékenység, a teljes beolvadás csak generációk múlva következik be még azoknál is, akiknek ősei más paraszti közösségből szakadtak ki. *Ők maguk életükben az új közösség normarendszerét nem sajátíthatják el egészében véve, hiszen egy másik vált vérrüké.* Ezért érzi egy életen át idegennek magát a más faluból hozott menyecske, főként akkor, ha még a kibocsátó és befogadó közösség kultúrája is igen távol áll egymástól (pl. a palócok közé felkerült alföldi lány, akit summások vittek magukkal; vagy a Jászság és közvetlen környéke, amely között igen nagy értékrendi különbség volt).

A bevándorolt parasztlakosok utódai pedig azért érzik sokáig másnak helyzetüket, mert *családjuk, rokonságuk csonka, félszárnnyú.* Például anyai rokonai másik településen vannak, kevesebb szál köti őket a közösséghez. Jászsági családi vizsgálataink *Szabó István*nal világosan megmutatták, hogy a redempciókor je-

lentős vagyonnal érkező, s a redemptus társadalomba emiatt azonnal befogadott családok még jó száz év múlva is hátrányban vannak e tekintetben. A már régebben itt élő családok előbb kezdtek polarizálódni, mint az ekkor beköltözöttek, s a XIX. században ezek alkotják (családnevekben) a közösség meghatározóbb és nagyobb részét. Nem véletlen, hogy a redemptussá levés, azaz a hivatalos társadalmi befogadás mellett legfőbb igyekezetük a családi kapcsolatok létesítése, a társadalomba való minél erősebb és többszálú vérségi betagozódás.

A paraszti életben ez a sokszálú kapcsolat, amikor kisebb falvakban „mindenki mindenkinek rokona”, jelenti a *kihívást* is. Állandó készenlétet, kötöttséget a szokások gyakorlására, a munkavégzésre, a közösségi életben való részvétellel. A sok szállal közösséghez kötődő ember tevékeny, mert kapcsolatai rákényszerítik, hogy a közösség minden eseményében részt vegyen. Ez jelenti a teljes életet az egyén számára.

Másfelől *ez zárja rövidre a hagyományokat, s teszi egy-egy közösség arculatát jellegzetessé*. Látható, hogy a befogadás milyen hosszas, s eredménye éppen ezért nem egyéb, mint a helyi normarendszer teljes átvétele, a különlegességek levetkőzése, s a teljes azonosulás. Ezért lehet a vegyes eredetű bevándorlókkal szemben egy számszerűen kisebb, de rokoni szálakkal, belső normarendszerrel rendelkező közösség erősebb, s készítheti a jövevényeket arra, hogy ők változtassanak szokásaikon, s azonosuljanak. A Tiszazug települései a török után, mert kontinuus maggal is rendelkeztek (Tiszásas, Tiszaug, Csépa, Tiszainoka), illetve a redempció hírére sok bevándorlót befogadó Jászság helyi kultúrája bizonyult ezért erősebbnek, s valószínűleg a palóc terület községei is ekként viselkedtek akkor, amikor megszállta őket a török elől menekülő alföldiek sokasága.

Fontos kritérium a parasztság körülírásában az, hogy vállalják-e ezt a minőséget vagy nem. *Erdei Ferenc* más munkáiban is a paraszti lét, életforma meghaladását tekinti feladatának, ezt az állapotot pedig szégyennek tartja, s ilyen értelemben, hogy tovább is parasztként éljen, nem vállalja sem a maga, sem a mások nevében. A paraszti létből való kilépés pillanata ez. Azé az állapoté, amikor valaki nem a hasonulásra, hanem éppen az eltávolodásra vállalkozik. Vizsgált korszakunkban a kiválasztott apró- és kislelkek nem jutnak el a paraszti lét tagadásáig. Az alföldi mezővárosok egy része, ott is bizonyos társadalmi réteg az, amely a paraszti minőség ellen fordul. A két világháború között a dunántúli falvak többsége - épp a kiscgazdamozgalom jegyében - a paraszti létet vállalta, de meg akarta újítani, s nem tagadólag lépett fel. Egyedi esetek természetesen mindenütt voltak, s lehettek, de választott falutpusunkra épp ennek az ellenkezője a jellemző. A paraszti állapotot ott sem nevezték meg, s nem hangzottak paraszt voltukat különösebben. Tevékenységükkel, viselkedésükkel hiteltelítették viszont, épp úgy, mint ahogyan a társadalom falun élő nem paraszt rétegei iránt is magatartásukkal fejezték ki viszonyukat. S hogy ennek milyen finom formái lehetnek, arra dramatikusan játékaink komikumáról szóló tanulmányomban mutattam rá. A komikumhoz bizonyos távolság kell, s mivel saját életükben benne éltek, nem szemlélhették másként csakis belülről. Komikus alakként ezért a paraszt vagy annak valamelyik csoportja soha nem jelenik meg, hisz életük sem nem komikus, sem nem tragikus. Am a faluban élő más rétegeket, a közösség által ismert vándorárusokat, akik velük is kapcsolatban állnak már komikus alakként személyesítik meg (drótostót, medvetáncoltató oláh, kü-

lönböző mesteremberek, házaló zsidó, falusi kántor, pap, jegyző). Ez a kifejezési mód egyben a paraszti lét vállalását is jelenti művészi, finomabb formában. A folklór ilyen jelenségei, műfajai épp úgy körülhatárolják a parasztságot, rámutatnak a tőlük különböző rétegek sajátosságaira, mint a legpontosabb meghatározások.

3. A magyar falu évezredek fejlődése során alakultak ki az itt ismertetett társadalmi viszonyok, azok, amelyek elsősorban kormányozták és szabályozták a belső életet. Az elmúlt fél évszázad nemcsak ezt a falut alakította át, s támadta meg a megkötő erőként működő közösséget, amely tagjai számára teljes életet, a bekerülők számára azonosulás vagy hasonulás esetén a teljes élet ígérését nyújtotta természetesen a mindenkor falusi szinten, hanem a faluról való tudásunkat is átalakította gyökeresen. Ráerőszakolta az osztályharcos szemléletet, a társadalmi rétegek között feszülő ellentétes erők túlhangsúlyozásával, felülértelkelésével. Kétségtelen fontosak a vagyoni viszonyok, ám a közösség lényege éppen az, hogy minden rendű és rangú tagjának egyformán, bár a maga szintjén lehetőségeket biztosítson. Mi most a kis és közepes nagyságrendű településeket vizsgáltuk, ahol ezek a vagyoni ellentétek különben sem olyan erősek, s tisztában vagyunk azzal, hogy egy tízezres nagyságrendű, differenciáltabb társadalmú jáász, kun, hajdú vagy Körös-völgyi településen élesek voltak a társadalmi különbségek. Ám harcba, ellentétbe e rétegek ott sem keveredtek egymással. Ma, amikor már nem létezik, vagy csak romjaiban van meg az itt ismertetett falusi társadalmi szerkezet és közösség, nem árt elgondolkodni azon, hogy külső, bár oly jószándékú beavatkozás, önkormányzati szabályozás elegendő-e a közösség életének megszervezéséhez?

Illés György és Fábri Zoltán. A Magyarok és a Fábrián Bálint találkozása Isten-nel című film alkotói.

Zalán Tibor

Lomb és fény

(Dorkovics Ágnes: Az utolsó jégkorszak. Jászkunság füzetek 2.)

A költő mégiscsak, rossz időnek, jó időnek fittyet hányva, esztéták, fölkennt irodalmárok nyavalygásaira oda se fülelve, jön és a dolgok közéjébe áll, oda áll akkor is, ha nincs éppen közepük a dolgoknak. Induló költő mindig többet akar, mint pályán lévő társai, akarása agresszívebb az övékéénél, energiái pazarolhatóan sokirányúak, mert kimeríthetetlennek látszóan vannak ezek az energiák, őbenne, s megtalálja fűben, fában, méhben, mézben.

Az induló költő tehát idegen anyag a jól-rosszul berendezett világban, ráadásul még el is hiszi, amit évek elmúltával már csak megír majd, hogy ez a berendezkedés szavakkal fölforgatható, megingatható, legalább megmozgatható.

Dorkovics Ágnes én nem ismerem, ami nem baj, de nem is jó, mert ha ismerném, látnám most a szemét és annak minden rezdülését. Látom persze így is, csak éppen olyan ez a szem, amelyet a kötetéből kiolvasni tudtam. Az én szemem egy kicsit, aminek ő nem feltétlenül örül, ha megtudja.

Kicsit fáradt ez a szem, de szilaj, szilaj is, és túl sok töprengés töri meg a tükrét. Elképzelhető, ahogy jár ez a szempár Karcagon, figyel és ítél, és tűnődik szüntelenül. Jó, hogy elképzelhető, mert azt jelenti, képzeletbe hozók a kötet versei.

Nem eufemizmus itt, hogy Dorkovics Ágnes nem írja le a *jelen* szót, a körülírásnak misztikája van, külön jelentése van, annak van jelene. Földig érő fényben, delfin-szabású ösztönökkel állítja elének hőstét - az ő szavait használok most, helyzete definiálásakor -, galambszarosan, bokáig mában. És nem tragika szól itt, de a clown, nem a bohóc, hanem az árnyékba hanyatló fiatal lélek.

Ütközetek, belső harcok tereit takargatják el jól megépített díszletei, sorsának fzléssel összeválogatott fragmentumai. Akik harcolnak, „sötét oduban, mégis fénybefúltnak”: Dorkovics Ágnes, aki génjeiben, neveltetésében, szemléletében - valószínűleg viselkedésében - hordoz, képvisel egy időtlen idők óta rétegződő formákon kialakult értéktudatot, rendet, amit ő az *ösi* szóval jelöl költői szótárában; Dorkovics Ágnes, aki a modern értékformákat jól ismeri és megfelelő helyen alkalmazza őket, s a holnapba átlépés lehetőségeit bennük ismeri föl; Dorkovics Ágnes, aki nő, aki allúziók és metaforák mögül néz ki ránk, görög maszket húz arcára, máskor nyersen, a testiség halvány kontúrajait villantva fel, elszámol, férfiakkal, szerelemmel, az érzelmek ostorcsapásaival.

Mondanom sem kell, őket, hármukat, az a Dorkovics Ágnes szemléli szórakozottan és kicsit gondterhelten, aki Karcag utcáin, akinek a szeme ott, de erről már volt szó.

Versai átmeneti állapotot tükröznek és tehetséget. Ott a legjobb, ahol már nem a szavak költészetté lényegítése a célja-gondja, ahol már lényegtelen mozzanatokot tud az érvényesség szintjére emelni:

avart rugdostál, én meg gesztenyét
hintáztattam a jobb tenyeremen.

Ennyi. Előtte, mögötte verssorok. De ez a áthajlás olyan, mint amikor a lombok részén erőszakosan keresztül tör a napfény. Mondhatnánk, nem a lomb a fontos. A fenét. Lomb nélkül nincs betörő fénynyaláb. És helyben vagyunk. E kötet szerzőjének sincs kevesebb dolga, mint hogy időről időre megteremtse a lombot is meg a fényt is a lombhoz, hogy átzuhanjon a keletkezett résen. S átzuhanjon minden alkalommal ő maga is. Akár a születésben. A költészet lehetetlen, öngyilkossággal szóló törvényei szerint.

(Szolnok, 1990.)

Dorkovics Ágnes

- hát így -

sodor a harmincnégy fokos csend.
tarkómon augusztusi nap.
ünnep a ma, ünnep a holnap.
mert minden, mi van, úgy, ahogy van, az, ami -
s ez a legtöbb, mit a lét mondhat magáról
nyitott s csukott füleknek egyaránt.

vegyülve algák barna seregével
kötelékekben húznak delfinszabású
ösztöneim a víz alá szorítva.
örök köztünk a játék, s ember
formám a védjegyem:
ha úszom is, a koponyám kilátszik.

álmaim márványszigetén
alvadt csomókban szunnyadnak a fények.
a nappal hűsevő virágai
szippantanak, csukódnak és megint,
fejem fölé habzik szörcsögve hangjuk,
ha lenne egy szabad perc, kinyílna rám a bánat...

hát így: önkéntelen matróza a létnek,
ünnepelek a sós vizeken.
s túl a mindennapok osztrigatelepein
gyűjtöm én is a legfőbb erőt:
megcsáklyázni az elmúlás
feketén ringó tartályhajóit.

Gittai István

Költői indulás

Kedves ismerősömtől kaptam kölcsön *Dorkovics Ágnes Az utolsó jégkorszak* című verseskönyvét, azzal a megjegyzéssel, hogy szóljak róla, ha arra érdemesnek találok. A borítón a cím fölött ez áll: *Jászkunság füzetek*, s a mindössze ötvenoldalas kötet a sorozat második darabja. Se előszó, se fülszöveg. A szerző nevével most találkozom először. Sebaj, gondolom, legalább nincsenek előítéleteim. Ám a kötet végén feltüntetett mindhárom név magáért beszél. Szerkesztő: Sarusi Mihály. Lektorok: Zalán Tibor, Körmendi Lajos. Ezek után olvasni kezdem a kötetet, s már az első versnél elkap „a forgósél”, „ha lenne egy szabad perc, kinyílna rám a bánat...” (*hát így*). A *fiaskó* című vers meg egyenesen remekbe szabott, még akkor is, ha a feszes-játékos versforma József Attilát juttatja eszembe. A következő oldalon a kimérten tárgyilagos hang („Zúgnak a harangok, szerda van. / állok a téren egymagam. / koszos kis téren. - izzad a hátam. / galambszarosan, bokáig mában”), a vers végén átcsap öniróniába: „vásárolok egy áruházban. / keresek aztán egy padot, egy csöndest, / s befalom majd a munkaerőmet.) (*Szerda van.*) Akár Allen Ginsberg is írhatta volna e sorokat. A *Mandaron* befejező sorai oly bensőségbe merítenek („s nincs friss levél / - Párizs már több hónapja hallgat -, / itt mandarinok halnak, / s földön rothad a túlrejt gyümölcs.”), ahogyan csak Jeszenyint olvasva tudunk elmerengeni. Néhány oldallal odább Dorkovics Ágnes csengő-bongóan ír: „fönn a fák közt ring az álom. / ring a sárga színű nincs. / s lenn a közös nagy kaszálón / ebek kardala nyüszít.” (*József Attila Karcagon*).

A következő 15-20 oldalon mintha csónakban ringatóznék, s a *homo ludens*-nél félálomból riadok fel e sorokra: „otthon rongyokkal, kályha melegénél / dörszölnél majd, hogy fényesebb legyek.” Ismét néhány átlagoldal következik, hogy aztán a *Rilke panasza*-nak néhány sora feledtesse a mennyiséget: „tudom: ma jó voltam megint. / hisz én is menteném a lelkem / ha akad rá egy kis esély. / Íme az önzés, lecsiszolva. / s hogy üdvözüljek, tán elég.” Szokatlan szerelmes vers a *látalak-láttál*. E témakörben nem könnyű dolog verselni, újat mondani manapság. Dorkovics Ágnesnek ezúttal sikerül. Hadd idézzem a vers befejező szakaszát: „látalak-láttál: mi se történt. / nem pironkodtunk, nem gyaláztunk: / nem pazaroltunk ennyi érzést! / csak láttuk egymást, mint a fákat, / mint a madarat, mint a házat...”

Olvasás közben felmerültek bennem a nagy nevek, amelyek Dorkovics Ágnesre tagadhatatlanul hatottak. Induló költőnél ez a lehető legtermészetesebb. *Az utolsó jégkorszak* igen jó debüt-kötet, s előlegezi az olvasói bizalmat a soron következő kötetekre is.

Kiss Z. Géza

Megjegyzések Szolnok megye történeti adattárához

A *Szolnok Megyei Levéltár* „Adatok Szolnok megye történetéből” címen, két kötetben, összesen 1535 oldal terjedelemben tette közzé 1980-ban és 1989-ben azoknak a gazdag tudományos adatoknak a tárát, amelyeket az újból Jász-Nagykun-Szolnok nevet viselő megye forrásörző intézményei (Damjanich Múzeum, Megyei Levéltár, Verseyhy Könyvtár) kutatói halmoztak fel, és részben külső munkatársak segítségével foglaltak rendszerbe. Erre az együttműködésre figyelmet bennünket, hogy az első kötet szerkesztőségében a vezető Tóth Tibor neve alatt Antal Árpád, dr. Botka János, Papp László, dr. Selmeczi László, Szurmay Ernő, a második kötetben dr. Botka János főszerkesztő irányítása mellett dr. T. Bereczky Ibolya, dr. Selmeczi László és Szurmay Ernő nevével találkozhatunk. A meghatározó szerzők (dr. Botka János, dr. Soós Imre, dr. Szabó István, dr. Szabó László) neve változtatlan, igaz, bővül a körülöttük - mellettük - tevékenykedő helyi fiatalok (dr. Cseh Géza, dr. T. Bereczki Ibolya, Bagi Gábor, Gulyás Katalin, Papp Izabella), a fővárosban és a szomszédos megyékben dolgozó, forrásörző szakemberek összetétele (dr. Szabó Ferenc, dr. Horváth Lajos, dr. Urbán László, dr. Benedek Gyula, dr. Nemes Lajos), de a munkatársak ott is azonos körből kerülnek ki.

Tökéletesen egyetértünk azzal, hogy a szerzői gárdák összeállítói mindenk előtt olyan szakembereket válogattak ki, akik hivatásuknál fogva is különféle helyismereti adatok gyűjtésével, rendszerezésével foglalkoznak, és természetes kapcsolatban állnak az országos forrásörző intézmények vezetőivel, illetve megfelelő osztályaival. Utólag azonban a tudományos sajtóban is megjelent kritikából (Kiss József: Hozzászólás Szolnok megye Néprajzi Atlasza történeti bevezetőjéhez. *Századok*, 1982. 1. 124-151 és utó. Hogyan készül Szolnokon a megyetörténet. *Századok*, 1984. 3. 550-562.), valamint a kötetek anyagát használó történelemszakos tanárok és honismereti szakkörvezetők megnyilatkozásaiból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy csak javára vált volna a vállalkozásnak, ha a megye területén, vagy azon kívül élő további helytörténészek, nemcsak felhasznált műveik egy részével, hanem közvetlenül is részt vehetnek a kitűnő kötetek megteremtésében.

Részvételüket hiányolva természetesen nem azokra a Szolnok megyében is bőven található szerzőkre gondolunk, akik az aktuálpolitikai szükségletnek megfelelően válogatták és kommentálták forrásaikat, hanem szakemberekre. Olyan történészekre tehát, akiknél a tárgyszeretet forrásismerettel és kutatásmódszertani jártassággal párosul, mert ők valószínűleg sokat segíthettek volna a szükséges

adatok körének meghatározásában, a helyenként nélkülözhetetlen fogalomtisztázásban és szövegértelmezésben.

Hiányérzetünket az is indokolja, hogy napjainkban már a legkisebb település történetének a feldolgozása is megköveteli az interdiszciplinaritást, a különböző tudományok eredményeinek integrálását. Az is közismert, hogy a kutatott téma mérete és az interdiszciplinaritás szükségessége fordított arányban van egymással, mert egy kistelepülésről egyetlen tudomány forrásai aligha adhatnak kielégítő mennyiségű információt.

Részletesebb megjegyzéseink előtt rögzítenünk kell azt is, hogy Adattárunk első kötete, amelyből megismerhetjük a kiadás célját, a szerkesztés szempontjait, valamint Abádszalóktól Mezőtúrig betűrendben a megye felének települési adatait, 1980-ban jelent meg, a második kötet pedig, amely Nagyivántól Zagyvarekasig tájékoztató bennünket, csak 1989-ben.

A kötetek lexikonszerű tömörséggel mutatják be egy-egy település 1960. évi állapotát, névváltozásait, régészeti és néprajzi jellemzőit, népesedési adatait, politikai történetét, tulajdonviszonyokra épülő társadalmi rétegződését, mezőgazdaságát, iparát és kereskedelmét, művelődési, valamint egészségügyi és szociális viszonyait. Az újszerűen összeállított tárgykörök gondosan válogatott adatait kronológikus sorrendben olvashatjuk. Ez a megoldás teszi lehetővé az azonos időben keletkezett adatok gondos összevetését, ami a feldolgozó munka elengedhetetlen feltétele. Ez a lehetőség önmagában is óriási segítség a többségükben nem specialista felhasználók számára.

Gyakorlott kutató a kötetek használhatóságáról elsősorban a tudományos apparátus áttekintésével győződik meg. Munkáját ebben az esetben a gyors keresést biztosító tartalomjegyzék segíti, amely egy település kötetben elfoglalt helyéről és az információk oldalban kifejezett mennyiségéről ad tájékoztatást. Az első kötethez még külön füzetben csatolt, de a másodikba már tudatosan beépített helynévmutató azt is elárulja, hogy a keresett település a fő helyén kívül, másutt előfordul-e? A maga nemében kitűnő, de sajnálatosan „egy szempontú” mutató használati értékét alaposan meg lehetett volna növelni egy betűrendjéhez illeszkedő tárgymutatóval, amely az olvasó számára már ismeretlen fogalmak, régi mértékegységek, pénzek stb. mai értelmezését, illetve értékét is tartalmazná. Ezt a hiányt csak részben pótolhatja a Bán Péter által szerkesztett „Magyar történelmi fogalomtár”, amelynek 1989-ben már a második kiadása jelent meg a Gondolat Kiadónál.

A közölt szócikkek várható tudományos értékéről, de a szerkesztői munka magas normáiról is árulkodik a mindkét kötetünkél példásan egységes jegyzet-rovat és a következetesen alkalmazott rövidítésrendszer. Szigorúbb mérce alatt vizsgálva azonban az egyes közléseket meg kell azt is állapítanunk, hogy a leggyakrabban forgatott forrásmunkák (Palugyay Imre 1854-ben, Tóth Dezső 1942-ben megjelent könyvei, még gyakrabban Hild Viktor oklevélkivonatai használata esetén, hol a közvetlen átvétel, hol az eredeti forrás pontos megjelölése hiányzik. A feltűnően ritkán idézett középkori oklevélkiadványaink hivatkozása

pontos ugyan, de könyvészeti adataik gyakran hiányosak, és az esetleges további kutatást, valamint a szükséges ellenőrzést megnehezítik. A nem eléggé gyakorlott kutató nehezen tud mit kezdeni a „C.D.” vagy jobbik esetben „Cod.Dipl.” rövidítéssel. Ezek a kiadványok sajnos nem kerültek be a különböző irodalomjegyzékekbe sem.

Ugyancsak megkönnyítik a felhasználást az egységes szempont szerint, jól megszerkesztett táblázatok. Nem zavarja használatukat, ha egy-egy esetben a második kötet valamelyik táblázatában az azonos témáról több adatot találunk, de eltér a megszokott tudományos gyakorlattól, hogy a közölt táblázatok fölött hiányzik a megszokott arab vagy római sorszám és a tartalmukra utaló cím is.

Igen kellemes meglepetést szerzett a köteteket gondozó Szolnok Megyei Levéltár azzal, hogy előteremtette a szükségképpen száraz szakcikkek beszédes ábrákkal való élvezetesebbé tételének költségeit. Ezek elhelyezése különösen a második kötetben sikerült nagyon jól, ahol az illusztrációk azoknak a számára is sokat elmondanak Szolnok megye történetéről, akik nem vállalkoznak szakcikkek olvasására.

Az első képen Jász-Nagykun-Szolnok vármegye ötágú koronával díszített címerét láthatjuk, amelynek felső mezőjében gólya és ágaskodó oroszlán fordul szembe egymással, alattuk stilizált folyóvíz, azon alul pedig nyugat felé vágat egy fején kun süveget, egyik kezében jász kürtöt, a másikban kerek pajzsot tartó lovas. Utána 5 kitűnő térkép mutatja be a megye mostani területét a 16. század második feléből, 1793-ból, 1848-ból, 1895-ből és 1958-ból származó adatok, illetve térképfelvételek alapján. A szerkesztő, dr. Botka János tiszteletre méltó mértéktartással csak annyi térképanyagot közölt itt, amennyi feltétlenül szükséges a megye közel félezer éves földrajzi és történelmi változásainak illusztrálásához. Sem itt, sem Szolnoknál nem közölte viszont az első kötet minden szemléletesége ellenére hibás térképét a 18. századi sószállításról, amelyről kiderül, hogy a szolnoki királyi sóraktárakba nemcsak tiszai tutajokon érkezett az elosztásra váró só, hanem a Nagykunság területén át kelet felől is, két egymással párhuzamosan futó szárazföldi úton. A térkép készítője mit sem gondolt azzal, hogy a máramarosi sót mindenkor a Tiszán, az erdélyit pedig a Maroson szállították a Kárpát-medence közepe felé, hogy azután a tokaji, szolnoki és szegedi lera-kóhelyekről juttassák tovább.

A szabadságharc korát idézi a császáriak által 1849 februárjában megtámadott cibakházi híd Hild Viktor vázlatán, s modern történelmünket, a Szajol községet agyonnyomó, hatalmas Almásy-hitbizomány kéziratós térképe, 1939-ből.

Az írásban rögzített történelemre hívja fel figyelmünket az elpusztult Öcsödöt újra népesítő koltalom-levele 1715-ből, Tiszaföldvár nagyközség Szervezeti Szabályzata 1896-ból, a Szolnoki Szőlőbeli Olvasókör gyöngybetűs Alapszabályzata 1901-ből. Halak úsznak fel és alá Nagyrév, Tizzasüly, Vezseny pecsétjében, gázlómadár lépeget a szelevényi Körös-ártéren. A középkort idézi a derzsi templomrom fényképe és egy egytornyú templom Tizaszentimre pecsétnyomatán. Láthatjuk a szolnoki vár és a város rajzát 1617-ből, és a Tisza medréből szár-

mazott, szépen restaurált török kerámiákat egy másik lapon. Talán áll még az a századfordulón épült lakóház (vagy hasonló társa), amelynek alaprajzát a ti-szaderzsi cikk szerzői mellékelték, de csak emlékezetünk őrzi már a régi, szolnoki vasútállomást, amelynek eredeti képében egy 1915-ből való fényképen gyönyörködhetünk.

A Szolnok Megyei Adattár köteteit forgatva úgy illenék, hogy ezután már csak struktúráról, stílusról, gazdagon áradó, vagy (ritkábban) szegényesen csordogáló forrásokról írjak, de annak kimondása kívánkozik a tollam alá, hogy a szerző, aki írni kényszerül, s a könyv, amely világra jön, magával hordozza kiszabott sorsát is. Az íróasztalom melletti polcra Széchenyi figyelmeztet: Vigyázz! „A múlt elesett hatalmunkból...” Bármit írsz is, nem változtathatod meg a szerkesztő szándékát, írás rögzíti a százados adatokat és az írói véleményeket. A kötetek anyaga (egy esetleges új kiadásig) nem változik többé, de változott s változik továbbra is az új szempontokat követelő, nem várt eltolódásokat involváló politika, s új eredmények kerülnek ki a tudomány műhelyéből is.

Aligha van jobb alkalom, hogy a történettudományról és művelői megítéléséről szóljunk, mint egy olyan adattár, amely a megismételhetetlen történet, a „volt és nincs többé” állapotában közli adatait, akár egy monstre sírkő. Ezek közül rendszerint a kor által determinált módon válogatnak az utódok, de egykori létezésüket semmi hatalom nem kérdőjelezheti meg. Előjöhetnek és elő is jönnek alkalmas időben, hiszen mindig is ott voltak (még) felfedezésre, vagy (már) felhasználásra várva.

Az Egyesült Államokban sok híve van az aktuális jelen erős befolyását, sőt (esetenként) meghatározó voltát hirdető prezentizmusnak. Ez a hatás az általunk vizsgált mű és kora esetén viszonylag könnyen kimutatható még olyan apolitikusnak tűnő fejezeteknél is, mint egy historográfiai Bevezetés.

Első kötetünk bevezető sorait olvasva meggyőződhetünk arról, hogy a Scheft-sik György főlevéltáros által, 1935-ben szerkesztett, „Jász-Nagykun vármegye múltja és jelene” című kötet már megkapta az „első összefoglaló megyetörténet” rangját. Nem „Horthysta szemét” többé, de azért nem árt mellé írni, hogy a kötet társszerzői a megbízhatóbbak. A kor parancsa az is, hogy a kronológiai rendet kiiktatva, elsőség illeti az 1945 után keletkezett műveket. Ezek között első helyet kap a Szolnok Megyei Néprajzi Atlasz I. kötete elé írt rövid, megyetörténeti áttekintés a honfoglalástól az első világháborúig, azután gazdag áradásban jönnek a munkásmozgalom és a Tanácsköztársaság történetével foglalkozó és az 1945 utáni eredményeket összegző munkák. Megállapításaikból minden valószínűség szerint csak a konkrét adatok és a belőlük levont - valóban tudományos - következtetések maradnak fenn az idők rostáján.

Csak ezután következhetnek a „megye egyes részeinek” klasszikus értékű feldolgozásai (Gyárfás István: A jászkunok története I-IV. 1873-1875; Fodor Ferenc: A jászság életrajza, 1942; Tóth Dezső: A hevesnagykunági református egyházmegye története I-II. 1942. stb.), amelyek nélkülözhetetlen értékei Szolnok megye történetének. Fontosságuk elismerése mellett húzódnak meg a névtlenség ho-

mályában az összefoglaló, vagy egyes részkérdéseket tárgyaló községtörténeti, (de ma már nem „községi” szintű) munkák és a megye egy részére vagy egészére kitekintő tematikus feldolgozások. Nagyobb hányaduk pontos címe természetesen megtalálható az egyes községekhez ajánlott szakirodalomban.

Ne ítéljük elhamarkodottan e historiográfia összeállítói felett, hiszen munkájuk legalább annyira a kor és a lehetőségek függvénye, mint egyéni képességüké, vagy tudományos euridiciójuké.

Évtizednyi idő választja el a második kötetet az elsőtől, amelyet elődjének tapasztalatait gondosan elemző szerkesztőség, és jelentősen bővült szerzői gárda készített el a korábinál jobb gazdasági feltételek között, megnövelt terjedelemben és dícsérendő minőségben. E kötetet rugalmasabbá teszi a honismereti, oktatási és tudományos igényekhez való alkalmazkodás szükségességének felismerése. Az elért magas színvonal pedig arra figyelmezteti az olvasót, hogy ez a kötet már nem egy ad hoc kollektíva munkája, hanem a megye székhelyén létrejött alkotó műhely(ek)é. A vállalkozásban részt vett intézmények tudományos gyarapodására, hatékonyabb munkájára utal, hogy a Szolnok Megyei Levéltár 1978-ban elindította a Levéltári Füzetek című sorozatát, amelynek 8. száma közölte a megyére vonatkozó helytörténeti munkák jegyzékét. 1986-ban indította útjára a megyeszékhely nevének középkori „Zounuk” alakját viselő Évkönyvét, amely máris komoly tudományos tekintélyt szerzett kiadójának, és elismerést szerez a közönségnek. Részletes Sajtóbibliográfiával segített a közös munkában a Verseyhy Könyvtár, és fontos tanulmányokat jelentetett meg a Damjanich Múzeum is 1981- és 1982/1983. évi Évkönyvében.

E kötet szerzői számára a Bevezetőben felsorolt sok új tudományos frás között kiemelt jelentősége volt Soós Imre két hatalmas munkájának (Heves megye községei 1867-ig. Bp. 1975; Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp. 1985.), amelyek közül az első bizonyos mértékig mintának is tekintették, a második eredményeiből pedig bőven merítettek a művelődéstörténeti alfejezetek szerzői.

Fontos segítséget adott a „Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai” 1981-ben megjelent I. kötete Heves Külső-Szolnok vármegye 1548. évi dézsmajegyzékeinek közrebocsátásával, és Dóka Klára alapos tanulmánya (Agrártörténeti Szemle, 1982. 3-4. sz.), amely a Tisza árterein folytatott 19. század eleji gazdálkodás körülményeit világította meg sok hasznos adattal. Örömmel állapíthatjuk meg azt is, hogy bár 1987-ben állt össze a kötet kézírata, néhány szerző még fel tudta használni Györffy György: „Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza” című művének abban az évben megjelent III. kötetét.

A megnövekedett gazdasági és tudományos lehetőségeknél parancsolóbban ösztönözte minőségi munkára a második kötet munkatársait a feldolgozandó anyag. Az első kötet 38 településéből 24 a jászkun kerületekről került ki, amelyeknek gazdag levéltárai a múlt század közepe óta vonzották a történészeket. Az azonos jogokat - és kiváltságokat - rögzítő donációs és privilégias levelek és a kitűnő feldolgozások valósággal csábították az első kötet szerzőit egy fajta sematizálásra. Ez természetesen nem elmarasztalást jelent, hiszen az adózás módja, az igazgatás struktúrája, a kerületek határain belül viselt jogok milyensége, illetve az 1745. évi megváltás (redemptio) óta beállott differenciálódás azonos volt a Kerületek minden településén.

A második kötet szerzői csak Túrkeve setén élvezhették ezeket az előnyöket, mert a többi 40 települést - a megyeszékhely kivételével - néhai jobbágyközség volt, s ezeket csak a külső történelemből (törökvilág, szabadságharc, kapitalista fejlődés stb.) rájuk nehezült sors hasonlósága fűzte össze, valamint kisebb területeken az azonos talajviszonyok (kötött talaj, homok, ártér) által megkövetelt gazdálkodás hasonlósága és esetenként a vallási viszonyok azonossága. Ez a sokszínűség majdnem minden településnél egyedi elbírálást követelt a szerzőktől. Fokozta nehézségeiket, hogy a feudális korból csak az egyház és a világi nagybirtokosok után maradtak fenn levéltárak, de a sok kis- és középbirtokos életéről és tevékenységéről alig lehet valamit tudni, mert ha itt-ott meg is maradtak szórt feljegyzéseik, számadáskönyveik, túlnyomó többségüknek nem volt szüksége irattárra.

A részletesen felsorolt körülmények együttesen okozták, hogy a második kötet szerzői kutatómódszertani és szemléleti vonatkozásban is továbbléptek vagy továbblépni kényszerültek.

A két kötet számára kialakított stuktúra természetesen kötelező maradt, de aki a kötetet forgatja, sokféle tünetével találkozhat a rugalmas alkalmazkodásnak. Minden erőltetés nélkül rögzíthetjük, hogy általánosságban gazdagabbak lettek a kimutatások rovatai, komplexebbé vált a 18-19. század fordulójának bemutatása. Ismeret(het)ték a Nagyatádi-féle földreform adatait, rögzíthették a tudomány számára az 1945 utáni népi- és pártszervek első tagjainak neveit. Oklevéltárat ugyan ők sem adhattak, de lehetővé vált a források bizonyos hányadának tartalmi, vagy fototechnikai bemutatása.

A tudományos adattárak általában mindenütt a szélesebb értelemben vett szakma, a mi esetünkben a történelem kutatói, oktatói és hivatásos ismeretterjesztői számára készülnek. Mi azonban itt nem feledkezhetünk meg arról a kiszámíthatatlan nagyságú, igen heterogén rétegről sem, amely Szolnok megye története iránt valami okból érdeklődik. Közöttük mindenek előtt azokra gondolunk, akiknek megyénk egy-egy települése a szülőföldje. Ezek számára a közös hazának e darabja az otthon, amelyhez igen gyakran egyenes ágú felmenőiken, közeli és távoli rokonaikon, barátaikon, ismerőseiken keresztül kötődnek. Ez az a hely, amelyről tudatosulással legelső pillanatától kezdve gyűjtik magukban hangok, illatok, ízek és színek hol édes, hol kínzó emlékanyagát. Közülük azok a legirigylésre méltóbbak, akik születésük földjén futhatják be életútjukat, s ha rövidebb vagy hosszabb időre elszakadnak is a szeretett földről, erőt gyűjteni, megpihenni mindig hazatérhetnek.

Ők a nagyszülők gyermekkoráig sok hazai ismerettel rendelkeznek ugyan, de a meglévő tudás újabb vágyakat gerjeszt a távolabbi múlt megismerésére. Számukra az Adattárban is az a két oldalszám a legkedvesebb és legkeresettebb, amelyek között szülőföldjükről olvashatnak. Nem egy esetben láttam (itt is, másutt is) azt a mohó kíváncsiságot, amellyel az első találkozásuk végigfutják a kedves adatokat. Ritkább tetten émi azokat a pillanatokot, amikor bosszúsán vagy szégyenlősen nyitják ki ismételten a kötetet, mert valamire nem emlékeznek pontosan, amire pedig (szérintük) illetet volna. Ők azok, akik számára nem szakmai szükséglet, hanem természetes élmény a szülőföldre vonatkozó irodalomjegyzék gazdagabb vagy szegényebb tartalma.

A patrioták mellett az érdeklődők között találhatjuk azokat is, akiket a régebbi időben ellenség űzött, víz hozott, a modern világban pedig kenyérkereset kényszerített, hogy saját pátriájukat elhagyva Szolnok megye valamelyik régiójában, „második” otthonra leljenek. Ha az új otthon a Jászságban vagy a Nagykunságban fekvő, akkor majdnem bizonyos, hogy érdeklődésük a helyi társadalom múltja felé

irányult, amelynek kiváltságolt tagjai sem nemesek, sem parasztok nem voltak a haza más tájain szokott értelemben. Kapitányok vezetése alatt álló, s vérrokonok szerint hadakba szervezett településeik joggal válthatták ki a jövevény érdeklődését. Hozzá tartozott ehhez a képhez a katolikus jászok mély vallásossága, a kálvinista kunok közösséget megtartó, kemény egyházfegyelme, és mindkét területen a helyi egyház által irányított közművelődés. Milyen nagyszerű, hogy köteteink művelődéstörténeti fejezetei már fokozott gondot fordíthatnak ezeknek az igényeknek a kielégítésére is.

Vannak azután régiók, amelyeknek sokfelől összeverődött népét sokáig a rájuk települt úri hatalom tartotta össze. Ezekben nem a közösség, legfeljebb csak néhány köznemesi család leszármazottai lehetek büszkéik származásukra. Vegyes népességükön belül gyakran jutottak kisebbségbe a hagyományt őrző őslakók, de a táj és történelem parancsára rendszerint hozzájuk igazodtak a jövevények. Ezek az egykor vízjárta, máskor talán éppen homokos, vagy az ellenség által letarolt sík rónaságon élő jövevények, a külső történelem, esetleg a természeti katasztrófák otthoncserére készítő eseményeire fogékonyabbak. Ugyanakkor természetesen érdeklik őket azok a gazdasági módszerek is, amelyeket őseik oly tökéletesen elsajátítottak a helybeliektől, akik nem egyszer maguk is hasznos ismereteket szereztek más tájak küldötteitől.

A kötet után érdeklődők széles spektrumát áttekintve láthatjuk igazán, hogy milyen bölcs előrelátással tervezték meg másfél évtizeddel ezelőtt a Szolnok megye történetéből válogatott adatok sokarcúságukban is egységes gyűjteményét a kötet munkatársai. Érdemüket csak növeli, hogy a feszes adatsorok között esetenként a korabeli élet egy-egy momentumát is felvillantották.

Közönség-találkozó valamikor a hetvenes években.

Rigó József

Megváltás kerestetik

Godspell

A rockzene és a színház találkozásából született meg a rockmusical. A Broadway Mark Hellinger Színházában 1971 októberében bemutatott Jézus Krisztus Szupersztár óta sorra születnek meg az életét, vagy annak valamelyik szakaszát bemutató, illetve más bibliai személyiségek életútját, vagy annak valamelyik töredékét feldolgozó előadások. Színpadi megjelenésük - ma már több művésztársadalmi tanulmány igazolja - szoros kapcsolatban áll a '68-as ifjúsági mozgalmak kifulladásával, megfáradásával. Sorra születtek az amerikai színpadokon a hippie megváltók. Nálunk a művelődéspolitikai fékjei lassították, késleltették e művek bemutatását. Bizonyára emiatt is van, hogy meglehetősen későn, a Roundhouse-beli színházi bemutató után tizenhét évvel került a Szigligeti Színház színpadára Schwartz-Greene-Tebelak: Godspell című (ebben az előadásban Hit kell! címmel magyarra fordított) musicalja. A színpad szerint Isteni rockjáték Máté evangéliuma alapján. Mindez zenével, tánccal. A verseket Fodor Ákos fordította, színpadra alkalmazta Böhm György és Imre Zoltán, aki az előadás rendező-koreográfusa is.

A laza szövetű eseménysorra épített előadás dramaturgiai modellje a lengyel származású producer-rendező, Joseph Papp New York-i színházában világsikerre indult Chorus Line modelljét követi. A mű nem ismeretlen a hazai nézők előtt sem, Tánckar címmel pár éve vetítették a mozikban.

Népes szereplőgárda vonul fel a Szigligeti Színház színpadán. Ki-ki egyéniségének megfelelően igyekszik kitölteni a tulajdonképpen meg nem írt történet vázlatokban sem megírt karaktereit. Egyszerű, az előadás világához, hangulatához megfelelő díszletet tervezett Csík György, aki a jelmezek - jelen esetben egyáltalán nem karakterizáló -, szintén a mű gondolatának kívánalmait szerint leegyszerűsített tervezését is elvégezte.

Amíg a nézők helyet foglalnak a félhomályos nézőtéren, a gyér színpadi világításban is látható, már benn vannak a színészek. A színpad bal oldalán felállított vaságyakon heverésznek. Koncentrálnak, egymással beszélgetnek. Az elsőtétülő nézőtér ellenpontjaként egyre több fényt kap a színpad, kirajzolódik a félig épített templomot ábrázoló díszlet. Egyenletes kopácsolás ritmusát halljuk, megkezdődik az építők szokásos hétköznapja. Mozgalmas többszólamúsággal mozognak az induló képben. A játszók „egyenruhája” Brecht vagy talán Mejerhold valamelyik korszakának színházi világát is idézi. A munka egyenletes ritmusát edénycsörgés töri meg, sorba állnak. Megdördül az ég, az együttes egy képben mutatja meg az elemeknek kiszolgáltatott ember félelmét. A csoport közepéből egy kéz emelkedik magasra, a Bibliát tartja az ég felé. Itt kezdődik

a dráma, a Gonosz és a Jó, a Negatív és a Pozitív, (Szerémi Zoltán - később Júdás is, és Mertz Tibor - később Jézus) harca. Harcuk után kezükben marad a Biblia egy-egy darabja.

Az előadás nem követi a Máté evangélium leírásait, csak egyes helyzeteit, idézeteit használja, ezért nem mindenkor azonosítható be, hogy a színész melyik bibliai alakot játssza, illetve többnyire úgy is jelenik meg, mint önmaga.

A Gonosz és a Jó küzdelme után dalt énekelnek; „Nagy mű az, amit Isten eltervezett...” szövegkezdettel, melynek refrénje: „Hidd el! Hit kell!”

A kórusokkal egyéni sorselbeszélések váltakoznak. Mertz Tibor (Jézusa!?) énekl: Légy jó fiú, kismadaram. Az apja mondta ezt valaha a kábítószeres fiúnak. Újra a kórus következik, táncukban a kábítószer hatása alatti repülést táncolják el. Az extatikus tömegtánc után Háda János énekel: „Készítsd, ó ember, az Úr útjait...” kezdettel. Ezután a pszichoanalitikus iskolák egyik módszerét megidézõ párnacsata következik, melynek központi alakja az Egri Márta által játszott figura. Ebben a képben Mertz Tibor is énekel egy dalt, a szem a testnek fénye témakörben, majd újra extázist látunk a Rock, rock, rock and roll kezdetű kórusal, és ebben a blokkban játsszák el a házasságtörõ asszony (Spolarics Andrea és Szerémi Zoltán kettõse) történetét is.

Mi lesz a személyiséggel az öngyilkosság után, kérdezi ezúttal az előadás. Csak a test pusztul el, a lélek elpusztíthatatlan, jelenik meg a konklúzió. Isten nélkül nem lehet élni, adja a kórus a választ. Ezután megkeresztelkednek mindannyian. Háda János itt Keresztelõ Szent Jánost játssza. A kép végén Háda János és Spolarics Andrea meghatóan szép éneke következik. Ó, hála néked, én Uram! - éneklük.

A börtönben ülõ Gonosz (Szerémi Zoltán) beszél egy lány leveleirõl cinikusan. A következõ képben kábítószeres cigaretta szívna, majd Szerémi Zoltán fekete csukjában, egy vödörrel a ritmust verve, a közösséget a szexualitás fekete miséjébe sodorva táncolnak, énekelnek. Az elvadultság az építmény tetejérõl való legrással (Tóth József) öngyilkosságba torkollik.

Ezután Mertz Tibor jelenete a következõ epizód, amelyik a Jézus kiúzi a kufárokat a templomból témára emlékeztet. Majd, értelmezésünk szerint a csodálatos kenyérszaporítást láthatjuk. „Én vagyok a feltámadás és az élet” - énekl Mertz Tibor Jézusa, és valóban feltámasztja Lázárt (Tóth József). „Adj hitet, mert hit kell, énekl újra a kórus, és ismét az égzengést halljuk.

Az Utolsó vacsora az előadás következõ epizódja. „Ahová indulsz, vigyél el engem is” - énekl a kettõt Bajcsay Mária és Egri Márta. E lírai hangulatú tétel után Jézus egyedül marad, hívei elalszanak. „Ágra akasztom szép hangú hárfám” - énekel JÉZUS. Júdással (Szerémi Zoltán) hosszan birkóznak, s amikor Júdás a Mestert arcul csókolja „Feszítsd meg” - mondja Jézus Júdásnak. Az ébredõk a felszólítását félreértik, és ezután követelik a megfeszítést. A kereszten Jézus falzett hangon énekel a bevégeztetésrõl.

Finálé kétszer van. Van egy ráadás is, mint a rock-koncerteken. Ebben a

második fináléban Jézus már együtt táncol és énekel a többiekkel. A beállítás a megváltás katarzisát is leoldja. Ennyi.

Azért rekedünk meg az előadás egyes epizódjainak leírásánál elemzés helyett, mert sem az egyes epizódokban, sem azok egymást követő sorában nem találjuk a rendszerezett egységes egészbe foglalást. A laza epizódok nem épülnek egy központi tengely köré, az előzmények, következmények logikája megfejthetetlen. Az előadás nézhetőségét a táncok, a zene, illetve az elhangzó dalok garantálják. A dramaturgiai munkának semmilyen nyomát nem leljük. Imre Zoltán csak arról tud meggyőzni, hogy jó koreográfus, de nem lehet megtalálni a rendezői kéz nyomát. Sem az egyes alkotóelemek összefüggéseiben, értelmezésében, sem a színészvezetésben.

A játzó színészek: Bajcsay Mária, Bellus Attila, Egri Márta, Háda János, Mertz Tibor, Spolarics Andrea, Szerémi Zoltán, Tóth József, Bakos Éva, Ecsedi Erzsébet, Éliás Anikó, Gombos Judit, Horváth Gábor, Kaszás Mihály, Szöllösi Zoltán, Tóth István, Turza Irén.

Bajcsay Mária, Egri Márta, Háda János és Spolarics Andrea a dalokban éneklésük kiválóságával tűnnek ki. Tóth József és Gombos Judit a táncbetétekben remekel. Érdekes karaktert mutat Turza Irén. Mertz Tibor Jézusa erőtlen. A spiritizista családból származó sátánista-Júdás szerepét játzó Szerémi Zoltán az előadás legjobbjá. Szerepének többszínűséget keres, cinikussága, iróniája az átéléssel közelítő megjelenítéseiben is benne van, így önmagán belül is nagyon jó ellenpontokat hoz létre.

Kár, hogy csak a profánságot vállalta ez a megváltó történet, a szentséget érintetlenül hagyja.

A félreértés

Tükröt tart elénk Tompa Gábor színháza.

A nálunk tulajdonképpen nem is ismert Camus darabot, A félreértést - melyet erre a bemutató alkalomra fordított Horváth Andor - rendezte vendégként a Szigligeti Színház Szobaszínházában a Kolozsvári Állami Magyar Színház igazgató-rendezője. És leckét adott. Abból, milyen is lehet(ne) egy kamaraszínházi előadás, átlépve a naturalista-realista színjátszás Sztanyiszlavszkij módszeréhez kötött, mi több, módszerébe görcsösen beleragadt hazai színjátszás hagyományain. Hogy pontosabban fogalmazzunk, továbblépve, de őrizve is azt egy korszerű színházi nyelv, illetve színészi test-nyelv felé. Az előadás megtörténik, de hogy összességében miért nem maradéktalanul, ennek véleményünk szerint több oka is van, amire a későbbiekben még vissza kell térnünk.

Albert Camus darabjában nagyon egyszerű képlettel dolgozik. A dráma alaphelyzete archetipikus eset. Nem kitalálja a történetet, hanem megleli, felszínre hozza kollektív tudattalanunkból, és kidolgozza egy variációját a tékozló fiú visszatérése motívumnak. De az egzisztencializmus huszadik századi irodalmi klasszikusa ezt a kibontást az egyszerű történet mögött bonyolultan, árnyaltan,

többszörös tükrözéssel variálja. Jan, a harminchárom évesen visszatért gazdag tékozló fiú azért tér haza, hogy a megváltást és a boldogságot meghozza anyjának és húgának, Marthanak.

Az életformájukból egy másik világba vágyódó nők, a panziójukba megtérő magányos férfiakat megölik és kifosztják. Így akarva majdani elutazásuk anyagi fedezetéhez jutni. A húsz éve eltávozott és most meggazdagodva feleségével, Mariával visszatérő Jan nem fedi fel magát, feleségét is sikerül rábeszélnie, hogy ne mutakozzék, csak egy későbbi időpontban, az első otthon töltött éjszaka után árulják el kiletüket. A két nő azonban nem ismeri fel, mohón rácsapnak gazdagságára, és megtörténik a félreértés, az éjszaka során megölik Jant. Csak amikor az Öreg cseléd megtalálja az útlevelet, derül ki, hogy gyilkosságuk gyerek-, illetve fivérgyilkosság is. Ennyi a történet. Ez a krimiszzerű példázat azonban csak a darab legfelszínesebb rétege, s többszörös rétegzettségét, a hogyan történnek meg az emberi kapcsolatok „mozgásainak” módját az előadásban érhetjük tetten. Mielőtt kísérletet tennénk behatolni az előadás ikonográfiájába, beszélnünk kell Tompa színházi nyelvének sajátosságairól. Ezek feltárásával ugyanis nem kell hosszas magyarázkodásokba bonyolódunk az előadás leírásánál majd.

Először annak érzékeltetésére, hogyan változott a színház nyelve az elmúlt húsz évben, egy kis kitérőt kell tennünk. Azért e visszatekintés, hogy lássuk a szembetűnő különbségeket, illetve Tompa Gábor másságát, viszonyát ezekhez.

A többnyire Franciaországban dolgozó angol Peter Brook, századunk egyik színházi sámánja 1968-ban megjelent, *The Empty Space* (magyarul *Az üres tér*. Európa Könyvkiadó 1973.) című könyvében saját gyakorlatát elemezve azt írja, hogy a dráma-színész-rendező háromszög viszonya indítja el a színházi próba-folyamatot, amelynek előrehaladtával a rendező, egyre távolodva, lassan kioldódik ebből a háromszögből, és helyébe lép a néző. Az előadás tehát a dráma-színész-néző háromszög kapcsolatban működik.

Tompa Gábor elméleti munkáiban és a színház művészetéről szóló nyilatkozataiban igazolásra nem szoruló alapigazsággként használja a drámához, mint irodalmi szöveghez hűlően színház fogalmát. A színházi előadás szerinte metaforákkal kell élnen, a néző képzeletének felgyújtásáért kihagyásokkal, utalásokkal jelenítődik meg, a kiegészítéseket a néző belül végzi önmagában, így alkotói jelenléttel van jelen az előadásban, meghatározó fizikai közelségével. A dráma ürügy, egy többszörösen összetett, sokszólamú partitúra része. De a partitúra része az a konkrét tér is, amiben az előadás lebonyolódik. Ebben a gondolkodásmódban az az alapvetően más, hogy az előadás dráma-színész-néző háromszög viszonyát a játéktér-színész-néző háromszög viszonya váltja fel. E módosulásnak messze kiható következményei vannak. A színház egyre inkább eltávolodik a drámai irodalom illusztrálásától, egy, a metakommunikációban és a színpadi metaforákban megnyilvánuló sajátos, öntörvényű képesség kimunkálásában mutatkozik meg. Saját nyelvét hozza létre, a legáltalánosabban értett teatralitást.

Ebben a nyelvben a legfontosabb elem a színész. Korunkban valamire magát

tartó egyetlen színházi alkotó sem kerüli meg, nem tudja megkerülni a színészi jelenlét kérdését. Egy nagyon leegyszerűsített sémában a színészi jelenlét vagy a lelki és fizikai jelenlétben való - „olyan, mint az életben” - megmutatással él, illetve átél, vagy maszkban, típusban, gesztusokban megmutat. Lehet e kettőt együtt, egymásra tükröztetni. Tompa Gábor a színészi jelenlét alatt ezt érti. Ezt az átélve megmutatást, miáltal az előadás olyan, mint az életben, csak teátrálisabb, élményével hat. Hatása ezáltal egyszerre konkrét és általános, érzéki és intellektuális. Egyszerre hat a néző lelkére és szellemére.

Camus darabjának színpadra állításában ennek a nyelvnek a kidolgozása nem történt meg maradéktalanul. Hogy miért nem, erre több tipp is lehet. Az egyik, hogy a magyar színjátzásban ez az összetettebb színészi játékmód nem gyakorlat. Minden bizonnyal a magyar színházi gyakorlatban szokásos hat hetes próbaidővel nem is hozható létre. Ugyanakkor az sem lehetetlen, hogy e kevésbé ismertnek a kipróbálásához nem egyformán adatott meg a színészek részéről a rendezőbe vetett bizalom.

A szobaszínházi teret horizontálisan és vertikálisan egyaránt kihasználó komor hatású, kemény fényekkel szabdalta, Both András díszlet-jelmeztervező munkáját dícsérő játéktérben zajlik az előadás. Érkezésünkkor az Öreg cseléd (Győry Emil) fogad a félhomályban, égő gyertyával kezében. Majdnem helyünkre kísér. Két oldalt, egymással szemben ülünk, mi nézök. Türközzük egymást. Amikor mindnyájan elhelyezkedtünk, fémesen döndül a bejárati ajtó, hosszú, öt-tíz perc közötti némajátékkal indul az előadás. Győry Emil Öreg cselédje úgy jár-kei a lépcsőkön, a körbefutó erkélyen, hogy egyszer sem érinti a korlátot. Ez a jel szerepének megértéséhez. Nem támaszkodó biztonságával közli, hogy nagyon régóta birtokolja ezt a teret. Az emeletről egy nagyméretű tükröt hoz le, át a földszinten, és a játéktér felé fordítja. Tükörrel zárja, és tükörbe zárja a teret.

Az Anya (Meszléry Judit) a zenegépen lévő kis szelencéből kivesz egy érmét, és meghív egy számot. A gépre támaszkodik, behunyt szemmel, elomlón, nosztalgikusan mosolyog. A körbefutó erkély fölött nyflik az ajtó, kitekint riadtan Martha, a lánya (Spolarics Andrea). Lefut, határozott mozdulattal kikapcsolja a zenegépet. „Visszajön” - szólal meg az Anya. Eddig a hosszú némajáték. Megteremtődött az atmoszféra.

Tompa többször él erős rendezői jelenléttel az előadásban. Rendezői gesztusainak jelenléte mégsem tolakodó, a partitúra része, az előadás értelmezését, hangulatát, metaforikus rétegét erősíti föl, de azáltal, hogy a tér, a kitűnő jelmezek, a színészi játék egyaránt stilizált, nem válik le a rendező jelenléte az előadásról. Ugyanúgy, mint ahogyan az előadásnak, a szerepeknek, a rendezői gesztusoknak is íve, ritmusa van. Mint például a zenegépmotívumban. Amikor később a hazaérkező Jan (Mucsi Zoltán) ugyanazt a zenészámot hívja meg a zenegépben, Martha kinéz a felső ajtón, lerohan, kikapcsolja a gépet, tudjuk, hogy végzettszerű dolgok indulnak el.

A rendezőnek a színészi jelenlétről vallott elgondolásai legkézzelfoghatóbban a Jan megérkezésével kezdődő jelenetben érhetőek tetten. Jan és Maria (Kozák

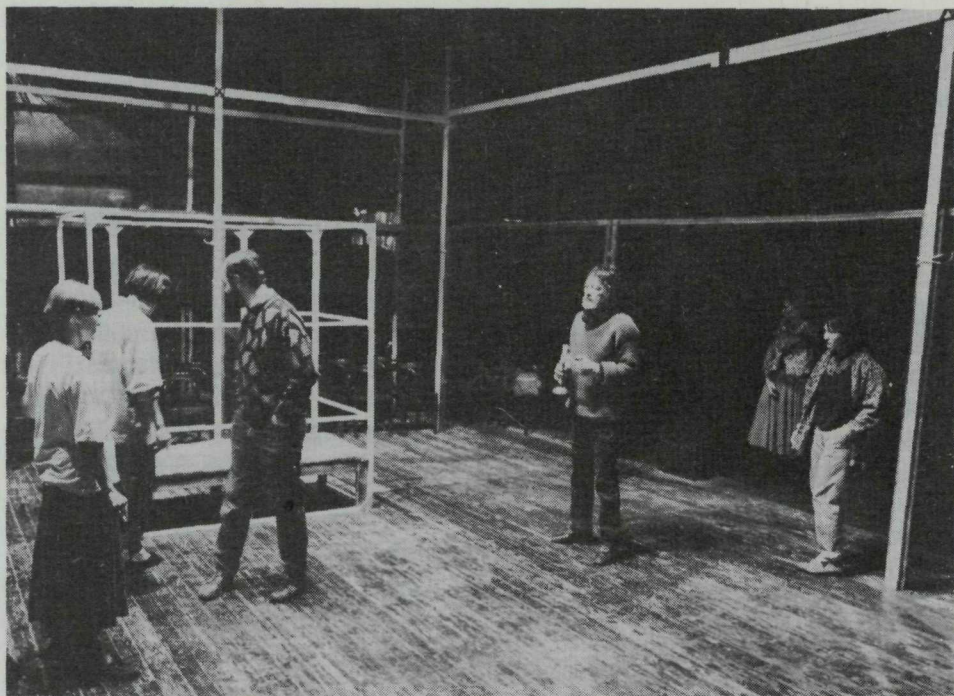
Ágnes) jelenete az előadás egyik legjobb, ha nem a legjobb jelenete. Megérkezésük a vajszívű fehér ruhában, amit a rendező felerősít még azzal, hogy az Öreg cseléd egy fehér galambbal a tenyerében megy át a játéktéren. Mucsi Zoltán rebbenékeny érintéseiben, Kozák Ágnes fonódó-szorító ölelésében, futkározásukban ide-oda kéz a kézben, a tükörrel zárt térben mindent feltárnak Jan és Maria kapcsolatából. Sűrű pillanat, ahogyan Jan Maria fejébe nyomja a kalapját, állnak a tükör előtt, elől Maria, mögötte Jan, átkarolva szerelmét az ölénél, és nézik magukat a tükörben, mint egy fényképen. Percekig tartó, szívszorítóan szép jelenet.

Mucsi Zoltánnak van még egy jelenete, amelyik színészi és rendezői egyaránt megdöbbentő színházi érettségről tanúskodik. Ahogyan felkészül az esti lefekvéshez szobájában, kalitkájában, ravatalában, lemeztelenedik, önmagát keresztelve, feje fölé tartott tenyeréből csorgatja végig fején, arcán, testén a vizet. Jan halál előtti rituális megtisztulása ez. Mucsi Zoltán nagyon szépen oldja meg ezt a kényes jelenetet. A feltárulkozásnak, önkiadásnak erre a mélységére csak szent színész képes.

A rendezői-színészi együttműködésnek másik példája az előadás záróképe. Martha monológját ugyan Spolarics Andrea nem tudta teljes egészében megformálni. Hiszterikus egzaltáltsága, túlzott expresszivitása nem hihető a jelenet minden pillanatában. De ahogyan a pénzzel teletömött zsákokat cipeli, mint önmaga keresztjét, nagyon hatásos. Ugyanazzal a gesztussal fürdik meg a pénzben a zenegép mellett, ahogyan a halál előtt Jan tisztul meg. Amikor az érméket dobálja a zenegépbe, de nem hív meg egyetlen zeneszámot sem, ekkor teljesedik ki a rendező zenegépmotívuma. Itt válik nyilvánvalóvá a rendezői gesztus íve ebben a motívumban. Így tükröződnek egymásra utalva a rendezői-színészi gesztusok Tompa színházában.

Hangulatában mindenkor helyén van, a kísérő zenegépben, és Győry Emil csellójátékában egyaránt Demény Attila zenéje.

A rendező egy korábbi nyilatkozata szerint A félreértés a drámairodalomban a tragédia műfajának huszadik századi felélesztésére tett kísérlet. A komor hangvételű, végzetszerűséget sugalló mű valóban a tragikusság elemeit hordozza. A várt katarzis is megjelenik, de mellette a századunkra olyannyira jellemző, az egzisztencialisták által különösen hangsúlyozott élmény, a szorongás, talán fölébe kerekedik megrendült, emelkedett, megtisztult lelkiállapotunknak.

A félreértés próbáján. Anya: Meszléry Judit , Martha: Spolarics And-
rea. A rendező: Tompa Gábor (középen). Az öreg cseléd: Győry Emil

Meszléry Judit, Spolarics Andrea, Tompa Gábor. (Fotók: Kardos Tamás)

H a m u p i p ő k e

Ha a teljes színházi évadot kívánjuk áttekinteni, nem mehetünk el szóltanul a Romhányi József szövege alapján Balla Margit, Fodor Tamás és Németh Ilona által létrehozott előadás mellett. Azért sem, mert egy színház gyerekek számára készült előadása is lényeges része az együttes színházról, közönségéről való gondolkodásának. A gyerekközönség ugyanis, mint köztudott, a jövő felnőttközönsége, s éppen ezért meghatározó egy színház jövőjére nézve az az esztétikai alapélmény, amit gyerekkorban a színházban kapunk.

Jelen esetben nem csak a tisztelet, vagy az évad bemutatóiról való beszámoló pontossági igénye szorgalmaz megemlíteni e mesejátékot, az előadás valóban jó. Gyerekek és felnőttek számára egyaránt élményt adó.

Az ismert alaptörténetet jó érzékkel és nyelvi humorral közelítő Romhányi József poénjai ülnek. A szöveg nyelvi humora ugyan inkább a felső tagozatos korú gyerekek és a felnőttek számára élvezhető. A kisebb gyerekeket viszont kárpótolja a látvány. A történetet már ők is ismerik, ezáltal felszabadultan figyelhetnek, a „hogyan történik meg” csodájára.

A jó tempóban pörgő előadás könnyen ragadja magával az ifjú nézőket. A színészek mozgásukkal, megszólalásukkal a figurák jellemző vonásait játsszák, és remekül stilizált jelmezeikben arcfestésükkel is kiemelve karakterizálnak. Az egyszerű díszlet jól funkcionál, bár kissé elvész a művelődési központ színháztermének terében. A díszletváltozásokhoz jelmezbe öltöztetett díszletmunkások csupán önmagukat mutatják - kár, mert egy-egy karakterjelzéssel bensőségebbé és gördülékenyebbé teheték volna az egyébként jó ritmusban játszott előadást.

Torda Ferenc fregolijátéka, Szakács-Takács-Ács-Kovács, mi több még narrátor és zenész is - elénk tárja az eseményeket. A fő bajkeverő Pitvarmester, Horváth Gábor kellően álnok. Méltó partnere a gonosz és kapzsi Hétzsáknét játszó Ecsedi Erzsébet. Ifjú Újlaky László kétségbeesett Boldizsár királyának azért mindig helyén van az esze. A két mostohalány szerepében Bakos Éva irigy Gyöngyikéje és Spolarics Andrea „trampli” Arankája rendtelenséggel és gonoszsággal is megáldottak. A jószívű Gáspár királyfi szerepében elfogadjuk Bellus Attilát.

A bemutatón Hamupipőket Császár Gyöngyi játszotta. E sorok írója a törekeny és nagyon meggyőző Éliás Anikóval a címszerepben látta az előadást. Szívet szorító és kacagtató is tud lenni. Énekhangja erőtlen kissé, de bájával minden bizonnyal az ifjú nézők szívébe lopta magát.

Az előadást Fodor Tamás rendezte.

JÁSZKUNSAÉG

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat folyóirata.

Főszerkesztő: **Körmendi Lajos**

Szerkesztők: **Dorkovics Ágnes, dr. Kerékgyártó T. István, Sarusi Mihály**

Művészeti vezető: **Majná József**

Szerkesztőbizottság: **dr. Botka János, Györfi Lajos, dr. Kerékgyártó T. István, Körmendi Lajos, Sarusi Mihály, dr. Szabó László, Tar Sándor,**

Kiadja az Axel Springer-Budapest Kiadói Kft. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Irodája 5001 Szolnok, Pf. 105 Telefon: 42-211.

Felelős kiadó: **Nánai Tibor** irodavezető.

Verseghy Nyomda: 5000 Szolnok, Városmajor út 28. Telefon: 35-433.

Felelős vezető: **Gombkötő Béla**

ISSN 0448-9144

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbcsítő postahivatalnál, a hírlapkézbcsítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál /HELIR/, Budapest, XIII. Lehel út 10/a. 1900. - közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: 1 évre 144 Ft, félévre 72 Ft, egyes szám 24 Ft. Megjelenik évente hatszor.

XXXVII. évfolyam 1. szám, 1991. február

Kölcsey síremléke előtt Szatmárcsekén, Hajdú István barátommal.

Ára: 24,— Ft

TARTALOM

KÖZELKÉP

Balázs József: Kanadai lányok	1
Balázs József: Az út	14
Vasy Géza: Elbeszélés az elmondhatatlanról	18
Miklós Elemér: „... Engem minden odaköt...”	24

SOK KESERVES IDŐT ÁTÉLTÜNK

Szilágyi Miklós: Én nem panaszkodom, hogy nem vót jó	35
Sarusi Mihály: Régi dalok - régi sóhajok	53
Elek György: „Sok keserves időt átéltünk”	56
Szabó László: A falu paraszti közössége	65
Zalán Tibor: Lomb és fény	78
Dorkovics Ágnes: - hát így -	79
Gittai István: Költői indulás	80

ITT VAGYOK HONN

Kiss Z. Géza: Megjegyzések Szolnok megye történeti adattárához	81
Rigó József: Megváltás kerestetik	88

Az e számunkban közölt fotókat Balázs József válogatta.

A borítót Tóth Sándor rajzának felhasználásával Bíró József tervezte.